

Tirkiye perçeyeke Ewrûpa'yê ye?

Dr. Hasan Kaygısız • ► 7

Selefîzm an jî guhertina îslamî ya bi îstîqrar

François Burgat • ► 18

LE MONDE. *diplomatie* kurdi

00006

4 191764 203502

Almanya: 3,50 euro
Welatên din: 4,00 euro

Hezîran 2010 - Hejmar 8

www.lemonde-kurdi.com · info@lemonde-kurdi.com

32 Rûpel

Desthilatdariya bankayan

SERGE HALIMI

Qeşmeriya spekulatîtorên piyasa ya aborî dijberiya civakî şiyar dike û ev jî cesaret dide hukumetan da ku mesafe bixe navbera xwe û piyasa ya aboriyê. Roja 20'ê Gulan'ê Serok Barack Obama banqekarên ku li hemberî projeya wî ya ji bo birêkûpêkirina Wall Street derketin, weke "lobîstên xêrnexwaz" îlan kir. Gelo kesên ku çekan îmze dikin wê heta kengê zagonên dewletan jî binivîsînin.

Roja 10'ê Gulan'ê 2010'an, ji ber temînat û enjeksiyoneke nû ya di buhayê 750 milyarî de, ku ket piyasa spekulasyonê, xwediyên şîrketên mezin herî kêm ji % 23,89 kara xwe bilind kirin. Heman roj, serokê Fransa'yê Nicolas Sarkozy da xuya kirin ku ji ber fikarên disiplîna malî wê alîkariya awerte ya ji bo malbatên hewcedar ku di buhayê 150 eworo da ye, berdewam neke. Bi vî awayî, di aboriyê de kirîza ku li ser kirîzê derdikeve baweriyêke wisa derdixê holê ku desthilatdariya polîtîk mîna ku li gorî rewşa moralên hîsedaran tevgerê. Carnan demokrasî mirovan neçar dihele. Siyasetmedarên hîlbijartî bang li gel dikin ku dengê xwe bidin partiyên ku "piyasa" ji ber ewlekariya xwe, wan derdixê pêş.

Ji ber şik û gumananên xapandinê, êdî daxuyanî û hewldanên ji bo başiya gel, hêdê hêdî îtibara xwe wenda dikin. Çend nûmûne: Li Amerîka'yê, M. Barack Obama bi armanca ku tedbîrên xwe yên aborî mafdar nîşan bide, Goldman Sachs bi dijarî rexne kir. Li hember vî yekê, derdorên Komargerên amerîkî listeya karsazên ku di dema hîlbijartinê serokatîyê yên 2008'an de alîkariya aborî dane Obama û heva-

lên wî eşkere kir: "Demokrat 4.5 milyon dolar. Komarger 1.5 milyon dolar. Siyasetmedar ji aliyê ve li hemberî endusriya aborî tedbiran digirin, ji aliyê din ve, jî bi milyonan pereyê ku Wall Street dişîne ser hesabê wan qebûl dikin."

Li Brîtanya, bi bahaneya parastina butçeya malbatên xizan, dema ku buhayê bîrayê hat rojevê, muhafazakar li hember derketin. Derdorên partiya karker di wê baweriyê de ne ku kêmkirina buhayê bîrayê tenê bi kêrî supermarketan tê û xwediyên wan wê jê feyde bibîne. Mijara kêmkirina buhayê bîrayê li hemberî cîwanan weke alav û malzeme hat bi karanîn. Ji ber ku cîwanên ku ji vî rewşê gelek kêfxweşin, dixwazin ku buhayê bîrayê ji avê jî erzantir bibe.

Li Fransa jî dema ku Nicolas Sarkozy li ser kanalên televîzyonê dewletê weşana hercure reklaman da rawestandî, herkes difikirî ku wê ji vî rewşê herî zêde rêvebirên kanalên taybetî ku di heman demê de dostên Sarkozy ne, kesên weke Vincent Bolloré, Martin Bouygues û hwd.. feyde bibînin û rewşêke wisa derkeve holê ku ev kes êdî ji bo parvekirina xerîmetên reklamê nekevin nava pêşpîrikê.

Di cîhana siyasî de, ev şik û gumanên bi vî rengî ne tenê îro, herwiha di demên dîrokî de jî hatine ziman. Carnan, bûyerek wisa diqewume ku di şûna ku weke sikandal were dîtin de, tenê bi gotîneke kilîşe jê re çareserî tê dîtin "ev tişt ne îro, ji berê ve heye."

Bê guman di sala 1887'an de, kurê serokê wê demê yê Fransa'yê Jules Grévy, ji rewşa dê û bavê xwe yê li Elysée fayde girt

► 2

SIYASETA ALMAN, KURD û TIRKIYE

Hevalbendiya kujer a çekan

DR. NIKOLAUS BRAUNS*

Kadir Akyol, "Kent", 14 x 18 cm, 2006

Di şanomeya xwe ya bi navê "Faust" de helbestvanê navdar ê alman Johann Wolfgang von Goethe, welatîyekî alman weha dide axaftin:

"Ez di yekşem û rojên betlanyan de ji xweşiya xwe re tiştêkî baştir nizanîm, Ji sohbetê li ser şer û bang û hewara şer, Dema ku li dûr, gelekî li dûr li Tirkiye'yê gel dikevin qirika hev. Mirov li ber pace radiweste, qedehka xwe xelas dike"

* Dîrokan û rojnamevan.

Û li jêrê dibîne çawa kelek û keştiyên rengîn di çem de berjêr dixuricin; Paşê mirov dilşa vedigere malê Û bi du'ayan aştî û demên aştîyê pîroz dike."

Beriya 200 salan ev helwesta rehet guncan bû. Lê belê îro "şer û bang û hawara şer" li Tirkiye'yê, ji ya ku gelek mirov têgihîştine û gelekî wê de, bêhtir bi Almanya'yê re têkildar in. Ji bilî Rojhilata Navîn, li tu welatêkî din ê dinyayê, bi qasî li Almanya'yê hene, mirovên bi eslê xwe tirk û kurd namînin. Bi ya daneyên fermî 2.7 milyon mirovên bi eslê xwe tirk li Alman-

ya'yê hene, bêguman di nava wan de bi sedhezaran welatîyên bi eslê xwe kurd jî hene ku nasnameya wan li Almanya'yê jî nayê qebûlîkirin. Bi ya gumanan, hejmara welatîyên bi eslê xwe kurd li Almanya'yê gelekî bi ser niv milyonî ketiye û digihîje heta 800 hezarî – gelek ji wan di vî navberê de bûne welatîyên Almanya'yê. Ji ber ku di navbera Tirkiye û Almanya'yê de têkilyên siyasî, leşkerî û aborî yên, ku dikarin wekî dîrokî werin binavkirin, ji berê de hene, Almanya ji welatên Ewrûpa'yê gişan bêhtir bi pirsgrêka kurd re têkildar bûye.

► 4

Desthilatdariya bankayan

1 ◀

û dest bi bazirganiya karê deko-rasyonê kir. Di destpêka sedsala borî de, tê zanîn ku Standard Oil gelek waliyên Amerîka'ya Yekgirtî bi bertîl xwedî kir.

Mijareke din jî heye, ew jî diktatoriya aboriyê ye. Ji sala 1924'an û vir ve, sîstema "hilbijartina rojane ya xwediyên bonoyan" hebû. Kesên ku perê xwe bi deyn didan dewletê. Navê wî yê din "diwarê ji pereyan" bû. Di nava demê re, qanûnên li ser siyaseta û aboriyê hatin guherandin. Rola sermayê ya li ser jiyana siyasî bi rêkûpêk bû. Heta li Amerîka'ya Yekgirtî: di serdemayê "pêşketina yekemîn" de, (1880-1920) heta sikandala Watergate (1974), pir buyerên ku tevliheviya aborî û siyasî nîşan didin derketin holê. Li Fransa'yê roja piştî azadiya netewî, "diwarê ji pereyan" cîhana aborî di bin çavan de hat girtin. Di encamê de, biwêja "ev tişt naguhere, ji berê ve heye" herçend were gotin jî, ev mantalîte jî di akre biguhere.

Guherîn, dîsa guherîn... lê guherîna berovajî. Ji 30'ê Çileyê 1976'an vir ve, Dadgeha bilind ya Dewletên Yekgirtî yê Amerîka'yê gelek qanûnên girîng ku bandora pere ya li ser siyaseta bi sînor dikirin, di şûna erêkirinê de, betal kir.

Dadger weke sedemê betalkirinê çi derdixin pêş? "Azadiya xwe îfadekirinê û ya fikir û raman divê girêdayî kapasîteya aborî ya ferdekî nebe. Mafê herkesî heye ku karibe li pêşberî civakê nêrînên xwe eşker bike." Bi gotineke din, xerc û mesref dibe fermî û xweîfadekirina wekhevî difetisîne... Çileyê borî, qanûnên li ser mijarê ewqas hatin berfirehkirin ku destûr dida firmeyan daku karibin di pêşpîrîka hilbijartinan de çiqas dikarin li hemberî siyaseta medarek berendam têbikoşin. Ji aliyê din ve, endamên partiya komunist ya soviyetan her yek ji wan bûn desthilatdarên endustriyel, patronên çînî di nava partiya komunîste de kîjan cihê bixwazin dikarin bi dest bixin, li Ewropa'yê rêvebir, wezîr û parlamenter destpêkirine, bi amerîkawarî di "sektora taybetî" de cih digirin. Rêberên olî yê Îranê û eskerên pakistânî ji xwe, ji ber pêşxistina karên aborî tev serxweş bûne (1). Bertilxurî, bûye weke sîstem û jiyan-polîtîk ya cihanê ji rê derxistîye.

Turne

Di bahara 1996'an de, piştî dewra yekem serok William Clinton ji bo careke din were hilbijartin, ji nû ve ket nava

kampanyaya hilbijartinan. Jê re pere diviya. Ji bo karibe piştgi-riyeke aborî bi destbixe, fikrek hat bîra wî: Karsazên herî merd û dest vekirî yê endamên partiya wî hatin vexwendin ji bo şeveke xwe li qesra sipî derbas bikin. Weke mînak "di odeya Lincoln" de. Ji bo mirov karibe şevek xwe yan jî xewa xwe bi "hukumdarê mezin yê azadker re" re par ve bike, pêdivî ne bi dayîn û girtina borsayê hebû ne jî fantaziya din dihat ferz kirin, tenê tiştek pir hêsan dihat xwestin. Karibe bi serokê Amerîka'ya Yekgirtî re li Qesra Sipî "fincanek qahwe" vexwe. Fînanzorên herî mezin yê fona partiya demokrat dest pê kirin kom bi kom bi rêvebirên partiyê re hevdêtin pêkanîn. Berdevikê serok Clinton, M. Lanny Davis da xuya kirin ku ew bi van hevdêtinan dixwazin karsazên endamên partiyê di derbarê "pîrs-girêkên endustriyel de agahdar bikin (2)." Her merasimek "fincanek qahwa kar" ya li Qesra Sispî dikare bi milyaran dolar ziyan bide aboriya cîhanê, deynên dewletan bilind bike û dikare bibe sedem ku bi milyonan kes ji karên xwe werin avêtin.

Roja 13 Gulana 1996'an çend rêvebirên bijarte yê banqeyên herî mezin yê amerîkî li Qesra Sipî ji aliyê endamên rêvebir ve hatin pêşwazî kirin û civîna wan tam nod (90) deqe berdewam kir. Di civînê de li herdu kêlekên serok Clinton, wezîrê aboriyê M. Robert Rubin, alîkarê wî yê ji karên pere berpirsiyar M. John Hawke û berpirsiyarê karê banqeyan M. Eugene Ludwig cih girtin. Hwerwiha xezîneya partiya demokrat M. Marvin Rosen jî di civînê de amade bû. Li gorî berdevik M. Ludwig, "banqekaran di civînê de mevzuatên pêşerojê guftûgo kirine, herwiha xwestine ku bi sererast kirina qanûnan çeper û diwarên di navbera banqe û saziyên din yê aborî de ji holê werin rakirin (3)."

Piştî kirîza aborî û qezaya borsayê ya sala 1929'an New Deal li ser banqeyan ferz kiribû ku li hember îflazên muhtemel butçeyek girîng weke garantîya muşteriyên xwe daynin aliyekî. Vê yekê jî karê banqeyan dixist zehmetiyê. Qanûnên li ser vê mijarê ku di sala 1933'an de ji aliyê serok Franklin Roosevelt ve hatin înzê kirin heta sala 1996'an dihat pêkanîn. (qanûna Glass Steagall) Banqekarên ku ji vê rewşê ne razî bûn hêviya xwe bi "ekonomiya nû" ve girê dabûn. Yek ji armancên "fincanek qahwa kar" ew bû ku vê astengiyê bînin bîra rêvebirên dewleta amerîkî hem jî di demeke wisa de ku ev rêvebir, ji bo careke din werin hilbijartin

pêdivaya wan bi alîkariya aborî ya banqeyan heye.

Çend hefte piştî hevdîtina li Qesra Sipî, raporên fermî diyar kirin ku wezîrê aboriyê wê mevzûatek nû ya aborî bişîne pêşberî Kongrê ku tê de "zagonên di derbarê banqeyan de ku berî 60 salan hatine derxistin, nûkirina wan wê were guftûgo kirin. Ev jî tê wê wateyê ku êdî banqe bi hêsanî dikarin xebatên xwe yê aborî berfirehtir bikin û dikarin li gorî dilê xwe bikevin nav karên sîgorte û karên piyasa-yê (4)." Ji xwe berdewama pêvajoyê ji aliyê herkesî ve tê zanîn. Di sala 1999'an de sê sal piştî ji nûve hilbijartina serok Clinton, qanûna Glass Steagall hat betal kirin, bi giranî bi xêra xezîneya wî ya ji bo tekoşîna hilbijartinan (5). Ev guherîn bû sedem ku di piyasa salên 2000'an de, xerc û mesrefeke ji normalê zêdetir were kirin, (weke kîrediya zêde ya hîpotek û razandinên cihêreng yê aborî û hwd.) ev rewş herwiha di encamê de bû yek ji sedemên kirîza aborî ya sala 2008'an.

Ya rastî, civînên "fincanek qahwa kar" ya sala 1996'an (weke vê civînê, di heman salê de û li heman cihê herî kêrî sedûsê (103) caran pêk hatin) tenê gotina teralên alîgirê berjewedniyên finansê piştrast kir. Ji ber ku piraniya Kongreya ku zagona Glass Steagall betal kirin ji komargeran pêk dihat Parlementerên komarger yê xwedî îdeolojiya lîberal jî ji aliyê banqeyan ve bi dolar hatin avdan. Di ser wan de pere hatin reşandin. Rêvebiriya desthilardariya Clinton, ger civînên "fincanek qahwa kar" pêk bihata yan ne-hata jî nikaribû zêde li hember daxwazên Wall Street li berxwe bida. Ji xwe wezîrê wî yê aboriyê M. Rubin berî niha ji Goldman Sachs re serokatî kiribû. Di kirîza aborî ya Îlona 2008'an de jî M. Henry Paulson xezîna amerîkî bi rêve dibir. M. Paulson piştî ku Bear Stearns û Merrill Lynch – herdu raqîbên Goldman Sachs – ji mirinê re rû bi rû hîşt, piştîgirî da American Insurance Group (AIG), ku topavêtina wî ziyaneke cidî da finansorê wî yê herî mezin... Goldman Sachs.

Ji ber kîjan sedeman gel û miletek ku piraniya wî ji dewlemandan pêk nayê dikare qebûl bike ku wekilên wî daxwazên cihana endustriyel, parazvanên aboriyê û yê banqeyan bîne cih. Cihana polîtîk li hemberî hêza ekonomîk di şûna ku meşrûtiyeta demokrasîyê ferz bike, tekiliyên xwe bi pêşdixe. Çima dema mirovên dewlemend bi xwe tînin hilbijartin, di destpêkê de rêyekê dibînin ku sermaye xwe qat bi qat mezintir bikin?

Tê îdîa kirin ku ji bo razandinên aborî bi tîra xwe pêkwerin, ji bo sermaye tenê di derekî de kom nebe, divê derdorên piyasa-yê werin kêfxweş kirin û di mijara bacê de zor li wan neyê kirin. Lewma berjewendiyên dewletê carnar neçare ji berjewendiyên ferdî û ji çîna bijarte re xizmetê bike?

Ev pîrsên li jor rewşa Îtalya'yê tîne bîra mirovan. Li vî welatî, yek ji mirovên herî dewlemend yê cîhanê, ti partiyek polîtîk ku karibe bandora xwe lê bike nedît, lewma bi armanca parastina berjewendiyên xwe partiya xwe ya arzî ava kir: Forza Italia, Roja 23ê Kanûn'a 2009'an rojnameya La Repubblica lîsteyek dirêj weşand ku tê de ji sala 1994'an virve cih dide guherîna hîjdeh (18) zagonên ku împaratoriya bazirganî ya M. Silvio Berlusconi berfireh dike. Bi xêra van guherînan Berlusconi karî xwe ji zehmetiyên dadgerî jî rizgar bike. Ji aliyê din ve, wezîrê edaletê yê Costa Rica, M. Francisco Dall'Anese ji niha ve ji bo xeterek pêşerokê di nava hawarê de ye. Li gorî wî dewlet ne tenê di xizmeta berjewendiyên banqeyan de ye, ewê herwiha bikeve xizmeta komên kirîmînel yê mîrkuj jî: "Komên bazirganên madeyên narkotîkê wê bikevin nava partiyên polîtîk, piştîgirî bidin kampanyayên hilbijartinan û du re jî kontrola welêt bi dest bixin (6)."

Di rastiyê de ev hewldana La Repubblica piştî çî bandor li çarenûsa hilbijartinên li Îtalya kir. Rastgirên vî welatî çiqas hatin deşîfre kirin? Li gorî encama hilbijartinên dawî yê herêmê rastgiran ti zîrar nedîtine. Her tişt çawa ku hatiye plan kirin di çarçoveya berjewendiyên wan de yek bi yek pêk tê. Çi îcab dike mirov xwe biqehirîne? Ji xwe siyaseta medar hewl didin dilê olîgarşîya nû kêfxweş bikin yan jî hewl didin li lutkeya pîramîda aborî li cem wan cihê xwe çêbikin? Berendamê serokatîyê yê komargerên amerîkî John McCain tespîteke di cih de kikiribû "mîrovên xizan nikarin piştîgîrîya aborî bidin siyaseta" Dûre ew bi xwe jî bû dilxwazê (lobbyist) endustriya aborî.

M. Clinton piştî ku ji ser textê Qesra Sipî daket, tenê di nava mehekî de ewqas pere qezenc kir ku bi qasî tevahiya qezenca wî ya pîncî û sê salên borî bû. Goldman Sachs tenê ji bo çar axaftinan 650 000 dolar pêşkêşî wî kir. Konferansek wî ya li Fransa'yê jê re 250 000 dolar anî. Saziya ku pere dayê Citigroup bû. Sala dawî ya li ser desthilatdariyê malbata Clinton hatina xwe ya salekî weke 357 000 dolar îlan kiribû. Di navbera salên 2001 û 2007'an wê bi

tevahî 109 milyon dolar bi destxist. Tekiliyên wî yê di dema politikayê de, pişt re weke pere lê vegeriyan.

Lê belê "pantouflage" (mirovêk payebilind yê dewletê dema ji şirketeke taybetî re kar bike) nayê wê wateyê ku neçare heta dawiya jiyana xwe weke endamê olîgarşîyê bimîne. Li gorî rewşê şîrketên tayebeî, saziyên aborî, rêxistinên derveyê hukumetan ONG carnar ji dewletê bêtir bûn xwedî hukum û bûn cihê hegemonyaya entelektuel. Li Fransa'yê prestîja aborî gelek xwendevanên dibistanên bilind yê weke Dibistana Netewî ya Dewletê (ENA), dibistana normal ya bilind û ya Polytechnique berbi xwe ve kişandin. Serok wezîrê berê Alain Juppé jî demekî mukur hatibû ku ew bi xwe jî ketiye nava hestek wisa: "Em tev ketin bin bandora wê cîhana bi pere. Bifikirn, ew cîwanên ku dihatin London'ê li pêşberî makîneyan di çend deqeyan de bi milyon dolar ji derekî transferê derekî dikirin, di mehekî de bi milyon euro bi destdixistin. Herkes heyran dima! [...] Ez nikarim bibêjim ku di serê min de jî derbas nebû ku ez jî bikevin nava cîhana wan. Min di dilê xwe de, got eger min jî vî karî bikira îro nediketim vî halî (7)."

Li Fransa'yê, wezîrê berê yê bazirganiyê M. Yves Galland bu rêvebirê saziya balafirê ya Boeing France. Jina wezîrê berê yê ekonomî û endustriyê M. Hervé Gaymard, xanim Clara Gaymard, piştî karmendiya xwe ya li Bercy û wezîfeya xwe ya weke delege ya di bazirganiya navnetewî de, bû seroka giştî ya saziya elektrîkê ya Fransa'yê. Xanim Christine Albanel ku sê salan wezîra çand û ragihandinê bû, ji nîsana 2010'an û vir ve serokatîya Telekoma Fransa'yê dike.

Bi qasî nivê senatorên berê yê amerîkî weke lobbyist karên xwe berdewam dikin. Piraniya wan di xizmeta saziyên tazbetî de ne ku tekiliya wan di dema siyaseta de çêbû. Ev rewş ji bo 283 endamên rêvebirîya Clinton û 310 endamên rêvebirîya Bush jî derbas dibe. Li Amerîka ya Yekgirtî cîroya salane ya karê lobbying (parastina berjewendiyên derdorên aborî) digêhêje 8 milyar dolarî. Hêjmareke mezin e, lê kara wê kêrî me! Weke mînak, di sala 2003'an de rêjeya kara ku ji ber xebata derve hatiye bi destxistn, ya Citigroup, JP. Morgan Chase, Morgan Stanley û Merrill Lynch ji % 35 heta ji % 5,25 kêrî me bûye. Fatura lobbying: 8 500 000 dolar. Kara ku ji bo bacê hatiye nîşandan: 2 milyar dolar. Navê zagona mijara gotinê: "qanûna ji bo afirandina cihê kar ya amerîkî (8)..."

Kadir Akyol, "Metamorfoz I", 150 x 130 cm, 2009

M. Alain Minc şêwirmendê berê yê M. Sarkozy dibêje "di civakên nûjen de, berjewendî û butça dewletê ne tenê di saziyên dewletê de herwiha di şîrketên taybetî de jî dikare were bi karanîn (9).

Cazîbeya cîhana aborî û (di-yariyên wan) siyasatmedarên çepgirên jî berbi xwe ve kişand. Sekreterê Partiya Sosyalîst ya Fransa'yê M. François Hollande di sala 2006'an de da xuya kirin ku "serdema ku çepkir hatin ser wezîfê di sala 1981'an de, burjuvaziya bilind ji nû ve derket holê, [...] Yê ku ji kapîtalîzmê re serkêş û rêberên nû pêşkêş kirin, saziyên dewletê bû. [...] Kesên ku di asteya xizmeta gel de dest bi kariyera xwe kiribûn, di nava demê re derketin asteya dewlemendên nû û zimanekî

wisa bi kardanî ku mina fermân bidin siyasatmedarên ku di dema xwe de ew anîbûn ser wezîfê (10).

Ji vir û pê ve emê jî banqeyan û borsayê biparêzin! Ji ber ku jinika bî ya bê mêr perê xwe radizîne van saziyan, karker ji bo di ser maeşê xwe re butçeyek bi dest bixe, û herwiha ji bo pêşeroja xwe misoger bike, hiseyan dikire. Di sala En 2004'an de, serokê berê George W. Bush di kampanya ji nûve hilbijartinê de piştgirtî da "vê çîna civakî ku bi vî armancê pere dirazîne" Rojnameya Wall Street Journal dinivîsîne ku: "hilbijêrt çiqas hise bikirin ewqas piştgirtî didin siyaseta aboriya serbest ku ew jî ji aliyê komargeran ve tê parastin. [...] ji % 58'ê amerikiyan ya bi awayeke direk yan jî endi-

rekt pere xwe razandine piyasa aboriyê. Ev rêje berî şeş salan ji % 44 bû. Di civakê de kesên bi awayeke dîrek perê xwe razandine, ji kesên hêsantir dikarin xwe weke komarger îlan bikin (11)." Em fêmdikin ka ji bo çî M. Bush tim xeyal dikir, teqawutê jî arzî bike.

Ekonomist û aborîzan Frédéric Lordon (12) meha borî da xuya kirin ku "her desthilatdarî ku ev bîst salin ji derdorên aborî re serî ditewînin, heta ku li hemberî xwe tevgereke hişk ku neyê tolerekirin nebînin, li hember vê derdorê dernakevin." Tedbîrên ku dewletên weke Almanya, Fransa, Amerîka'ya Yekgirtî û yên welatên G-20'an li hemberî derew û spekulasyanan digirin, wê nîşanê me bidin ka pîyasa aborî wê heta kengê rojane bi

rûmeta dewletan bilezîye. Hêrs û nerazîbûna civakî ya ku dikare rûyê veşartî yê banqeyan derbixe holê, dibe ku cesaret bide desthilatdariyên westiyayî yên ku ji hale xwe kerixîne daku êdî destûr nedin ku ji aliyê piyasa'yê ve weke xizmetkar werin bi karanîn û rûmeta ku ji xwe kêr maye biparêzin.

Wergera ji fransî Bedran Dere

(1) Bixwîne: "L'argent" (pere), "L'empire économique des pasdarans" (împaratoriya abori ya pasdaran), û "Mainmise des militaires sur les richesses du Pakistan" (desteserkirina dewlemendiyên Pakistan'ê ya ji aliyê leşkeran ve) Le Monde diplomatique, çile 2009, Sibat 2010 û çile 2008.

(2) Cf. "Guess Who's Coming for Coffee?", The Washington Post, Washington, 3 Sibat 1997.

(3) Ibid.

(4) Ibid.

(5) Bixwîne: Thomas Ferguson, "Le trésor de guerre du président Clinton" (xezîneya şer ya Serok Clinton) Le Monde diplomatique, 1996.

(6) Hat nivîsandin ji aliyê London Review of Books, Londres, 25 Sibat 2010.

(7) Bername "Parlons Net", France Info, 27 Adar 2009.

(8) Dan Eggen, "Lobbying pays", The Washington Post, 12 Nisan 2009

(9) France Inter, 14 avrîl 2010.

(10) François Hollande, Devoirs de vérité, Stock, Paris, 2006, pp. 159-161.

(11) Claudia Deane et Dan Balz, "Investor Class' Gains Political Clout", The Wall Street Journal Europe, 28 octobre 2003.

(12) "Les blogs du Diplo", 7 mai 2010, <http://blog.mondediplo.net/2010-05-07-Crise-la-croisee-des-chemins>

Hevalbendiya kujer a çekan

1 ◀

Ji rêya hesinî ya trênan a Bexda'yê heta bi hev girtina di nava NATO'yê de

Hîna sala di sala 1838'an de Efserê prûsyayî Helmuth von Moltke alîkarî da sultanê osmanî da ku artêşeke xurt a bi ya mînak Prûsyayê damezirîne û ji bo tepisandina serhildanên kurdan, wekî şewirmendê leşkerî bi rolekî girîng rabû. Ber bi dawiya sedsala 19'an ve împaratoriya alman kete qonaxa xwe ya emperyalîst û finans-kapîtal û li bazarên nû, qadên perexistinê û rezervên çavkaniyên xwezayî yên li derveyî Almanya'yê geriya. Rosa Luxemburg a marksîst rewş weha analîz kir: “Qada çalakbûnê ya herî girîng ji bo emperyalîzma almanan bû Tirkiye. Li vir a ku leza wê diyar dikir Deutsche Bank û bazarên wê yên gelekî mezin ên li Asya'yê yên li navenda siyaseta rojhilat a alman bûn. (1)” Ji bo ku sermayeya alman bikeve Tirkiye'yê çekfirotin û çekirina ri-yên hesinî, amûrên herî girîng bûn. Împarator Wilhelm ê II. Di sala 1898'an de li Şamê sond xwar ku ew dostekî dilsoz ê cîhana musulman e, pêşketina emperyalîzma almanan li Rojhilata Navîn veguherî ew mijar ku li pêş dihe girtin. Ji sala 1902'an û şûn ve rêya hesinî ya Bexda'yê ku wê ji Konya'yê, di ser Bexda'yê re, bigihîştana Kendava Pers, bû sembola pirsgrêkbar-kirîbûna siyaseta cîhanî ya alman. Şirketa anonîm a ku ji aliyê Deutsche Bank ve dihat birêvebirin di heman demê de bû xwediye mafê derxistina petrolê li qadên petrolê yên Mezopotamya'yê li dora Mûsil û Basra'yê. Stratejîstê alman ê kolonyal Paul Rohrbach di pirtûka xwe ya bi navê Die Bagdad-Bahn – Vom deutschen Weg zur Weltgeltung (Riyahesinî ya Bexda'yê: Ji riya alman ber bi qebûl-kirina ji aliyê cîhanê ve) de sala 1902 weha digot: “Bi tenê Tirkiye-yeke di warê siyasî û leşkerî de bihêz, destûrê dide me ku hêviyên mezin ên mezinkirina sermayeya me ya neteweyî û başkirina aboriya me li welatên li ber beravên Ferad û Dicle'yê, misoger bibin. Û her weha bi vî rengî emê karibin bi rastî bi ihtîmaleke mezin di qada hebûna reel de jî cihê xwe bigirin. Tirkiye-yeke lawaz ne hêja ye ku mirov qirûşekê lê xerc bike, lê belê li yeka bihêz mirov dikare çiqas pere werin xwestin ew qasî lê bide. (2)” Di vê siyaseta de piştî sedsalê jî hema bêjin tu tişt ne-guheriye.

Bîranînên li ser armanca şer ên sermayeya yekdestdarî ya alman, di Şerê Cîhanê yê Yekemîn

de wezîfeya ku ji nava êgir perengan derxe, ango herêmen Qafqasan tevî çavkaniyên petrolê yên li ber deryaya Hazarê dagir bike, da artêşa osmanîyan. Di bin femandariya alman de artêşa osmanî jî mil bi mil ve li cem împaratoriya alman şer kir. Di qirkirina li dijî Ermenîyan a salên şer ên 1915 û 1916'an de, ku tê de bêhtirî milyonek mirov hatin qetilkirin, diplomatên alman bûn pê-zaneyên wê û leşkeriya alman ji xwe bû alîkarê çekê destûbirayên xwe yên Jon-Tirkan. Adolf Hîtler di 22'ê Tebaxa 1939'an de ev qirkirin ji xwe re mînak digirt. Hîtler di axaftina xwe ya ji bo efserên payebilind ên leşkeriyê û SS'ê de, sebare bi şerê li dijî Yekîtiya Sovyetan, ku di hate plankirin, behsa bê dilrehmî qirkirina dijmin dikir û got “Ma îro kî behsa tune kirina Ermenîyan dike? (3)”

Di çarçoveya NATO'yê de destûbiratiya çekan a alman û tirkan di salên 1960'î de vejîya. Efserên tirkan li Akademiya Artêşa Alman a li Hamburgê û li Dibistana Mekîneyên Zirxî ya Munsterê hatin perwerdekirin. Piştî biryara NATO'yê ya sala 1964'an ku alîkariya bêveger a çekan da Tirkiye'yê, di heman salê de piştî Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê, Almanya bû ew dewlet ku herî zêde çekan difiroşe yan jî dide Tirkiye'yê. Heta 1991'ê çek û amûrên leşkerî, ku buhayên wan 6.3 milyar mark bûn, Almanya'yê dan yan jî firotin Tirkiye'yê. Bêhtirî nivê van çekan piştî 1985'an, an ku piştî ku têkoşîna çekdarî li Kurdistanê destpêkir, dan Tirkiye'yê. Dan û firotina çekan heta îro bi tu qedexeya firotina çekan nehatiye astengkirin, lewra welatê ku çek diçinê welatekî endamê NATO'yê ye.

Di bin parastina manevraya payîzî ya NATO'yê de, ku li deverên kurdnişîn ên Tirkiye'yê pêk hat û hezar leşkerên artêşa alman jî tê de beşdar bûn, artêşa tirk di bin fermana Serokê Femandariya Giştî ya Artêşê Kenan Evren de di 12'ê Îlona 1980'ê de darbeyeke leşkerî pêk anî. Çend rojan piştî darbeya leşkerî hukûmeta alman ji bo çekdarkirina polêsên tirk bi Tirkiye'yê re peymanek mohr kir. Ji 1986'an û vir ve timên taybet ên alman GSG 9, timên taybet ên tirk ji bo şerê li dijî serhildanan perwerde dikin. Van timên taybet li Kurdistanê hovîtiyên bêhejmar pêk anîne. Li aliyekî bi sedhezaran muxalîf – sosyalişt, sendikavan û çalakgerên kurd – di zindanên cuntayê de dihatin wendakirin û gelekên din jî dihatin qetilkirin, li aliyê din Almanya'yê têkiliyên xwe yên baş bi Tirkiye'yê re dewam dikirin. Rojnameya muhafaza-

kar “Die Welt” di sala 1981'ê de ev xeta hevkarîyê ya ku ji hev qut nabe û dewam dike, nas kir: “Bi vî awayî Komara Federal a Almanya'yê kevneşopîyeke aboriya ber bi derve ve, ya ku digihîje heta dema Împaratoriya alman, Komara Weimer û Împaratoriya Sêyemîn (dema Desthilatdariya Naziyan), dewam dike. Ev yek jî xwe di pêwendîyeke jî nêz ve ya taybet a di navbera alman û tirkan de dide der. Pêwendîyeke bi vî rengî di navbera Almanya û tu dewleteke din de nîn e (4).”

Çekên DDR'ê û şerê li Kurdistanê

Di destpêka salên 1990'î de Hukûmeta Federal a Alman beşeke mezin a çekên Artêşa Gel a Neteweyî ya DDR'ê (NVA) da Tirkiye'yê. Bi vî rengî Hukûmeta Federal a Alman bi riya ‘diplomasiya deftera çekan’ a pê hevalbendekî di NATO'yê de hat çekdarîkirin, xwe ji beşdarbûneke yekser a di wî şerî de, ku di pêşengiya Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê de li dijî Iraqê sala 1991'ê hat birêvebirin, xelas kir. Almanya'yê ji panzerên NVA'yê 300 panzerên heşt-dolabî yên modela BRT-60 dan Tirkiye'yê. Ev panzer çekên gelekî baş in ji bo şerê li Kurdistanê çiyayî. 250 hezar tîfingên kalaşnîkof ên NVA'yê jî bi taybetî ji bo çakdarîkirina bi deh hezaran cerdevanan hatin bikaranîn. Ev sistema cerdevaniyê li dijî PKK'ê hatiye rêxistinkirin. Di sala 1992'an de şahidan da zanîn ku di êrîşa li dijî bajarê Şîrnexê de panzerên bi vî rengî yên ji Almanya'yê, hatine bikaranîn. Salekê paşê li Almanya'yê kanala televîzyonê ya dewletê ya duyemîn ZDF'ê dîmenek nîşan da. Di vê dîmenê de xuya bû ka çawa gerillayek, li nêzikî navçeya Cizîrê ya bi ser Şîrnexê, bi panzerê BRT-60 ve hatiye girêdan û heta ku dimire di erdê re dihe kaşkirin. Ji ber ku bi ya peymanê NATO'yê alavên leşkerî yên ku dane welatekî bi tenê ji bo parastina vî welatî dikarin werin bikaranîn, Hukûmeta Federal a Alman di bin zextê de neçar ma ku dayîn û firotina alavên leşkerî bo Tirkiye'yê ji bo demeke kurt rawestîne. Lê belê hukûmet heta îro jî înkâr dike ku têra xwe delîl hebûn, ku nîşan didin ku ew çekên ku Almanya'yê dane Tirkiye'yê di şerê li dijî kurdan de hatiye bikaranîn. Wezîrê Karê Derve Klaus Kinkel di 1995'an de îddîa dikir ku ihtîmal hebû ku ew panzer bin ku Rûsyayê firotine Tirkiye'yê, her çend Rûsyayê bi tenê çendek panzer firotibûn Tirkiye'yê.

Piştî jihevketina Yekîtiya Sov-

yetan, di sala 1995'an de alîkariya leşkerî ya NATO'yê bêmûçe dida Tirkiye'yê jî bi dawî bû. Lê belê firotina çekan a bi destê şirketên taybet ên endustriya çekan û bi garantiya îxracatê ya Hukûmeta Federal a Alman her berdewam bû. Enqere'yê di 1999'an de xwest ku tankên tîpa Leopard II bikire û ev yek wê demê ji bo hukûmeta federal veguherî azmûneke man û nemanê. Hingî Partiya Kesk, ku di koalîsyonê de bû, xwe bi Partiya Sosyal Demokrat da qebûl kirin û tank nehatin firotin. Lê demeke kurt piştî hîlbijartinên giştî yên sala 2005'an, koalîsyona di navbera Keskan û Sosyal Demokratên de, piştî ku êdî hukûmetê din jî hatibû hîlbijartin, wekî yek ji karên xwe yên dawî yên hukûmetê ji bo firotina 298 tankên Leopard II peyman bi Tirkiye'yê re mohr kir. Enstîtuya Lêkolînên Aştiyê ya Stockholmê SIPRI di rapora xwe ya salane de, ku di Pûşber a 2009'an hat weşandin, bi belgeyan nîşan da ku Tirkiye tevî Yûnanistan û Afrîkaya Başûr hîna jî ew welat e ku herî zêde çekên alman dikire. Dema ku di Sibata 2008'an de bi hezaran leşkerên artêşa tirk sînora Başûrê Kurdistanê derbas kir, dîmenên televîzyonan nîşan dan ku gelek çek û alavên leşkerî yên alman di vê êrîşa li dijî huqûqa navneteweyî ya Mirovî de hatine bikaranîn. Di nava wan de panzer û mekîneyên veguheztina leşkeran Unimog ên firmaya Mercedes Benz'ê jî hebûn. Di Adara 2010'an de dîsa bi deh hezaran leşkerên tirk li ser sînora Başûrê Kurdistanê hatin komkirin û veguheztina wan dewam dike, di vê demê de serokwezîra Almanya'yê Angela Merkel li Enqere'yê peymanê firotina 56 tankên din ên Leopard II mohr kir.

Berjewendiyên aborî pêştirî mafê mirovan in

Piştî ku şerê sar bi dawî bû, ji bo siyaseta karê derve ya alman, Tirkiye ji nû ve wekî dema avakirina riya hesinî ya Bexda'yê bû xwediye rola dergehê ku vedibe Rojhilata Navîn. Ji bo berjewendiyên li Rojhilata Navîn û Nêzîk berferehbûnê yên Almanya'yê û gihandina madeyên xam ên li wir û bazarên wir, Tirkiye hevalbendê stratejîk e. Almanya ev demeke dirêj e di warê bazirganiyê de hevalbendê herî girîng ê Tirkiye'yê ye û bazara Tirkiye'yê tevî 70.5 milyon muşteriyên pêkan û şênîyên xwe yên ciwan ji bo şirketên alman gelekî girîng e. Mezinahiya bazirganiya dualî ya her du welatan di sala 2007'an de gihişte hejmareke gelek bilind,

24.8 milyar euroyan, û ji ber krîza aborî ya sala 2009'an ji sedî 19.8'an kêmtir bû. Buhayê malên Almanya'yê, ku par firotin Tirkiye'yê, 11.5 milyar euro bû. Di nava wê de beşa girîng, ji bilî endustriya çekan, a mekîneyan, alavên elektronîk, wesait û parçeyên ji bo endustriya çekirina otomobîlan bû. Bi mîqdara 7.6 milyar dolar, ji sala 1980'î û vir ve ew welatê biyanî ku herî zêde pereyan dixê Tirkiye'yê, Almanya ye. Di vê navberê de Rûsyayê niha hêdî hêdî, dike ku wekî hevalbendê bazirganiyê yê herî girîng ê Tirkiye'yê, Almanya'yê derbaz bike.

Ji bo Almanya û Ewrûpa'yê Kurdistan di warê siyaseta enerjîyê de ji bo xetên lûleyên petrolê û gaza xwezayî yên heyî û yên di hêlên plankirin, herêmeke gelekî girîng a transît e. Bi vî rengî xeta lûleyên gaza xwezayî Nabucco di nava erdên Kurdistanê re dibihure, ku Ewrûpa dixwaze pê hewcedariya xwe ya bi Rûsyayê ve kêmtir bike. PKK, ya ku beriya niha gelek caran li dijî xetên lûleyên petrol û gaza siruştî çalakî li dar xistin, ji aliyê Yekîtiya Ewrûpa'yê ve wekî xetera li dijî ewlekariya enerjîyê dihe dîtin. Yekîtiya Ewrûpa'yê bi vî rengî destûrê dide “têkoşîna li dijî terorê” ya Enqerê.

Navhevketa aborî ya Tirkiye û Almanya'yê, Tirkiye'yê dixê rewşekê ku ne bi tenê girêdayî ye, her weha dixê rewşekê ku ew dikare daxwazan ji bike. Hukûmeta tirk dikare bi awayekî rehet û ji xwe razî ji Almanya'yê bixwaze ku tedbîran li dijî muxalîfên kurd û tirk ên mişextbûyî bigire.

Şerê li dijî serhildanê yê ku ji sînoran dibihure

Dema ku piştî havîna sala 1984'an şerê çekdarî dest pê kir, PKK her ku çû bêhtir li Kurdistanê xurt bû û pirsgrêka kurd bi serhildanan re bala raya giştî ya navneteweyî kişand ser xwe. Bi ya NATO'yê, vê yekê seqemgîriya Tirkiye'yê dixist xeterê; Tirkiye ya ku li dijî Yekîtiya Sovyetan û pêşketin û bûyerên anti-emperyalîst ên li Rojhilata Navîn wekî bendek bû ku bi kêrî NATO'yê dihat. Di çarçoveya şerê li dijî serhildanan ê NATO'yê de wezîfeya ku dibû para dadgeriya siyasî ya Almanya'yê ew bû ku tevgera rizgariya kurd wekî terorîst krîmînalîze bike. Li Rojavayê Ewrûpa'yê kurdek bihata kuştin, ew dixistin stûyê PKK'ê. Rêxistina îstîxbaratê ya tirk MÎT'ê ji bo ku gunehê wê bixê stûyê PKK'ê, li dijî konsoloxaneyê giştî ya tirk a li Hamburgê êrîşek plan kir. Dozgerê giştî yê federal Kurt Rebmann bi dîktatoriya leşkerî ya tirk re li

dijî terorîzma navneteweyî, hevkarîyeke pir ji nêz ve dikir. Heman Kurt Rebmann Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) wekî “dijminê sereke yê ewlekariya navxweyî” ragihand (5). Bi îddîaya ku endamên yekîtiyeke terorîst in û di nava PKK’ê de dijminên partiyê kuştine, bi ya xala 129 a Qanûna Cezayî ya Alman li 20 siyasethavên kurd doz hat vekirin. Di saloneke dadgehê ya binerd de yên ku dihatin gunehbarkirin ji 24’ê Cotmeha 1989’an û pê ve di qafeseke camî de wekî heywanên kûvî hatin nîşandan – di çavên parêzvanan de ev “şêwaza Ewropa ya Naverast a di warê paqijiyê de bêqusûr ê dozên qelp ên girseyî yên dadgehên leşkerî yên tirk” bû. Li dijî piraniya mirovên ku hatin dadgehkirin, doz ji ber “kêmbûna delîlan” betal bû. Di encama îfadeyên şahidekî sereke de di Adara 1994’an de bi tenê li du kesên ku dihatin gunehbarkirin cezayê muebбетê hat birrîn. Du kesên din, ên ku ceza li wan hat birrîn, jî di cih de hatin berdan, lewra dema ku dozê dewam dikir û ew girtî bûn û ji cezayê ku li wan hatibû birrîn bêhtir ew girtî mabûn. Hewldana dozgeriya federal a alman, a ku dixwest deqa terorîstiyê li ser tevahiya tevgera rizgariyê ya kurd bide, têk çûbû.

Dema ku artêşa Tirk di 22’ê Cotmeh a 1993’an de navçeya Amedê Lice bombe kir, kurdên li Ewropa’yê ku hêrsa wan rabûbû, li dijî nûnergehên tirk, qehwexane û ofîsên tûrîzmê çalakî li dar xistin. Di çalakîyekê de xwediyê qahwexaneyekê hat kuştin, tevî ku nehat piştrastkirin ku PKK’ê ev çalakî bi rê ve biriye jî, Wezîrê Karê Navxweyî yê Almanya’yê Manfred Kanther (CDU) di 26’ê Mijdara 1993’an de qedexeya xebatê danî ser PKK’ê, Eniya Rizgariya Neteweya Kurdistanê (ERNK) û 29 komeleyên herêmî. Di fermana qedexeyê de weha dihat gotin, “[...] xebatên PKK’ê û rêxistinên pê ve girêdayî li dijî qanûnên cezayî ne, li dijî fikra bi hev re jiyana gelan e, ji bo ewlekariya navxweyî, nîzama gelemperî û gelek kar û barên din ên Komara Federal a Almanya’yê tehlûke ye. [...] Sûcên wê ew e ku jiyana aştîyane ya di navbera kurd û tirkan de, hem li Tirkiye’yê û hem jî li Almanya’yê, xerab dîkin. [...] Çalakîyên bi şiddet ên siyasî [...] ji bo berjewendiyên siyaseta derveyî welêt a Komara Federal a Almanya’yê tehlûke ne. Ev çalakî têkiliyan bi dewleta tirk re gelekî zêde xerab dîkin [...] Ajişasyona siyasî ya PKK’ê û rêxistinên nêzî wê êdî gihîştîye astekê ku di warê siyaseta derve de nema dikarin werin başkirin. [...] siyaseta derve ya alman û siyaseta derve ya tevahiya Cîhana Rojava, ji bo aştîya li tevahiya herêmê, alîgirê yek-

parebûna erdê hevgirê xwe yê NATO, yê Yekîtiya Rojavayê Ewropa’yê WEU, û Ewropa’yê ye. Sebra ku em nîşanî çalakîyên PKK’ê li Almanya’yê bidin, wê bike ku bawerî bi vê siyaseta derve ya alman nemîne û baweriya yek ji hevgirên girîng ên ku em qîmetê didin, wê bi me nemîne. Wekî din, li Tirkiye’yê hêzên ku dixwazin têkiliyên bi Ewropa’yê re û pê re jî bi Cîhana Rojava re lawaz bikin, wê xurt bibin [...]” (6)

Qedexeya li ser PKK’ê

Bi qedexekirina PKK’ê ya ku bi kampanyayeke sorkirinê ya li dijî “Terorkurden (kurdên terorê)” ya çapemeniya alman, bi sedhezaran welatîyên kurd ên li Almanya’yê êdî bi giştî bûn gumanbar. Bi hezaran lêpîrsîn hatin destpêkirin. Ji sala 1993’an û vir ve gelek xwepêşandan, şahî û heta maçên futbolê û dawet jî hatin qedexekirin, polêsan avêt ser bi sedan komeleyên çandê û xaniyên taybet. Bi tenê nîşandana wêneyên Öcalan a di xwepêşandanan de bi awayekî rêk û pêk dibe sedema girtin û birrîna cezayê peryan. Wekî li Tirkiye’yê, pîrozbahiyên Newroza sala 1994’an li Almanya’yê jî hatin qedexekirin. Otobûsên 21’ê Adarê diçûn cihê pîrozbahiyê hîna li ser otobanan hatin rawestandin. Bi çûn û hatinê birrîna otobanan Kurdan dixwest rîyan vekin. 1’ê Tîrmeha 1994’an li Hannover’ê, Halîm Dener’ê 16 salî dema ku afîşa ERNK’ê bi dîwêr ve dikir, polêsekî sîvil jî pişt ve gule berdayê û ew qetîl kir. Dadgehê biryara beraata kujer da. Bi hinceta ku şîra “Çareseriya Siyasî û Demokratîk li Kurdistanê” bi awayekî erînî nêzî agirbesteke PKK’ê ya li Kurdistanê dibe û qaşo guman heye ku PKK wê organîze dike, xwepêşandaneke mezin a ku ji bo 12’ê Adara 1996’an diviyabû ku li Dortmund’ê bihata lidarxistin, hat qedexekirin. Polês dor li Eyaleta Westfalya ya Bakurê Renê (NRW) girt, destûr nehat dayîn ku mirovên ku wekî biyaniyan xuya dîkin ji trênan peya bibin û mekîneyên kurdan di wan de dolabên wan bi xaçên sor hatin nîşankirin. Li Almanya’yê girtinên girseyî yên bi ya qanûnên polês ên herî mezin ên piştî Şerê Cîhanê yê Duyemîn pêk hatin. Li gelek deveran rewş veguherî şerê li ser kolanan ê bi polêsan re. Hêrsa wî rabûyî, Serokê PKK’ê Abdullah Öcalan gef xwarin û got, eger gefa dersînorkirinê li Kurdan were xwarin û wan radestî “dewleta faşîst a Tirkiye” bikin, dibe ku kurd xwe bi çalakîyên xwekujî li Almanya’yê biparêzin. Öcalan weha peyivî: “Almanya xetera ku bibe dijminê me yê şer ê duymîn, diafirîne. Her kurd hingî wê veguhere bombeyeke zindî.”

(7) Wezîrê Karê Derve yê Almanya’yê îddîa kir ku PKK’ê fermana kuştina wî daye û çapemeniya şelan a Bulvar jî qaşo bi planên PKK’ê yên kuştina ajotvanê alman Michael Schumacher dizanî. Di dawiyê de Öcalan paş de gav avêt û ev daxuyanî da: “Ev ê di warê siyasî û exlaqî de ne rast be eger em bixwazin doza kurdan li Almanya’yê bi şiddetê çareser bikin. Ez bi awayekî zelal alîgir im ku şiddet neyê bikaranîn.” (8) Garantîya ku Öcalan da, ya ku alîgirên PKK’ê li Almanya’yê ji niha û şûn ve wê bi ya qanûnan tevbigerin, bi rastî jî rewş hinekî aram kir. Tevî ku di heman demê de serdegirtina komeleyan dewam dikir û çalakîyên piçûk ên herêmî de beşdar bi hinceta sloganên ji bo PKK’ê gotine mirov dihatin girtin, wê salê Festîvala Navneteweyî ya Kurd bi tevlêbûna nêzî sed hezar mirovî bêpirsgirêk pêk hat.

Di dozên li dijî kesên bi ya îddîayên dewletê rêveberên PKK’ê de, kesên hatin gunehbarkirin, bi ya şemaya ji salên 90’î û vir ve wekî xwe mayî û neguherî, wekî “serokê” “yekîtiyeke krîmînel” – beriya 1998’an carina yê “yekîtiyeke terorîst”-doz li wan dihat vekirin û li para bêhtir gelek sal cezayê girtîgehê dihat birrîn. Ji bo vî cezayî ne ferz bû beşdariya sûcên berbiçav jî were piştrastkirin. Di dozan de dadgehên alman bi îsrar naxwazin guhertinên PKK’ê bibînin û her weha sedemên siyasî yên mirovên ku dihên gunehbarkirin ku di îfadeyên dozê yên dirêj de tînin ziman jî, ji nedîtî ve dihên. Bi vî rengî di 10’ê Nîsan a 2008’an de, Dadgeha Federal a Bilind a Frankfurt’ê 3 sal û nîv cezayê girtîgehê li nûnerê partiyên kurd ên êdî li Tirkiye’yê hatin qedexekirin HADEP û DEHAP’ê Muzaffer Ayata birrî. Ayata ji sala 2002’an ve li Almanya’yê dimîne, û li Tirkiye’yê 20 salan di girtîgehê de maye.

Di sala 2008’an de zextên li ser kurdan li Almanya û welatên din ên Ewropa’yê zêdetir bûn. Ev yek xwe dispêre lihevkarîna 5’ê Kanûn a 2007’an a li Washington’ê. Hingî Serokê DYA’yê George W. Bush û Serokwezîrê Tirkiye’yê Recep Tayyip Erdoğan li ser stratejiyeke hevpar a şerê li dijî PKK’ê li hev kiribûn. DYA’yê soz da ku bi alîkariya hevgirên ewrûpî, bine-saziya avabûnên sîvil ên tevgera rizgariya kurd ên li Ewropa’yê bike armanca êrişan. Serşewirmenda wezareta karê derve ya DYA’yê Shari Villarosa, li ser mijara şerê li dijî terorîzmê de di Adara 2010’an de da xuyakirin ku “bi îsrar zor li ewrûpiyan hat kirin da ku li dijî PKK’ê bikevin nava liv û tevgerê.” (9) Bi vî rengî li ser zexta rayedarên DYA’yê êrişên polêsan ên bi ser saziyên nêzî PKK’ê de û girtina siyaseth-

vanên kurd li Fransa, Îtalya, Belçîka û Almanya’yê pêk hatin.

Di çarçoveya vê hevkarîyê de ku DYA dide kirin, di Pûşbera 2008’an de wezîrê karên navxweyî yê Almanya’ya Federal Wolfgang Schäuble (CDU) xebatên Roj TV’yê li Almanya’yê qedexekirin. Roj TV bi bernamêyên xwe yên bi kurdî, tirkî, erebî û suryanî li Ewropa û Rohilata Navîn digihîje bi milyonan mirov û ji bo gelek kurdên li Almanya’yê yekane çavkanî ye ku pê dikarin nûçeyan rasterast ji Kurdistanê bibihîsin. Di belgeya qedexekirinê de dihe gotin, kanala televizyonê li dijî “fikra bi hev re jiyana gelan e”. Di heman belgeyê de wezareta karê navxweyî îddîa dike ku navero-ka weşanê “pesindayîna şerê çekdarî li dijî Tirkiye’yê” û “sorkirina kulta ferdekî ku li dor serokê PKK’ê Abdullah Öcalan dihe hûnandin” e. Ji ber ku dewleta tirk bi awayekî “hişktir şerê li dijî gerîlayên PKK’ê bi rê ve dibe” – ya ku behsa wê dihe kirin, êrişên hewayî ne ku huqûqa navneteweyî bin pê dîkin û Tirkiye’yê li dijî hedefên li bakurê Iraqê pêk tîne – bi ya “berjewendiyên Komara Federal a Almanya’yê” diviyabû “kanala televizyonê ya PKK’ê were qedexekirin.” (10) Dadgeha Îdarî ya li Leipzigê sedemên qedexeyê erêkirin, lê dadgehê qedexa di 26’ê Sibata 2010’an de betal kir. Wekî sedem jî hat gotin, ne zelal e ka gelo qedexekirina li Almanya’yê ya televizyoneke li Danîmarka’yê lîsansa weşanê stendiye bi huqûqa ewrûpî re li hev bike yan na. Heftetekê paşê yekîneyên rûnixumandî yên dijterorê yên belçkî bi ser studyoyên kanalê yên li navçeya Belçîkayê Denderleeuwê de girtin. Li cihê weşanê bûn sedema zîrareke bêhtirî milyonek euroyî û gelek xebatkarên wê girtin.

Qedexeya li ser ROJ TV

Qedexekirina Roj TV’yê bû sedem ku yekîneyeke herêmî ya gerîlayên PKK’ê 8’ê Tîrmeha 2008’an 3 endamên Komeleya Çiyagerên Alpan a alman li ser çiyayê Agiriyê, li wargeha wan a 3 hezar û 200 metreyî bilind, werin girtin. Yekîneya gerîlayan ev daxwaz dikir: “Divê hukûmeta Merkel tevî hukûmeta tirk dev jê berde ku têkoşîna azadiyê ya gelê kurd qurbanî berjewendiyên aborî bike.” (11) Deh rojan paşê çiyagerên ji Bavyera’yê hatin berdan. Her çawa be, yekîneya gerîlla ku xweser tevgeriya, zîrar li doza kurd kir. Lewra koma partiya Die Linke beriya çend rojan pêşniyarek dabû parlemana federal û tê de dixwest ku “çareseriya aştîyane ya pîrsgirêka kurd xurttir li navenda hevîdîtînen di barê endametiya Yekîtiya Ewropa’yê ya Tirkiye’yê were bicihkirin”. Die Linke

ev pêşniyara xwe paş ve kişand, lewra tê de her weha ev daxwaz jî hebû “derxistina rêxistinên kurd ji lîsteya rêxistinên krîmînel, bi taybetî jî ya PKK’ê” da ku “hukûmeta federal piştgiriyeke bi de aştîya herêmê”. Serokê koma parlamentoya federalî ya Die Linke, Bodo Ramelow, li ber fikra raya giştî yê çapemeniyê sor kirî, çû secde û got “Em nikarin di demekê de ku rehîneyan digire, destekê bidin PKK’ê.” (12)

Zexta li dij penaber û koçberên kurd

Zextên li dijî kurdan ên ji sîznoran wê de, di salên 80’yî û 90’î de ji bo hêdî hêdî jihevexistina mafên penaber û koçberan hatin bikaranîn. Hîna di dawîya salên 80’yî de dozgerê giştî yê federal Kurt Rebmann doza sî-nordarkirina mafê penaberiye kir: “Divê endamên rêveber ên PKK’ê vê fêma bikin. [...] di vê çarçoveyê de divê mirov li ber çavan bigire û li ser bihizire ku siyaseta penaberiye û biyaniyan a zêde merd û ne bi ya pêdiviyên me yên ewlekariyê, di demên dirêj ên pêş de, li dewleta me dikare veguhere hêmaneke seqemnegiriyê.” (13) Ji hingî ve bi taybetî jî penaberên ji Tirkiye’yê li Almanya’yê bi îddîaya ku li Rojavayê Tirkiye’yê derfeta penaberiya ewle ya di nava welêt de heye, hema bîjin qet şansê qebûlkirina mafê wan ê penaberiye nemaye. Di heman demê de jî bi pratîkeke gelekî hişk a dersînorkirinê re jî rû bi rû ne. Bi ser de jî pêkanîna betalkirina mafê penaberiye ku Destgeha Koçberî û Penaberiye ya Federal a li Nurnbergê (BAMF) li dijî mirovên ku penaberiya wan hatiye qebûl kirin, dihe. BAMF xwe dispêre raporeke li ser rewşê ya Wezareta Karên Derve û weha dibêje: “Di salên dawiyê de li Tirkiye’yê nemaze jî di dema hukûmeta AKP’ê de bi guhertinên qanûn û destûra bingeîn û tedbîrên din ên reforman, bi taybetî jî di mijara misogerkirina mafên mirovan de gelek pêşketin hene. Bi pirranî, çavdêr guhertîneke mentalîteyê ya ku tevahiya civakê digire nav xwe, qebûl dîkin.” Dijberên dewleta tirk ên ku li Almanya’yê di nava “derdorên çepgirên radîkal” de xwedî cihekî mezin in, eger ew werin dersînorkirin, hingî “di rewşên taybet ên yeko yeko de tehlûke heye ku dewlet zextê li wan bike”. (14) Ji ber vê yekê qaşo sedemên ku li pêşîya dersînorkirinê bibin asteng nîn in. Di wê demê de ku ev rapora rewşê di hate amadekirin, di dawîya Adara 2006’an de li gelek bajarên kurdan di dema bi şiddetê tepisandina xwepêşandanên mezin de polêsan bêhtirî 10 sîvilan bi gulean qetîl kirin û di nava van sîvilan de gelek zarok jî hebûn.

Di sala 2009'an de Hukûmeta Federal a Almanya'yê bi Sûriye'yê re peymanek li ser şûnve-qebûlkirina penaberan mohr kir. Bi ya vê peymanê penaberên ku mafê wan ê rûniştinê li Almanya'yê ne misoger e, wê karibin werin dersînorkirin. Di vê çarçoveyê de li tevahiya Komara Federal 7 hezar mirov mexdûr bûn. Di nava wan de kurdên ku ne welatî (bênasname) ne jî hene. Her çend li Sûriye'yê bi awayekî sistematîk zext li kurdan dihê kirin jî, ev peyman hat mohrkirin.

Kurdên ku li Komara Federal a Almanya'yê xwediye mafê bêdem ê rûniştinê ne jî, tûşî cudageriyê dibin. Eger ji Tîrkiye'yê bin û hîna ne welatîyê Almanya'yê bin, heta îro jî rayedarên fermî wekî ku tirk bin li wan dinihêrin û "kar û barê" wan bi rê ve dibin. Bi vî rengî rayedarên bajarê Berlîn'ê qebûl nekirin ku malbateke kurd di havîna 2009'an de navê helbestvanê kurd ê navdar Cigerxwîn li kurê xwe bike. Sedem jî ew e ku di vî navî de tîpên 'x' û 'w' hene û ev tîp di alfabeya tirkî de nîn in û li Tîrkiye'yê qedexe ne. Gelek dezgeh û tedbîrên ji bo destekkirina entegrasyonê bi wê rastiyê nizanin ku kurd wekî duyemîn koma herî mezin a koçberan a li Almanya'yê ne, ji koçberên tirk cihê, û xwediye pirsgerêkên entegrasyonê yên taybet in. Wekî mînak li Almanya'yê qebûlnekirina zimanê wan ê dayikê dibe sedema encamên pêhisîna zanîstî û dêrûnî û ev encam di demên pêş de bandoreke neerînî li pêkhatina kesayetiya zarokên kurd û li şensê wan ê perwerdehiyê dike.

Di konferansa "Kurd li Almanya'yê - Dîrok, dema niha, perspektîfên ji bo wekheviyê" de ku Federasyona Komeleyên Kurd li Almanya'yê YEK-KOM'ê tevî sazîyên penaber, aştî û mafê mirovan organîze kiribû, 150 beşdarên siyaseta, zanyar û nûnerên yekîti û komeleyan di 9'ê Îlona 2009'an de li parlemana Berlîn'ê biryar dan ku doza guhertina paradîgmaya siyaseta alman a beramberî kurdan bikin. Xala navendî ev e: "Wekî komeke xweser a penaberan qebûlkirina penaberên kurd û bi ya komên din ên penaberan yeknesakdîtina wan." Wekî din daxwazên ku dihên kirin wekî mînak dera temamker a zimanê dayikê, betalkirina qedexekirina PKK'ê, rawestandina dersînorkirina penaberên kurd in. Beşdarên konferansê ji Komara Federal a Almanya'yê her weha xwestin ku ji bo çareserkirina pirsgerêka kurd bi riya aştîyane û demokratîk bi rolekî xurtir rabe.

Dema mirov siyaseta Tîrkiye'yê û Rojhilata Navîn a Almanya'yê, ku ev 150 sal in bi seqemgîrî berdwam dike, li

ber çavan bigire, nemaze daxwaza dawî weha xuya dike ku ne guncan e ku pêk were. Çawa ku di dema Şerê Cihanê yê Yekemîn de çarenûsa gelê Ermenî bi qurbanî hevalbendiya stratejîk a çekan a alman û tirkan hat kirin, îro jî çarenûsa gelê kurd di bin berjewendiyên jeopolîtîk û aborî yên emperyalîzma almanan ên li Rojhilata Navîn û Nêzîk re dihên bicihkirin. Ne bangên ji ber hestiyariyên mirovahiye, lê bi bûyerên darî çav ên mîna demokratîkbûyîneke rateqînî ya Tîrkiye'yê, ku her weha mafê diyarkirina çarenûsa xwe yê Kurdan jî qebûl dike, dikare ji binî ve û bi awayekî esasî siyaseta kurd a Almanya'yê biguhere. Ev mînak vê yekê bi awayekî zelal nîşan dide: Salekê piştî ku rejîma Baas'ê ya li Iraqê hilweşiya, wezîrê karên navxweyî yê alman Otto Schilly di buhara 2004'an de di rapora Sa-

ziya Îstîxbarata Navxweyî ya Parastina Destûra Bingehîn de Yekîti Nîştîmanî Kurdistan YNK û Partiya Demokrat a Kurdistan'ê PDK di nava rêxistinên "ji bo ewlekariyê tehlûke û hewldanên radîkal ên biyaniyan de" bi cih kiribûn. (15) Piştî salekê serokê YNK'ê Celal Talabani wekî serokkomarê Iraqê hat hilbijartin û serokê PDK'ê Mesûd Barzanî jî bû serokê Herêma Kurdistanê Iraqê (Herêma Başûrê Kurdistan'ê). Hukûmeta Federal a Almanya'yê mîvandariya vî siyaseta medarî kir ku hîna nû wekî "radîkal" hatibû binavkirin. Bi vî rengî, naxwe mirov dikare hêvî bike ku rojekê Abdullah Öcalan jî li Berlîn'ê wekî mîvanê dewletê were pêşwazîkirin. Lê belê guhertin divê ji hundir were, ji hêzên demokratîk ên li Tîrkiye'yê û Bakurê Kurdistan'ê.

Kadir Akyol, "Kadir Kent I", 18 x 12 cm, 2009

Wergera ji almanî Lokman Turgut

Ev nivîs ji bo *Le Monde diplomatique kurdî* hatiye nivîsandin.

(1) Rosa Luxemburg, Gesammelte Werke (Berhemên wê yên komkirî), berg 4, Berlîn 1990, rûpel 83.

(2) Paul Rohrbach, Die Bagdad-Bahn - Vom deutschen Weg zur Weltgeltung (Riya hesînî ya Bexda'yê: Ji riya alman ber bi qebûlkirina ji aliyê cîhanê ve), Berlîn 1902, rûpel 16.

(3) Richard Albrecht: "Wer redet heute noch von der Vernichtung der Armenier? (Ma kî îro behsa tinekirina ermenîyan dike?" - Hitlers Geheimrede am 22.August 1939 (Axaftina bi dizî ya Hitler di 22'ê Tebaxa 1939'an de), Herzogenrath 2007.

(4) Die Welt, 5'ê Cotmeha 1981'ê.

(5) Eberhard Schultz, Zehn Jahre grenzüberschreitende Kurdenverfolgung (10 salan zextên li dijî kurdan ên wêdetirî sînoran), Köln 1998, rûpel 17

(6) Verbotssverfügung des Bundesinnenministers gegen die PKK, ERNK und kurdische Vereine vom 26.November 1993 (Fermana ji aliyê Wezareta Karê Hundir ve qedexekirina PKK, ERNK û komeleyên kurd a 26'ê Mijdara 1993'an), li gorî Bürgel ji ber girtî, Türkeipolitik (siyaseta der barê Tîrkiye de), 472.

(7) Hevdîtina bi Abdullah Öcalan re, Süddeutsche Zeitung 30/31'ê Adara 1996'an.

(8) Hevdîtina bi Abdullah Öcalan re, Der Spiegel, hejmar 46, sala 1996'an.

(9) Todays Zaman 20'ê Adara 2010'an.

(10) Wezareta Karê Hundir, fermana qedexekirinê, Berlîn 13'ê Hezîrana 2008'an.

(11) Junge Welt 15.9.2008.

(12) Spiegel-Online 16.7.2008.

(13) Schultz, Zehn Jahre (Deh sal), 17.

(14) Junge Welt 19.4.2006.

(15) Bundesministerium des Innern: Verfassungsschutzbericht für das Jahr 2003 (Wezareta Karê Hundir: Rapora parastina destûra bingehîn a sala 2003'an), Berlîn 2004, rûpel 228.

NÎQAŞÊN LI SER MAFÊ MIROVAN

Tirkiye perçeyeke Ewrûpa'yê ye?

DR. HASAN KAYGISIZ*

Teza min a pêşî ev e:

Komara ku 1923'an nû hatîbû damezrandin bû xwedî derfet ku sala 1963'an Peymana Enqere'yê bi Yekîtiya Ewrûpa ya Aborî (CEA) re mohr bike, lewra di dema şerê sar de ji ber sedemên jeostratejîk û jeopolîtîk, hêzên rojava nêzîkbûna Tirkiye ber bi Yekîtiya Sovyetan ve weke xeterekî didîtin.

Ji dema damezrandina komarê û vir ve projeya rojavayîbûna komarê ew e ku bibe parçeyek ji hevgirtina rojavayî û saziyên rojavayî. Întellektuelên Kemalist hewl didin bi alîkariya navgînên sembolîk qebûlkirina çanda rojava ya nû li ser civakê ferz bikin. Helbestvanê tirk Orhan Veli bi vî rengî bal kişand ser vê rojavayîkirina lihevçêkirî: "Li welatên din demokrasî bi xwînê çêbû, li welatê me bi qanûnan li ser me tê ferzkirin." Ji awirên Tirkiye'yê ve endametiya YE'yê armanceke dev jê neyê berdan e, lewra damezrênerê dewletê general Atatürk ev armanç daniye ber wan. Ji ber vê yekê armanca endametiya YE'yê weke "siyaseta dewletê" tê dîtin. Lê belê gelek astengiyan ji ber siyaseta hundir hene ku Tirkiye'yê dûrî YE'yê digirin. Astenga pêşî arteş ye. Arteş li Tirkiye'yê ji serî ve dikare weke hêza di siyaseta de xwedî roleke sereke ye di vetokirinê de, were teşxîskirin. Beriya damezrandina komarê hê di dema Împêratoriya Osmanîyan de arteş weke elîta întellektuel di civakê de hêmanekî girîng ê pêşveçûna siyasî, civakî û çandî bû. Întellektuelên Kemalist difikirin ku întegrasyona rojavayî bi tenê eger civaka tirk weke şewazên jiyana rojavayî were birêxistin-kirin, dikare bi ser keve. Ev şewazên jiyana rojavayî jî bi qanûnan hatin ferzkirin. Ango rojavayîbûn li Tirkiye'yê ne bi tevgerê çandî jî jêr ve bi gewde bû, lê ji jor ve bi zorê hat ferzkirin. Vê Kemalîzmê cih neda fikrê bingeşî yê rojava ku di-

bêje dewlet û netewe xizmeta pêşketina ferd dikin û ne berevajiyê wê.

Tevî rojavayîbûna lihevçêkirî ya Tirkiye'yê jî, Serokê Komîsyona CEA'yê Walter Hallstein dema mohrkirina peymana Enqere'yê sala 1963'an ewrûpîbûna Tirkiye'yê bi van gotinan derdixist pêş: "Tirkiye parçeyekî Ewrûpa'yê ye" (Çavkanî: Steibach, Udo; Europa und die Türkei (Ewrûpa û Tirkiye) In: Weidenfeld, Werner (edîtor): Europa-Handbuch. Bonn 1999, rûpel 681-690. Li vir rûpel 683). Li vir ez dixwazim bînim ziman ku artêşa tirk sê salan beriya hingî angî 1960'î bi darbeyêke eskerî dest danîbû ser desthilatdariya siyasî. Helwesta Hallstein nîşan dide ku darbeya eskerî norm û pîvanên ewrûpî bînpê nekirine, lewra bi Peymana Enqere'yê diviyabû Tirkiye'yê bixin nava sîstema hevgirtinên rojavayê Ewrûpa'yê. Sala 1970'î protokola li peymanê zêdekirî ya ku wê Tirkiye û Ewrûpa nêzîktirî hev bîkîra hat mohrkirin. Çend mehan paşê dîsa eskeriyê darbe kir û desthilatdariya welêt girte destê xwe. 24 salan paşê roja 14'ê Nîsana 1987'an Hukûmeta Tirk serlêdana xwe ya duyem ji bo endametiya tam da YE'yê; tevî ku beriya 7 salan (1980) dîsa eskeriyê darbe kiribû û hatîbû ser hukim. Tevî ku Tirkiye'yê di vî wextî de jî mafê mirovan û hindikahiyan gelekî zêde bînpê kiribûn, vê yekê Yekîtiya Ewrûpa'yê aciz nedikir. Lîderê Cûntayê Kenan Evren di mîtingekê de roja 3'ê Cotmeha 1984'an li Mûş'ê got: "Ma gelo em xayînan darvenekin û wan xwedî bikin?" li vir dixwazim bi bîr bixim ku Kenan Evren di serdana xwe ya yekemîn de ji aliyê Almanya'yê ve weke Serokkomarê Tirkiye'yê hat pêşwazîkirin. Wateya vê ew e ku cunta û rejîma darbeyê ji aliyê Almanya'yê ve rewî dihat dîtin û dihat qebûlkirin. Serlêdana 1987'an ne ji ber darbeya eskerî bi ser neket. Li vir ez tesbît dikim: Desthilatdariya artêşa tirk ji bo Yekîtiya Ewrûpa (YE) nîrx û pîvanê rojavayî nedîşandin, tevî ku piştî her dar-

beya leşkerî sazî û pîvanên demokratîk ji hev dihatin xistin û betalkirin, gelek mirov dihatin qetilkirin û rastî êşkencê jî dihatin. Pêşî em dikarin di warê dîrokî de vê tesbîtê bikin ku li rojava jî mafê mirovan bi xêra şer û berxwedanên demdirêj hatin bidestxistin. Ew bi ti awayî jî destpêkê ve parçeyê xweîfadekirina rojavayî yan jî rêûresma çandî ya ewrûpî nebûn, berevajî, bi pêvajoyên gelek zor û zehmet ên fêrbûnê, yên ku ji bo civaka tirk xerîb in, hino hino rûniştin. Bînpêkirina mafê mirovan û hindikahiyan ji aliyê Yekîtiya Ewrûpa ve weke karekî navxweyî yê Tirkiye'yê dihat dîtin, tevî ku Tirkiye hema hema endamê tevahiya rêxistinên siyasî û aborî yên hevgirtinên rojavayî bû jî. Sîstema siyasî ya nedemokratîk ya li Tirkiye'yê weke hêmanekî acizker nedihat dîtin, lewra tîkiliyên di navbera YE û Tirkiye'yê de encama şerê sar ê di navbera bendên nîzamen kapîtalîst û komunist de bûn. Ji ber vê yekê ewrûpiyan bi sedema şerê sar û berjewendiyên aborî demeke dirêj qîmet bi rastiyên tirk û pîvanê ewrûpî nedan û ew nedîtin. Bi vî awayî di vir de heta dawîya şerê sar cot-morala (cot-standardî) ewrûpî û bi nivîlî weke pîvan qebûlkirina nîrxên xwe bi xwe, derdikeve holê.

Teza min a duyemîn ev e:

Pîştî şerê sar rola Tirkiye'yê ya bendbûna li hemberî 'xetera komunist' nema. Belê zêde di ser re dem nebihurî û tîkiliyên di navbera Tirkiye'yê û YE'yê de ji nû ve girîng bûn. Li cem DYE'yê, Ewrûpa jî di vê navberê de veguherî navendeke duyemîn a hêzê. Ji bo ku valahiya hêzê ya li rojhilatê Ewrûpa'yê dagire, YE'yê diviyabû stratejiyeke nû ya berferêhbûnê bi pêş bixista. Bi vê yekê re ji bo bibe endamê bi temamî yê YE'yê şensekî nû yê Tirkiye'yê jî çêbû. Weke welatê ku rola wê ya pirekê ji bo veguhestina enerjîyê (gaza xwezayî, nift û hwd.) heye, girîngiya Tirkiye'yê van salên dawiyê zêde bû. Di vê

çarçoveyê de divê îşaret pê were kirin ku dema YE'yê sala 1999'an statuya namzetê endametiya da Tirkiye'yê, berjewendiyên xwe yên aborî û stratejîk derxistin pêş û qîmet bi întegrasyona siyasî neda. Weke encam kesên li Tirkiye'yê rê didan ber siyaseta wisa his kirin ku hatine piştrastkirin û bawer kirin ku karibin bi guhertinên herî kêm întegreyî sîstema siyasî ya YE'yê bibin. Ev helwesta elîta rêveber a tirk yek ji sedemên sereke ye ku nehişt di pêvajoya ewrûpayîbûnê de dînamîkên hundir ên Tirkiye'yê bi xwe pêş bikevin û xwe bi sazî bikin.

Teza min a sîsiyan ev e:

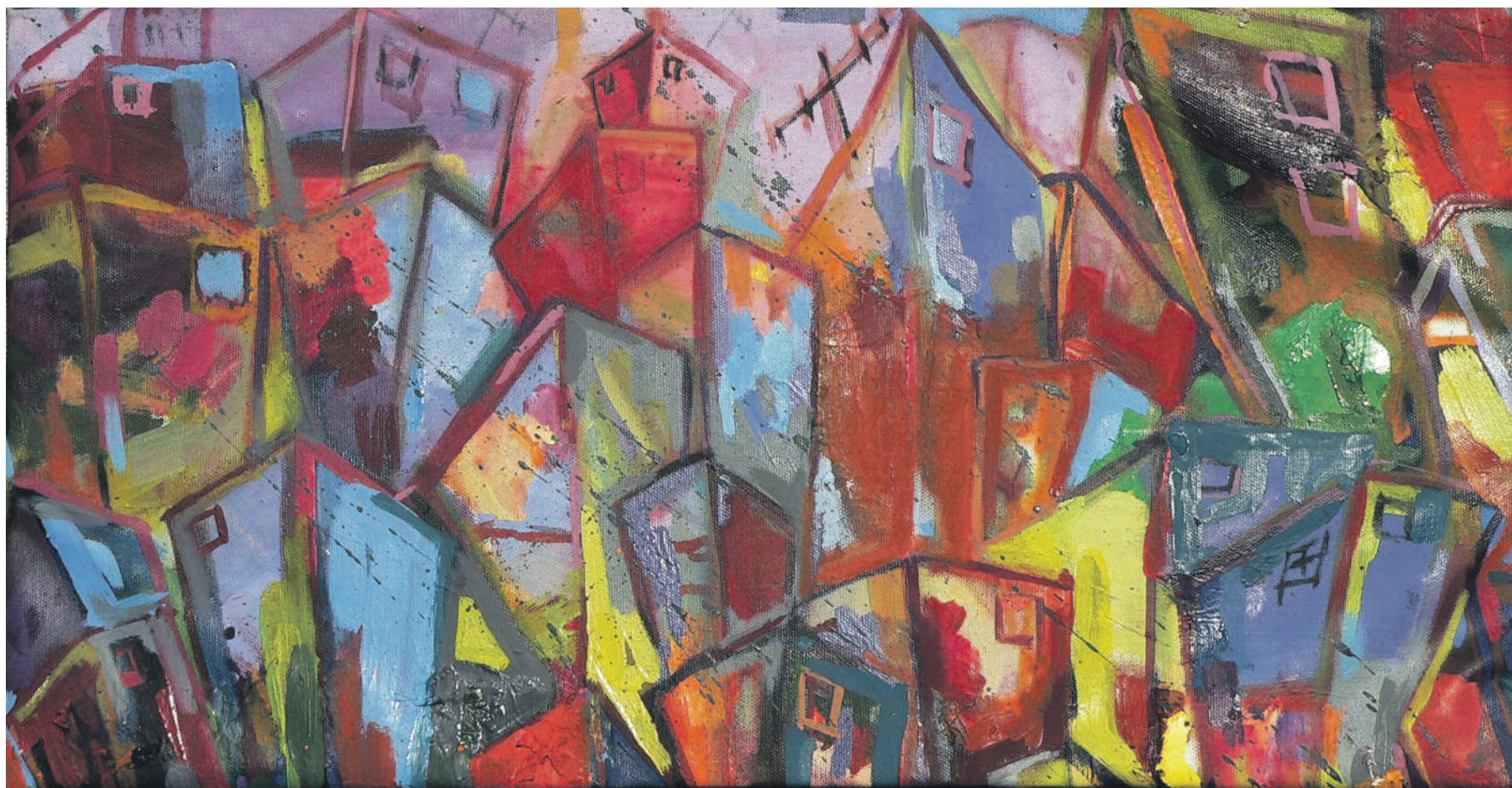
Artêşa Tirkiye'yê ku dikare weke "hêza herî girîng a redkirinê (vetoyê)" were destnîşankirin, xwediyê pozîsyoneke hêzê ya mutleq e. Lewma tîgihîştina li gorî rêûresmê ji serdema Osmanîyan (1326-1923) û vir ve weha difikire ku dewlet weke hêzeke xweser e û mirov nikare dest bidîyê. Ev dewlet ne mecbûr e xwe rewî bike. Tirkiye ji aliyê sûbayan ve hat damezrandin. Mustafa Kemal û hevalên wî ji artêşa osmanî ne. Ji pozîsyona xwe ya otorîter a hêzê, ji artêşa tirk hat ku formekî dewletê yê ne demokratîk belê di heman demê de berê xwe dayî rojava 'ji jor ve ferz bike' û biafirîne. Bi vê pişperdeyê mirov dikare rave bike ku eskerî xwe ne bi tenê weke misogerkarê ewlekariya derve dibîne û xwe her weha weke parêzvanê 'demokrasiya Tirkiye'yê', 'destûra wê ya bingeşîn' û 'laîkîtiyê' dibîne. Wekî din eskerî weke erka xwe dibîne ku nobetdarê yekparebûna neteweya tirk û erdên dewleta wê ye. Û ji bo ku pozîsyona xwe ya hêzê biparêze, timî 'dijminên dewletê' yên hundir û/yan jî derve li hev tên çêkirin. Ji vê û wêde, êşkenceyê weke metodeke 'normal' a dewletê tê dîtin û mafên hindikahiyan dîni û etnîk weke dijminê dewletê tên nîrxandin. Bi taybetî berê, welatî ji biryarên siyasî û aborî dûr hatin girtin. Mirov dikare bi vî awayî

Tirkiye'yê weke 'demokrasiya qadan' bi nav bike: Qadek heye li welêt, em bi nav bikin eskerî ku doza hêza siyasî dike û her weha vê hêzê pêk tîne û di heman demê de xwe nade ber ku bi mekanîzmayên demokratîk were kontrolkirin. Biryara başbûn û xirabbûna tiştekî ji bo pêşketina dewletê, bi tenê ji aliyê eskeriyê ve dihat dayîn. Ev îro li pêşiya demokratîkbûyîna Tirkiye'yê astengiyeke mezin e. Pratîka vê yekê di civaka Tirkiye'yê de îro jî bi giştî tê qebûlkirin. Li aliyekî saziyên demokratîk bi awayê fermî hene, lê belê li gorî vê çandeke demokrasiyê nîne. Stratejiya sîstema serwer ew e ku dixwaze kakil û sîsika nîzama otorîter biparêze. Heta roja me ya îro, ji Tirkiye'yê nehat nîzameke civaka sîvil bi sazî bike. Yên desthilatdar biryara li ser radeya demokratîkbûyîna didin û bi tenê tesbît dikin ka çi qas demokrasî ji gel re divê. Bi ser de jî li Tirkiye'yê koalîsyoneke xwedî bandor û nefermî ya hêzên eskerî, hêzên polês, dadgerî, partiyên neteweperest, her weha partiya sosyal demokrat CHP'ê, rêxistina neyasayî ya "gurên boz" û hin beşên aboriyê ku xwe bi aboriya-veşartî û sergirtî ya berferêh fînanse dikin, heye ku bi tirkî jêre "derîn devlet" (dewleta kûr) tê gotin.

Teza min çaran ev e:

Saziyeke din a civakî ku ji bo pêvajoya ewrûpayîbûnê girîng e dîne Îslamê ye, ku hê di serdema osmanîyan de jî weke dîne dewletê xwediyê roleke navendî bû. Di Îslamê de ji hev cihêkirina dewlet û dîn nîne. Tîkiliyeke ji nêz ve di navbera Îslam û bînpêkirina mafê mirovan û mafê hindikahiyan de heye. Îslam weke dînekî şer pêk hat. Pêxemberê dîne Îslamê Muhamed ne bi tenê pêxemberek bû, ew her weha siyasetvanek bû ku dewlet bi rê ve dibir. Azadiya dîn di Îslamê de îro jî weke mafekî gerdûnî û nikare were parçekirin, nayê dîtin. Bînpêkirina mafê mirovan li welatên misilman, bi vî awayî li Tirki-

* Doktorê siyasetnasîyê.

Kadir Akyol, 120 x 180 cm

ye'yê jî timî bi Îslamê tîn rave-
kirin. Îslam wekî din jî li Tirkî-
ye'yê weke hêmanê çanda
neteweyî di konseptê netewe-
perestiyê tirk de xwedî roleke
giring e. Netewe li Tirkîye'yê bi
awayekî diyarker ji aliyê dîn ve
reng girtiye. Nabe ku mirov vê
yekê nebîne; Mustafa Kemal'ê
laîk ji bo serxwebûna neteweyî
banga cîhadê kir û paşê beriya
ku 29'ê Cotmeha 1923'an weke
serokkomarê pêşî were hilbijar-
tin, li pêşiya parلمانê ev tawîz
da: "Îslam di komarê de weke
dînê dewletê dimîne." (ji vê pir-
tûkê hatiye girtin: Seufert, Gün-
ter; Kubaseck, Christopher; Die
Türkei – Politik, Geschichte,
Kultur (Tirkîye – Siyaset, Dîrok,
Çand), berg 556, Schriftenreihe
der Bundeszentrale für Politisc-
he Bildung (Rêza nivîsarên Na-
venda Federal aji bo
Perwerdeya Siyasî). Bonn, li vir
rûpela 86). Piştî vê daxuyaniyê
Atatürk bi yekdemî weke yeke-
mîn serokkomarê Tirkîye'yê hat
hilbijartin. Îro jî Îslama sunî di
siyaseta hundir de weke amûre-
ke desthilatdariyê xwediyê ro-
leke giring e.

Dewleta Tirk weke prensîb
ne li dijî radîkalîzma dînî ye, bi
tenê li dijî sazîyên dînî ye ku ne
di kontrola wê de ne. Biryara
Kemalistan ew bû ku dîn bi
awayekî radîkal bixin kontrola
xwe, angî şoreşekê bikin. Lê be-
lê laîktîya tirk serê pêşî ji bo re-
wakirina dewleta netewe,

fikrekî siyasî ye. Rêveberiya
dewletê diviyabû li gorî daxwa-
zên Kemalistan ji parastin û
muhafezekirina dîn jî berpirsi-
yar bûya. Ji ber vê çendê, Tirkî-
ye bi tenê bi awayekî fermî
(lihevçêkirî) dewleteke laîk e.
Di rastiyê de Îslam saziyeke hê-
zê ya dewletî ye. Angî dîroka
sekulerbûna tirk xwe nasîpêre
jihevçêkirina siyasî û dîn,
xwe disîpêre kontrola dewletê
û li ser navê mentiqê dewletê
bikaranîna dîn. Ji ber vê rola na-
kok divê dîn weke astengiyê
li pêşiya endametiya Tirkîye'yê
ya YE'yê were dîtin. Di nîqaşên
li ser endametiya Tirkîye'yê ya
YE'yê de li aliyekî tê îdîakirin ku
Tirkîye dewleteke laîk e û dîn
weke amûreke hêzê ne xwediyê
ti rolê ye. Li aliyê din Îslam ji bo
hedef û armancên cihê weke
amûrekê tê bikaranîn da ku di
nava sistêmê de doza hêzê were
kirin.

Teza min a pêncan jî ev e:

Di dema şerê sar de YE'yê gi-
rîngiyê mezin bi bînpêki-
rîna mafê mirovan û
hindikahiyan nedabû. Ew weke
karekî navxweyî yê dewleta ne-
tewe ya tirk hatin dîtin. Ji dema
qebûlkirina pîvanên Kopen-
hag'ê û vir ve angî ji sala
1993'an û vir ve, mafên miro-
van û hindikahiyan yek ji xalên
navendî ye ku mirov li gorî wê
biryara qebûlkirina endamên

nû yên YE'yê dide. Lê belê di
mijara namzetê endametiye
Tirkîye'yê de pîrsgirêkên mafên
mirovên û hindikahiyan bi awa-
yên cihê û hev nagirin, tîn girti-
nî dest. Sedemê vê yekê ew e
ku YE dixwaze li gorî berjewen-
diyên aborî û siyaseta hêzê ya
Ewrûpa'yê Tirkîye'yê li beram-
berî Asya ya Navîn û Rojhilata
Nêzîk bi siyaseteke ewrûpî ve
gîrêbide. Tirkîye pîreke cografîk
a di navbera Rojava û Rojhilat
de ye. Dema mirov vê piştper-
deyê li ber çavan bigire, dibe ku
gîrîngiya pêvajoya demokratîk-
bûnê di siyaseta pêkhatî de ji
ber vê talî be, tevî ku di nîqaşên
li pêşberî raya giştî de timî tîn
tematîzekirin. Di sistêma dest-
hilatdariyê ya tirk de her angaj-
mana ji bo mafê mirovan û
hindikahiyan bi tehlûkeya ji hev
belavbûnê û parçebûna welêt re
weke hev tê dîtin. Li gorî vê ew-
rûpayîbûna Tirkîye'yê li vê qadê
jî rastî berxwedaneke mezin a
siyaseta hundirê. Xwediyên
hêza siyasî yên li Tirkîye ya îro
hewl didin sistêmeke demokra-
tîk, yan bêtir ev guhertinên
qanûnî beriya civînen bilind ên
Konseya Ewrûpa'yê hatin erêki-
rin. Bi ser de jî di reformên xwe
li gorî Ewrûpa'yê guhertinê de
heta niha ti sistematîk xuya na-

ke. Lewra ev guhertin ne bi ba-
weriyeke ji dil, belê ji ber zexta
zêde ya ji derve û hundir pêk
tên. Li pişt vê nesistematîkbûnê
mentîqek heye û heta tê xwe-
stin ev bi vî rengî be. Stratejiya
sistêma desthilatdar ew e ku
kakîl û sîsîka xwe ya otorîter bi-
parêze. Ji ber vê piştperdeyê di
analîzkirina pîrsgirêkê de mi-
rov neçar dimîne bifikire ku pa-
ketên reforman ji aliyê
pîrraniya burokratên dewletê û
huqûzanan ve nayên qebûlkin.
Di pratîkê de pîrraniya refor-
man yan hîç pêk nayên yan jî bi
tevhî pêk nayên. Hukûmeta
tirk der barê pêvajoya reforman
(lîberalbûn) de daxuyaniyên na-
kok dide. Li aliyekî tê eşkereki-
rin ku paketên reforman wê
bandoreke şoreşgerî li jiyana li
Tirkîye'yê bikin, Tirkîye li gorî
Kanûna 1999'an îro li dinyayê û
fîkr û şeweyên jiyane vekirîtir e,
ji xwe bawertir û azadtir e. Li
aliyê din jî tê gotin, Tirkîye'yê ji
destpêka damezrandina xwe
ango sala 1923'an û vir ve timî
nirxên mîna azadî, demokrasî û
mafê mirovan qebûl kirine û pa-
rastine.

Teza min a şeşan ev e:

Pîrsgirêka kurd di pêvajoya
ewrûpayîbûnê de benda
(astengiya) navendî ye – li her
du alîyan jî ev bi vî rengî ye. Bi
siyaseta hundir nikare were ça-
reserkirin, lewra ew ji bo înteg-

rasyona dewleta netewe bi kêr
hatî ye û bi taybetî jî hêza dika-
re veto bike angî ya eskeriyê re-
wa dike. Ji bo YE'yê jî pîrsgirêka
kurd bi taybetî fonksiyonel e,
lewma ew ji bo ku Tirkîye'yê ji
xwe dûr bigire tê bikaranîn da
ku xwe ji pîrsgirêkên aborî, si-
yasî û çandî vedin, yên ku muh-
temel e bi endametiya
Tirkîye'yê ya di paşerojê de
derkevin holê.

Bi kurtî mirov dikare bêje ku
mafê mirovan û hindikahiyan
ne parçeyekî çandî û siyasî yê
Tirkîye'yê ne. Lewma jî zehme-
tiyên dewletê hene van dawerî-
vîne hinavên xwe û bi sazî bike.
Heta ku Tirkîye weke mînak
qirkirina ermenîyan û mafên
hindikahiyan etnîk û dînî qebûl
neke, girêdana wê ya bi peyma-
nên mafê mirovan ên navnete-
weyî ve, bêtêr dimîne. Ji ber vê
yekê jî Tirkîye nikare di rewşa
niha de bibe endamê YE'yê. Pêş-
ketin û guherînên paşerojê wê
diyar bikin gelo mumkin e Tir-
kiye were demokratîkkirin. Li
gorî fikra min Tirkîye bi tenê
weke demokrasiyeke rastî û ji
dil dikare bibe endamê YE'yê.

Wergera ji tirkî
Sharo Î. Garîp

Ev nivîs ji bo *Le Monde diploma-
tique kurdî* hatiye nivîsandin.

EWRÛPA

Bankayên lobîst li Bruksel'ê nobedarên demokrasiyê ne!

FRANÇOIS RUFFIN*

Parlementer di ber re derbas dibin, lê plaketa li erdê, her tim li şûna xwe ye, nalive. “Pirsgirêkên mezin bi rêya civînan, gotûbêjan û bi rêya dengdanê, bi sebr û aramî û bi fedakarî dikarin werin çareserkin.” Ev hevok di bin koka darekî de li ber deriyê Parlamento ya Ewrûpa'yê ya li Bruksel'ê li ser plaketekê hatiye kolan: “Di 6'ê Kanûn a 2001'ê de ji aliyê Seroka Parlamentoya Ewrûpa'yê Nicole Fontaine ve hatiye vekirin.” Li vê derê tiştekî din heye ku bala mirovan dikişîne. Ew jî ew e ku di navbera nivîs û înzeyê de logoyekê cih digire: “SEAP. Society of European Affairs Professionnals. Incorporating felpa. Civata lobî û profesyonelên kar û barên Ewrûpa'yê.”

Gelo mirov dikare heman tiştî li Paris'ê, li Roma'yê yan jî li Madrîd'ê bifikire? Wekî mînak; mîna ku li pêşiya parlamentoya neteweyî ya li Fransa'yê, li binê Hemicycle'ê abîdeyê (MADEF) Tevera Şirketên Fransî hatibe danîn? Yan jî tevgera “lobiyên ji bo nukleerê” di nava baxçeyê Luxemburg'ê de abîdeyek deynê ku pê sipasiyên xwe pêşkeşî senatoyê kiribin?

Saziya SEAP (Society of European Affairs Professionnals), di nava endamên wê de rêvebirên şirketên wekî Unilever, Carrefour, Gaz de France, Volvo, L'Oreal, û yên Suez jî cih digirin. Hemû jî, yek ji yê din xêrxwaztir in! Bi ya malpera wê ya înternetê, navnîşana wê li -79 Boulevard Saint-Michel, Bruxelles - avahiyê asayî ye. Li ber derî cihaza înterfonê dibêje: “Ji bo SEAP'ê pê li UNESDA bikin.” Saziya ku dikare logoya xwe deynê pêşiya Parlamentoyê, navê wê hîna jî li

* Rojnamevan, ji redaktorên rojnameya Fakir, Amiens.

Kadir Akyol, “Kadir Kent II”, 18 x 12 cm, 2009

ser qutiyê posteyê jî nîn e! Wî xwe sipartiye cem (Union of European Beverages Associations- Yekitiya Ewrûpa'yê ya Komeleyên Vexwarinê) ku saziyên wekî Coca-Cola, Danone, Nestlé, Unilever endamên wê yên bingehîn in.

Ji saziya Association Corporate Europe Observatory (1) (Ko-

meleya Ewrûpa'yê ya Çavdêriyê ya Şirketan) Olivier Hoedeman dibêje: “Ev sazî di sala 1997'an hat avakirin, di wan deman de li ser birêkûpêkkirina komên xebatê (lobbies) jî gotûbêj hebûn. Di van nîqaşan de, ew alîgirê “xweseriya saziyan” bûn. Bi ya wan, sektora pişeya wan wê prensîb û şertên xwe, bi xwe di-

yar bikirana, ew jî etîk û exlaqê kar berpirsiyar bûna. An ku ji bo çarçoveya karên wan ne hewce bû ku zagon bihatana derxistin. Wan statuko parast, û di armanca xwe de jî bi serketin. Ew îro bi tu awayî, ji şert û prensîbên xwe re jî tu rêzê nagirin. Berî ku bikevin vê avahiyê û ji xwe re cihekî çêbikin, wan

xwe wekî “lobîst” bi nav kiribû. Ji xwe di cîhana zanîngehan de, Parlamentoya Ewrûpa'yê wekî saziya herî xerab dihê nasîn. Berî her tiştî ji ber ku di parlamentoyê de çavên gel tune. Li vê derê gel tune. Tu mirov tune ku bikaribe bibêje ku: “Tu mafê we nîn e hûn weha tevgerin”. Parlamenter di valahiyê de mane. Ji hîljibjêrên xwe dûr in. Tu desteka ku karibin piştî xwe bidinê nema ye. Li vê derê komên “lobbies” an dikevin dewrê û şûna gel tijî dikin.”

Di dema seredana me de, serokê saziya SEAP'ê M. Yves de Lespinay ne li cihê xwe bû, lê dûrê telefonî me kir û li ser mijara plaketa weha axivî: “Di amadekarî û danîna vê plaketa de ne tenê em hebûn. Her tişt bi zelalî û eşkere pêk hatin. Xanim Nicole Fontaine jî li wê derê bû. M. Hans Gert Pötering berê ku bibê serokê Parlamentoyê li wê derê amade bû.” Ev axaftin îspata berdwamiya dostaniyêke dilsoz e. Ji bo başiya her kesî: “komên ‘lobbyistes’ bûne wekî lê demokrasiyê.

- Gelo ji wan hesap dihê pirsîn ka çima panoya sazgehên patronan heye, çima ya sendîkaya karkeran tune?

- Na, ji ber ku sendîka girêdayî berjewendiyên sektorekî ne. Lê yê me, em bi awayekî giştî li pey parastina pişeyekê ne.”

An ku dixwaze bibêje, sendikavanên karên hesinî, yên xebatên postexanê, yên perwerdehiyê, yên rêyên hesinî tev ji gel dûr in, li pey berjewendiyên sektorekî ne, lê belê berjewendiyên Kar-saz, nêzikî yê civakê ne?

“Bandora cîhana kar a li ser Yekîtiyê li ber çavan e?

- Ez weha dibînm, ku hûn rastiye çewt fêhm dikin.”

Lê M. Jacques Delors, rastî pir baş fem kiriye. Serokê Komîsyona Ewrûpî yê sala 1993'an Delor dibêje “Rêvebirên ERT

(Maseya Grover a Karsazên Ewrûpî) her tim piştgirî dan nihêrînên min.” Ji bo pêşxistina Ewrûpa’yê M. Delors bi cîhana Karsaz re bi navê Maseya Grover a Karsazên Ewrûpî hevkarîyek saz kir, (European round table of industrialists, ERT), ku bi qasî 45 “rêvebirên endustrî” ji şîrketên wekî Total, Nestlé, Renault, Siemens û hwd. tê de cih digirin. Mîmarê yekane yê bazarê axaftinên xwe berde-wam dike: “Tiştê ku min di sala 1984’an de kir, ew bû ku bikarî-bim bi hukûmetan re nuqteyên hevbeş peyda bikim û ji bo hev-kariyê bi wan re bigihîjin lihev-kirinekê. Ji ber ku piraniya wan, ji bilî nihêrîna bazareke mezin her fikrê red dikirin. Daxwaza cîhana Karsaz ya ji bo yekitiyê hukûmet jî anîn cem hev.” (2) Bi vî awayî ev sosyalistê me rabû, di bin navê “pêşxistina Ewrûpa’yê de” “sendikayên Ewrûpî” yan jî “gelên ewrûpî” ji nedîtî ve hat û piştta xwe bi lobiya patro-nan ve girê da.

Plansazî hatibû amadekirin: Di Çile ya 1985’an de, serokê Maseya Grover a Karsazên Ewrûpî ERT (û yê Philips’ê), M. Wisse Dekker, bi navê “Ewrûpa 1990: Plansaziya xebatê” doku-manek weşand û tê de dihê pêş-niyaz kirin ku li hember asten-giyên bazirganî û tixûbên bacê tekoşîn were meşandin. Di Çile ya 1985’an de, M. Delors li Bruksel’ê dest bi wezîfeya xwe kir û li pêşberî Parlementoya Ewrûpa’yê nihêrîna xwe ya ji bo têkoşîna li hember astengiyên bazirganî û tuxûbên bacê anî zi-man. (3) Baş bû ku PDG ji bo copyright’a (mafên telîfê) vê fik-rê, hîna serî lê neda bû...

Beşa yekem ya xebatan pêk hatin, an ku pêngava pêşî bi ser-ket, lê piştî şeş salan, ji bo dest-pêkirina pêngava duyemîn dîsa Maseya Grover a Karsazên Ewrûpî ERT hat bikaranîn. Jean-Marie Cavada di payîza 1991’an de, di bernamêya xwe ya peda-gojişk de da xuyakirin ku “Ewrûpa pir zû nameşe, ev proje gava sedsalê ye. Ev hesta giran ji ali-yê pir kesan ve hatiye hîskirin, çil û pênc mezintirîn saziyên endustriyel ên Ewrûpa’yê ku xi-tabî aboriya sê milyon kesan temsîl dikin, îro di rewşeke alarmê de ne. Ew ji Ewrûpa’yê pir gavên nû hevî dikin.”

Rojnamevanê ku ji tevgera hemdem a demokrat bi arman-ca pêşxistina tevgera gel derba-sî Yekîtiyê bû, bi awayekî ob-jektîf weha dibêje: “Ev bername bi xebata çil û pênc saziyên Kar-saz ên Ewrûpa’yê hat destpêki-rin, ji wan sê berpirsiyar ev kes in: navê koma wan, ‘maseya Grover a Ewrûpî ye. Jérôme Monod (serokê Lyonnaise des eaux), Pehr Gyllenhammar (Se-rokê Volvo, çawa ku hûn diza-nin, hevkarê Renault, hevkarê Mitsubishi), û Umberto Agnelli (serokê koma mezin a Fiat’ê).”

Bankakarek jî tev li vê komê ha-tiye kirin, – bê guman ji bo ku mêzîna rewşê sererast bike: “Bernard Esambert, serokê Bankaya la financière Rothsc-hild.” (4)

Di destpêka salên 1990’î de bloka rojhilat hilweşiya, pey re “gefa komunîst” jî nema. Ji xwe projeya Yekîtiya Ewrûpa’yê jî li hember vê gefê pêk hatibû. Li aliyê din, hedefên ku di sala 1986’an de ji aliyê Peymana Taybetî ve hatibûn diyarkirin, tev pêk hatin: Êdî dem hatibû, civîna bilind a serokdewletan a di bin navê “tevgera rizgariyê” de, di Kanûn’a 1991’î de li Ma-astricht’tê pêk hat. Bi vê firsendê, patron hewlê didin piyonên xwe derînin pêş. M. Jérôme Monod bernamêyê îlan dike: ew wezîfeya “perwerdehiya pîşeyî” ku wekî rola xwe ya sereke di-bînin, digire ser xwe. Avakirina “binesaziya ku ji seranserî Ewrûpa’yê derbas dibe” (çarçoveyê bixwînin). Pêkanîna “projeya pereyê yekgirtî, ji ber ku divê em pir zû pêş kevin, em nikarin biçin derve û her tim diwanz-deh pereyên cuda di bêrika xwe de bigerînin. Li Amerîka’yê bi-nihêrin, dolarê wan heye, li Ja-ponya’yê binihêrin, perê wan yê yen heye.”

Dê vê “pêngava sedsalê” de ku bi hevalbendiya Bruksel’ê pêk hat, M. Delors weha dibêje: “Min îro rapora Maseya Grover a Karsazên Ewrûpî (ERT) xwend. Rêberên Karsaz bang li hukûmetan dikin ku bi awayekî lezgîn herin pêş. Ne karê min e ku ez berevajiyê vê nihêrînê bi-parêzim, ji ber ku pêdivaya me bi wan heye. Yan na emê nikarî-bin bi ya rîtmîa bûyeran tevbigê-rin (...) Divê bang li serokên diwanzdeh welatan û hukûme-tan were kirin û divê zanibin ku di dawîya salê de, randevuyeke wan a girîng heye. Ewê tev bi hev re xetên bingeîn ên Ewrûpa’ya di sala 2000’an de diyar bikin. Divê bi tu awayî ev kar dereng nemîne. Di vê çarçovê de tenê dikarim bibêjim, ji ber ku dirok bi çar gavan pêş dike-ve, divê em jî lez bikin xwe bigî-hînin wê. Em di saetê de ji 602’î derbasî 100’î bûbûn, lê niha di-vê em di saetê de bi 140 pêşk-evin.” (5)

Piştî sê mehan, pêvajoya kontratê bi dawî dibe, Ji Maas-tricht’ê bigire heta Amster-dam’ê, ji stratejiya Lîzbon’ê bigire heta peymanî destûra bingeîn, Ewrûpa bi lezeke “saetê bi 140km” bi pêş ket. Mi-rovê numeroya yekemîn ê Me-def’ê û serokê niha yê Business Europe ku yek ji saziyên herî gi-rîng ê patronan e, M. Ernest-An-toine Seillière kêfxweşiya xwe tîne ziman û dibêje: “Şertên Ewrûpa’yê ji bo faydeya welatê me roleke girîng lîst, me bi xêra van projeyan welatê xwe ber bi re-forman de bir.” Lê belê mirovê numeroya duyem a heman sazi-

yê M. Denis Kessler jî dibêje: “Ewrûpa bûye wekî makîneye-ke ku bêyî haya wê jê hebe Fransa diguherîne.” Çawa ku M. Alain Madelin (6) jî soz dabû ev rewş “li hemberî sosyalîzmê sî-gorta jiyanê ye.” Ev rastî li ser mermer hatiye kolan. Ne tenê li pêşiya Parlementoyê, “Ewrûpa-yeke sosyal tu caran çênabe.” (7)

**Wergera ji fransî
Bedran Dere**

(1) Bixwîne: Observatoire de l’Euro-pe industrielle, Europe Inc. Comment les multinationales construisent l’Europe & l’économie mondiale, (Fira-netew çawa Ewrûpa’yê ava dikin, û ekonomiya cîha-nî) Agone, Marseille, 2005.

(2) “Demain l’Europe” (Ewropa’ya si-bê), Antenne 2, 7 tebax 1993.

(3) Europe Inc., op. cit., p. 61.

(4) Ew pişt re dibe Alîkarê Serokê Ko-ma Bolloré, Şewîrmendê Çavdêriya La-gardère Group’e; rêvebirê şîrketên Saint-Gobain û Total, ew her weha dibe Endamê Koleja Komîsyona Tevgera Bor-sa’yê (COB) û Endamê Koleja Otorîteya Bazara Aborî (AMF).

(5) “La Marche du Siècle”, (pêngava sedsalê) FR3, 18 îlon 1991.

(6) Ev her sê terîf û binavkirin ji van çavkaniyan hatin girtin: Europe 1, 27 Te-bax 2003; La Tribune 4 Kanûn 2000; Le Monde, 23 Hezîran 1992.

(7) Sernivîsa berhema François De-nord û Antoine Schwartz e ku ji weşanên Raisons d’agir derket. 2009.

(8) “La Marche du Siècle”, (Pêngava Sedsalê) FR3, 18 Îlon 1991. Ev binavki-rin ji vê bernamêyê hat girtin.

(9) Cité dans Europe Inc., op. cit.

Rakirina astengên fîzîkî

Di wanzdeh hezar kîlometre çêkirina rê-yên otoban: Ev projeya Komîsyona Ewrûpa’yê ya sala 1991’an bû. Da ku mirov zanibe kê, çima pêkanîna vê projeyê dixwest, pêwîst nake mirov li dûr bigere, çend hefte beriya ragihandina projeyê, bersi-va vê pîrsê di ekranên televizyonan de bû.

Patronê Fiat’ê Giovanni Agnelli, digot: “Rê-yên Ewrûpa’yê pir teng in, eger Ewrûpa xwe nû bike, wê di nava çend salên pêş de, hêjma-ra wesayîtan bibe du qat.” (8) Di bernamêya televîzyonê ya bi navê “pêngava sedsalê” de, Jean-Marie Cavada piştgirî dide nihêrîna wî û ji berhema bi navê Maseya Grover a Endustri-yel ku nû hatiye weşandin, mînakkekê dide: “Ji bo ku kamyonek di navbera Chicago-Houston de rêwîtiyê bike, an ku bi qasî 2000 kilomet-re, jê re 33 saet divê. Heman mesafe li parze-mîna Ewrûpa’yê, an ku di navbera Anvers û Rome’ê de jê re du qat dem divê an ku bi qasî 57 saetan. Ev jî hemû rastiya me dide nîşan-dan.” Ji bo ku em karibin rewşa xwe sererast bikin, divê di destpêkê de qanûn werin hêsan-kirin: “bilindkirina lîmîta ajotinê, dirêjkirina dema kar, bilindkirina lîmîta giraniya bar, ser-beştiya xebat û ajotina dawîya heftê... Zago-nên di barê barkêşiya li Ewrûpa’yê de hem pir zêde ne, hem jî pir zehmet in.”

Bersiva M. Jacques Delors dereng namîne: Bi awayekî zindî pêşniyazên xwe pêşkêş dike. “yek ji raporên destpêkê yên Maseya Grover di bin navê Missing Links (têkilîyên kêr) de hat weşandin. Bi ya raporê, eger em di nava parzemîna Ewrûpa’yê de, trafîka wesayîtan lezgîntir nekin û buhayê çûyîn û hatinê erzan-tir nekin, emê nikaribin ji bazara mezin a hundirîn sûdê werbigirin û kar bi dest bixin. Ji ber van sedeman, ji 1985’an vir ve em pêş-niyazî Konseya Wezîran a Yekîtiyê dikin ku bernamêyek ciddî û xwedî îddîa ya binasaziya parzemînê amade bikin.”

Rapora “Missing Links” (ji aliyê patronê Volvo ve hat weşandin) di sala 1985’an de derket. Balkêş e ku M. Delors jî “ji 1985’an vir ve ev bernamêya bi îddîa” pêşniyaz dike. Ber-nameya La Marche du Siècle (pêngava sedsa-lê) di sala 1991’an de dest pê kir. Dîsa balkêş e ku M. Delors plana Trans Europe Network (TEN) ji sala 1991’an vir ve daye destpêkirin. Di vê plana bi navê TEN de, çêkirina 12.000 (diwanzdeh hezar) kilometre rêya otoban a ji bo kamyonên barkêşiyê cih digire...

Ev prîma asfalta bi qîr bi ya şertên peyma-

na Maastricht’ê dihê sererastkirin û di sala 2004’an de dihê nûkirin. Di sala 1997’an de, sekreterê giştî yê ERT’ê kêfxweşiya xwe ve-naşêre û weha dibêje: “Niha êdî pîrsgirêk ma-ye li ser detayan. Ez bawer im di prensîb de, me li hev kiriye. Di binê derya Manche’ê de avakirina tunelê hat destpêkirin, Trenên xwe-dî vîtesa lezgîn niha li ber hilberînê ne. Rêya ku welatên Îskandinavya û Danîmarka’yê di-gihîne hev niha li ber avabûnê ye. (9)

Ew qas diwarên bêton bi kêrî çî hatin, ew tirs û fikar ji bo çî bûn? Bi bazareke bi tenê ya yekgirtî Ewrûpa’yê çeperên bazirganî, bac û bazara pereyên cihêreng yên di navbera we-latan de rakir. Niha tenê maye çeper û asten-giyên fîzîkî: Heta ku birin û anîna mal hem ji aliyê dem ve hem jî, ji aliyê pere û benzîn ve buha be, çî sûda “bazara mezin a hûndurîn” heye. Ji bo “sûd û kar were bidestxistin” divê çûn û hatina rêyan were hêsan-kirin da ku tra-fîk lezgîntir be û di nava ewlekariyê de bi pêş keve: wekî mînak di bin çiyayên Alpan de, di binê Pyrénées û derya Manche’ê de tunel we-rin vekirin. “Di bazara Ewrûpa’yê de divê mal û xizmet karibin bi hêsanî di nava ewlekariyê de û bi erzanî bigihîjin cihê xwe.”

Di vê erdnîgariyaa vekirî û serbest de, par-zemîna xwedî pir netew wê ekonomiya xwe bi pêş bixe. Karê afirandin û hilberinê ne tenê bi destê şîrketekê were berdewamkirin lê di-vê ev kar li her welatî bi pir kesan were kirin. Divê hilberîn ji rewşeke lokal derkeve û ber-fireh bibe, heta ku bigihîje “welatên ku lê heq-destê mirovan erzan e.” Di sala 1989’an de, Whirlpool li Ewrûpa’ya rojava xwedî 38 kar-gehan bû. Niha di Ewrûpa’ya yekgirtî de tenê deh kargeh mane. Li Îtalya, Fansa, bi taybetî jî li Almanyayê bi hezaran kes ji kar hatin avê-tin...

Bandora li ser ekolojî û hawîrdorê: Di nav-bera 1985 û 1995’an de, gaza karbonîk a ku ji aliyê wesayitên barkêşiyê ve hat derxistin, ji sê paran parekî zêde bû. Bi ya plana nû ya sala 2004’an, Komîsyona Ewrûpa’yê guman dike ku wê heta sala 2020’an, rêjeya karên transport û barkêşiyê du qat zêde bibe. Heta sala 2030’an, bandora gaza CO2 a ku ji ber wesayitên barkêşiyê derdikeve wê ji % 54 zê-de bibe. Ji bo telfîkirina vê ziyana ekolojîk – çawa ku heman komîsyon pêşniyaz dike– divê em “ampûlên ekonomîk ên enerjîyê” bi kar bî-nin. Dema ku ji odê derdikevin jî wan vemiri-nîn...

MÎNAKA NEW YORK'Ê

Li dibistanan ewlekarî

CHASE MADAR*

Kadir Akyol, "Metamorfoz II", 140 x 120 cm, 2007

Bi 1,1 milyon xwendekarên xwe yên ku pirraniya wan ji çî-nên gel dihên, akademiya New York'ê yek ji akademiyan herî girîng ên Dewletên Yekgirtî ye. Di sala 1998'an de, pirsgerêkên bi heman rengî yên dijarwêr ên di barê perwerdehiyê de rû dabûn, îro wezîrê fransî yê Perwerdehiya neteweyî, Luc Chatel, komarpa-

rêz Rudolph Giuliani û her weha şeredarê bajêr xistiye nava tevgerê, ji ber vê yekê ewlekariya dibistanên ku wek "yên dijarwêr" navdar bûne sparteyî hêza polêsên herêmî, Beşa Polês a New York'ê (NYPD) hatibû kirin. 4500 ajansên ewlekariya dibistanî ya bajêr ku personelên polês digihînin, êdî nema ne bi perwerdekarên û ne jî bi serokên saziyan dişewirin û raste-rast serî li NYPD'ê didin. Ji bo xurtkirina îmajê zîlamê bi zend û bend ê M. Giuliani û ji bo şûngirê wî M. Michael Bloomberg (bê etiket (1)) ku wî ve rê kiribû,

veguhastina hêzên pergala peywîrê bi awayek asayî ji sektora perwerdehê dihê peyda kirin.

Otorîte bi rêk û pêk û bi dengê berz bang dikin ku metoda wan a bi masûlke û serîlêdana alavên çavdêriyê yên teknolojîk di nava saziyan, ku bêhtir di nava rewşeke bi xeter de ne, derfeta daxistina rêjeya sûcdariyê dide bide xistin. Lê ji bo lihevkirina van armancên diyarkirî kêmtir pispore bawerî bi van îstatîstîkên "perdaxkirî" tînin. Rapora teftîşa tevahî ya bajêr ku di sala 2007'an de pêk hatibû, li ber çavan raxistibû ku di nava

temamî akademiyan de bi awayekî grîng bûyerên şiddetê di binê gumanan de derketibûn. (2) Ji bo hevdiştinê bi sendikaya perwerdekarên, ya şefên saziyan û her weha bi ya Teamsters Local 237 re, ku şaxê hêzdar a sendikayî ye û ajansên ewlekariya dibistanan hildigire nava xwe, polês û beşa perwerdehiyê xwe nedan ber pejirandina erêkirinê.

Heger bandora wan a li ser daketina sûcdariyê wekî xwe bîmana wê çaxê wan dê kêmtir destûr nedana pêkhatina pergala dîsîplînê ya nîfşeke nû. Di derdora perwerdehiyê de, no-

bedarên kêmtir kalîfiye îmtiyazên lijnaya hîndekariyê û yên şefên saziyan bin pê dikin û di qada dîsîplînê de dibin xwediyê otorîteya herî bilind. Ev jî dibe sedem ku bêserûberî û zirzopîyeke nedîtî derkeve holê. Her weha, di 17'ê mijdara 2006'an de nobedarekî destê du zarokên çar salî li qeydê xistibûn, ji ber ku ew zarok ji bo razana nîvrojê (3) nehatibûn rê; di 17'ê rêbendana 2008'an de, zarokêkî pênc salî ji ber tevgera xwe ya xerab tûşî pêkanîneke bi heman awayî bûbû û ji bo "nirxandina" (4) rewşa psîkolojîk bi destê zorê

* Parêzerê dadgehên medenî û nivîskarê rapora bi navê "Safety With Dignity: Alternatives to Over-Policing in School" New York, Tîrmeh 2009.

ew bûbûn nexweşxaneyeye psîkiyatriyê. Her weha, senator Eric Adams bi awayekî acizbûyî nihêrînên xwe anîbû ziman û weha gotibû: “Bêguman, kelemçeyên(destbend) hesinî ji bo zarokekî pênc salî ne tiştekî pêketî bû.” Û pê re vê pêşniyarê kiribû: “Kelemçeyên velkro bêne bikaranîn.”

Bi ya zagona di barê azadiya ragihandinê de, îstatîstîkên polêsê New York’ê, yên bi ya zagona di barê azadiya ragihandinê de hatibûn bidestxistin, diyar dikin ku di navbera salên 2005 û 2007’an de, 309 xwendekar bi sedema ku qedexeyê bin pê kirine, ketine ber lêpîrsînê an jî hatine biçûkxistin (5). Her weha, di nava heman saziyan de xwendekar bêyî ku biçin qereqola polêsan, car bi car û demên kurt destên wan hatine kelemçekirin. Bi gotineke din, hin şeweyên tevgerê yên ku rêzîknameyê karakterîze dikin berî wextan li ser hîma hewla cezakirinê hatibûn danîn, her weha gerek li nava bûroya serek-mamoste dikaribû bûbûya mijara cezakirinê ku niha êdî ev yek bi xwe hewcedarî bi teqîbata cezakirinê ne.

Lê belê, kesên ku di van demên dawîn de ketine ber curma erka ajansên ewlekariyê ne hew bi tenê şagirtên lîseyê û kolejê ne. Personelên dibistanê yên ku karê cezakirinê hilgirtine ser milê xwe darizandinên gelek hişk dikin an jî pirrî caran bi ya daxwaza dîl girtin jî pêk dihên. Ya herî xerab jî ev e. Di 9’ê cotmeha 2007’an de, xwendekareke serkeftî ya lîseyê Manhattan’ê hatibû girtin, ji ber ku beriya saeta vebûnê wê xwestibû mamosteykî xwe bibîne hewl dabû ku derbasî hundir bibe; dema ku mudurê dibistanê xwe avêtibû nava bûyerê ew jî hatibû kelemçekirin û pê re hatibû binçavkirin. Girtinên nelirê yên şefên saziyan û yên mamosteyên ku xwestibûn şagirtên xwe li hember hêzên pergale biparêzin, bi gelemperî bi sernivîsên mezin veguhezîbûn ser rûpelên rojnameyan. Endamên bi kadroyên dibistanê, ji ber fikarên ku ew ê ji hêla birêveberiyên xwe ve xerab bêne dîtin an jî ji ber tirsê ku ew ê ji kar bêne qewirandin, dudilî dikin û şermezarkirinên xwe bi awayekî êşkere naynin ziman. Lê digel vê tiştê taybet jî ev e ku gelek ji wan, ji erk û peywîrên ajansên ewlekariyê bi gazin in û bi ya xwendekarên xwe wan di radeyeke gelek kevnar de dibînin. Bi ya Nûnerê şefên sendikaya saziyên New York’ê, M. Ernes Logana girtinên perwerdekaran bi tenê “parçeyê berbiçav ê çiyayê qeşayê (iceberg)” pêk tîne. Bûyerên bi vî rengî di qada dibistanê de, li ser mijara ravekirinê sûcê pîrsekê derdixê holê. Bêguman xistina hundir a çekên bi agir û ya kêran di warê cezakirinê de ce-

zayek hişk heq dike. Lê M. Logan weha diyar dike: “Gelo heman standart dikarin li ser kesekî mezin ê li kolanan û li ser zarokek donzdeh salî yê di nava hewşa dibistanê de bê pêkanîn. Heger Johnny li Joey bide û bêvila wî birîn bike ma divê biçe girtîgehê? Ez ne bawer im ku divê wisa be.” Her weha, nobedarên ciwan ên ku bi lez û bez dihên perwerdekirin, dema ku bi bûyereke re rû bi rû dibin bi tenê yek helwestekê, ku nas dikin, didin diyar kirin: Hesta sûcdariyê. Civaknas Jeffrey Sprague’ê ku li zanîngeha Oregonê di warê dîsîplîna dibistanê de pîspor e, bandorên pîrsgirêka ewlekariyê bi tevahî weha tîne ziman: “Dema ku polês dikeve nava dibistanê rêjeya sûcê sê qat zêdetir dibe.” Pirrî caran,

Bi ya zagona di barê azadiya ragihandinê de, îstatîstîkên polêsê New York’ê, yên bi ya zagona di barê azadiya ragihandinê de hatibûn bidestxistin, diyar dikin ku di navbera salên 2005 û 2007’an de, 309 xwendekar bi sedema ku qedexeyê bin pê kirine, ketine ber lêpîrsînê an jî hatine biçûkxistin.

alozi li derdora benda ewlekariyê, ya ku li ber devê deriyê dibistanan hatiye avakirin, derdikeve holê. Sembolên wek kovboyan an jî yên navgînên bi tebane (silîndîr) ku nasnameya Amerîkî didin diyarkirin derdikevin holê ku ev rewş bêhtir di nava banliyoyên dewlemend de û li taxên ku jiyana bajarî lê bilindtir e derdikeve holê. Beşa perwrdehiyê vê nakokiyê bi karaktera neqandî ya ekîpmanan ve girê dide û bi vî awayî rewşê baş dide diyarkirin. Şefên saziyan ên ku naxwazin bi kar û barên darizandinê dakevin û serê xwe pê re biêşînin, hinek jî ji bona xwe, serî li ber çewisandinên hişk ên hiyerarşiya xwe datînin, bi heman rengî sazî jî naxwaze pîrsgirêkên taybet pêş çavan bike. M. M. Giuliani û Bloomberg weha îddîa dikin: Di encama ravekirinên medyatik û hilbijartinê de dahêrandin û helwesta bedenî ya hişkbûnê dibe ku karêkî bêhtir kêrhatî be û hê kêmtir encamên vê yekê derbasî nava cîhana rastîn bike. Ligel vê yekê, M. Felice Lepore ku mudurê lîseyek xebatên sporê ya Bronx’ê ye, vê nirxandinê dike ku “Dedektorên hesinî hesteke sexte ya ewlekariyê didin. Heger kesek bixwaze tiştekî derbasî nava avahiye bike her tim dikare vî tiştî pêk bîne. Û gelo em çi mesajê didin xwendekarên xwe dema ku em ji wan dixwazin ku ji bo çûyîna dibistanê bila ew li hember kontrolên bi

vî rengî îtaatkar bin ? Gelek hevalên min li ser vî tiştî li hev du dikin: Ev yek pê re wê bibe sedema pêkhatina rewşeke aloz. (6) Ew bi zanebûn dipeyve: berî ku dest bi karê mamostetiyê bike, wî di nava teşkilata polêsan a Dewletê, ya New Jerseyê û New York’ê de xizmetê dikir. Di 28 adara 2008’an de, li Brooklynê, dema ku xwendekarekî Lîseyê Paul Robson, bi tevî ku kontrol pêk hatibû jî, di nava hewşa dibistana xwe de hatibû kêrkirin, a wê çaxê bêkêriya van dedektoran hatibû peyitandin.

Di sala 1999’an de (7), di Lîseyê Kolombiya’yê de tevkujiyek pêk hatibû û wê demê 15 xwendekar hatibûn kuştin û bi dehan jî birîndar bûbûn, lê belê heta roja îro jî li wê derê benda ewlekariyê nehatiye avakirin.

rave dikin ku şeş lîseyên bajêr ên li şeş taxên gelêrî, ku jiyanên cihêreng ên dîsîplîna bajêr û aloziyên biçûk pejirandibûn, ji sûcên saziyên ku li heman derdorê û di bin berpirsiyariya hêza polês de hatine avakirin, bi rêjeyên kêmtir sûcdarî tomar dikin. Mamosteyê lîseyeke gelêrî ya bi navê Bushwick Community High School a li Brooklynê, M. Tabari Bomani weha dibêje: “Heger hûn naxwazin ku xwendekar wek sûcdaran tevbigerin wê çaxê bi çavê sûcdarekî li wan nenihêrin.” Heger mala ku ajan-sên ewlekariyê pê ve girêdayî di warê pêkanîna ewlekariya saziyan de kêmtir bimîne, wê çaxê di nava van dibistanan de ku wekî model xuya dibin karê dîsîplînê di nava çarçoveya peywîrên ekibeke perwerdekar; her weha di

rin. Her weha, beşa perwerdehiyê ku ji rexneyên hemû kes dizane re guhên xwe girtiye, wisa xuya dike ku hîna ne amadeyî tu hewldanekê ye, lê derdorên bihestiyar û rêxistinên çalakger di nava tevgerê de ne û derdorên çapemeniyê jî ji vê mijarê haydar in. Bi awayekî dijraber, bisî-norkirina budçeya vê peywîr-darkirina gelemperî ya ku di çarçoveya qeyrana aborî de di-hê bacdarîkirin, dikaribû ji bo ewlekariya dibistanê bûbûya çareseriyê herî baş a reformeke alternatîf. Lê bi rastî, nêzîktêdayînên hê mirovanetir ên di barê pîrsgirêkê de, bi tenê beşek qels ji maliyeta ku ji bo qiyametek ajansên ewlekariyê, bendên ewlekariyê, lêçûnên darizandinê, tezmînata ku ji bo xwendekar û perwerdekarên bi neheqî dihên girtin, di-hê veqetandin pêwîst dibîne û hew. Digel vê yekê, di nava saziyan de têkoşîna perwerdekaran û yekîtiya dibistanê ya ji bo zevtkirina kontrola dîsîplînê bi ser neket û ji bo vê ya hîna pêwîstî bi salên dûvdîrêj heye. Her weha, hin pêşniyarên şermok jî dihên kirin ku ji bo ewlekariya dibistanan, di binê çavdêriya merciyeke ji polês û hemwelatîyan pêkhatî de (Civilian Complaint Review Board) ku ev belgeyeke mirî ye, 4500 ajans bêne bicihkirin. Hemû tişt li ber çavan diyar e: Heger hûn rîya ketina nava dibistanê bidin polêsan careke din derxistina wî ya ji wê derê gelek diwar e. Rêbazek wek rêbaza New York’ê ku berî wextan bi awayekî vekirî hatibû ceribandin, gelo otorîteyên fransî jî dixwazin biceribînin?

Wergera ji fransî
Rifat Arya

(1) Pêşî endamê Partiya Demokrat bû, vê keyserê ragihandina finansê û aboriyê di sala 2001’de tevî Partiya komarger bû û rengên hilbijartina şaredariya New York’ê diyar kir. Di sala 2007’an de wî béalîbûna xwe da diyar-kirin.

(2) Richard Steier, “Backs Thompson’s Finding: Union. Schools Hide Extent of Violence.”, TeheChif-leader.com, 29 Îlon 20027.

(3) “Public Enemy N0 1”, New York Daily News, 10 Adar 2008.

(4) “Cuffed kid troubles Schools Chancellor”, New York Daily News, 26 Rêbendan 2008.

(5) “300 Student Busts were illegal, NYCLU tells Police Commissioner Ray Kelly”, New York Daily News, 8 Cotmeh 2008

(6) Coach helps save stabbed student” New York Daily News, 29 Adar 2008.

(7) Ev tevkuji mijara dokumentera Michael Moore ye “Bowling for Colombine” di sala 2002’an de derket.

(8) Annenberg Institute for School Reform “Safety With Dignity: Alternatives to Over-Policing Schools, New York, Tîrmeh 2009.

nava çarçoveya peywîrên şef û çavdêrên saziyê de dimîne. Her çi qas tevkariya/xwe tevlêkirina xwendekaran bi sînor be jî bi qasî radeya xwe daxuyanîyên di barê pergala hundurîn de bi hev re par ve dike, û tevgerên ku din ava dibistanê de wek qusûr hatine erêkirin bi tu awayî nikare bibe sedema darizandinê an jî lêpîrsîna dadgehî. Di heman demê de, dîsîplîna xwe bi xwe (otodîsîplîn) cesaretê dide mirov û exlaqê rêzgirtina rû bi rû ye ku di jiyana rojane de dikeve pratîkê û ev exlaq di her civîn û ligelhevbûnê de bi zanebûn di-hê dêlîndêzkin. Xwendekarên vê dibistanê yên ku ji heman derdorê dihên di nava saziyek ku di bin çavdêriya polêsan de ye dihên perwerdekirin. Ew zarokên malbatên ku li ber kerta xizaniyê ne, van malbatên ku bi giranî koçber in, nizanin bi îngilîzî bipeyivin. Bi tevî vê yekê jî ev sazî ji yên din bêhtir û baştir encamên akademîk bi dest dixin û di van saziyan de, di pêvajoya perwerdehiyê de terikan-dinên dibistanê hîna kêmtir in. Lê digel vê yekê, ceribandina ewlekariya dibistanî ya polêsî-ye, ya bi karê Newyorkî dikare bi dawî bibe. Di panzdeh salên dawîn de, daketina rêjeya sûcdariyê, qîmeta sekna şanoyî ya “hişkbûnê” ku ji bo vê qadê pêwîst e, kêmtir kir. Nûnerên politîk naxwazin bibin hevkarê dîmena zarokek pênc salî ku ji alî polêsan ve di-hê kelemçekirin û bi-

KOLEJÊN CIVAKÎ

Di perwerdehiyê de hêviyeke nû

DOMINIQUE GODRÈCHE*

Xanim Jill Biden, hem-jîna Alîkarê Serokê Amerîka'yê Joseph R. Biden, di dema serdana xwe ya Paris'ê ya 5'ê Tîrmeha 2009'an de, da xuya kirin ku dibistana community colleges (kolejên civakî) "çareseriya pêşerojê ye" ji bo welatê wê.

Di roja 14'ê heman mehê de, Serok Obama –piştî bêdengiyê-ke salan- cara yekem li ser vê mijarê ket nava hewldanan û girîngî da pêşxistina kalîteya dibistanên bilind ên li welêt da ku rêjeya xwendevanên xwedî diploma, yên li Amerîka ya Yekgirtî, di qada navneteweyî de bilind bike.

Plan û projeyeke xwedî budçeyeke dora 12 milyar dolarî hatiye amadekirin. Divê ji sala 2020'an û şûn ve, salê herî kêmtir 12 milyon xwendevan diploma bi dest bixin. Weqif û sazîyên wekî Gates, Lumina, Kellogg û Ford ragihandin ku ewê ji piştgirtî bidin vê projeya pêşxistina kolejên...

Serok û rêvebirên Amerîka'yê ji ber kîjan sedeman ji nişkan ve ketin nava van hewldanan? Ji ber ku, ji xwe, ev salek e bi hejmareke mezîn xwendevan xwe qeydî dibistanan dikan.

Eger sedemeke din a nediya tune be, çima bi taybetî jî di van demên krîza aborî de projeyeke bi vî rengî dihê amadekirin? Dibistanên community colleges ku deriyên wan ji herkesî re vekirî ne, an ku ji her tebeqeya civakê û ji her temenî mirov dikarin tê de perwerde bibin, li Amerîka ya Yekgirtî wekî alternatîfa perwerdehiya zanîngehan dihê qebûl kirin. Mufredata kolejên a li ser du salan, xwendevanan digihîne asteke weha ku bibikaribin dereceya lîsansê bi destbixin. –ev derece, di şertên normal de, ancax piştî du sal xwendina zanîngehê dikare were bidestxistin-. Perwerdehiya li van kolejên her weha derfetê dide ciwanên, ku dibistanên qels û şûndemayî xwendine, da ku bibikaribin ji perwerdehiya bilind sûdê werbigirin. Ev derfet bi taybetî jî ji bo wan xwen-

devanan çareseriyeke baş e ku ji ber sedemên cihêreng nikarin çar sal xwendina xwe ya li zanîngehên taybetî finanse bikin. Di van kolejên de pederdehiyê-ke profesyonel ya xwedî sertifikaya, dihê dayîn. Ciwanên ji tebeqeya xizan û yên penaber ku ji perwerdehiya asayî bêpar dimînin, bi rêya van dibistanan dikarin xwe bigihînin perwerdehiyê cihêreng û dewlemend. Ji bo ciwanên ku di perwerdehiya xwe ya asayî de bi serneketinê lê dîsa jî dixwazin di civakê de bibin xwedî pîşe, ev kolej roleke sereke dilîze.

Koleja Santa Fe (Meksîka ya Nû), ku di sala 1982'an de hatiye damezrandin, ji bo mijarên behsa wan dihê kirin, mîna keke tîpîk e. Di vê kolejê de bernamayeke perwerdehiyê ya pir alî heye: ji huqûqê bigire heta sînemayê, ji agahiyên li ser tendurustiyê bigire heta teknolojiya nûjen, li ser pir mijaran perwerdehî dihê dayîn...

Bi vî awayî, xwendevanekî/ê beşa psikolojiyê wê her weha bikaribe di van kolejên de dersên li ser ekonomî û yên li ser dad û edaleta kirimînê jî bişopîne. Dekanê fakulteya psikolojiyê û hunerên lîberal (Psychology and Liberal Art Studies) Bruno Bornet bi bîr dixê ku îro beşeke ji girseya gel ji sîstema pederdehiyê bêpar maye û di wê baweriyê de ye ku "ev dibistan şansekî yeksan di de her beşa civakê da ku ji xwendina bilind para xwe bigirin, ev jî bi xwe re civakeke demokratîk derdixe holê." Santa Fe, bajarê hunerê, mirovên ji pîşeyên cihêreng ber bi xwe ve dikişîne: Hunermend, peykervan û galerîst wekî profesor an jî wekî xwendevan serî li koleja bajêr didin.

Dekanê Fakulteya Hunerê Douglas Barkey behsa girîngiya mufredat û naveroka dersan dike û dibêje: "Her nîv salekê, di somestîrê de em bi qasî sê hezar xwendevanan perwerde dikan, salên wan kêmtir zêde dora 40'î de ne û piraniya wan yan li-se qedandiye yan jî di gelek beşan de hunermend in. Profesore kolejê divê master kiribe, yan jî herî kêmtir xwedî tecrûbeyê pe-

şeyî ya bîst salan be: asta mamoste û profesore me ji yên zanîngehê ne kêmtir e."

Armanca rêvebirên dibistanê ew e ku van kolejên civakî bi ya rewşa aborî ya herêmê bi rêk û pêk bikin û bi asta kalîteya dersan bikaribin bersiv bidin pêwîstiyên perwerdehî û daxwazên nû yên civakê. Berdewamiya daîmî ya dersan û cihêrengiya xwendekaran hem asta dersan dewlementir dike hem jî rêvebir û mamosteyên dibistanê ji hêla pîşeyî ve motive dike. Koleja Santa Fe deriyên xwe ji kesên teqawit re jî vedike. Ji herêm û dewletên derdorê, kesên ku dixwazin bi civaka amerîkiyên espanyolî re têkiliyêke dostane dînin di van kolejên de espanyolî hîn dibin. Rûniştvanên nû yên herêmê, wekî xanim Kathleen, ku dersên îspanyolî dişopîne, dibêje, "ji bo ku bikaribin navên kolanan fêhm bikin û ji hev derînin û her weha ji bo ku bikaribin bi hevalbendên xwe yên amerîkiyên espanyolî re biaxivin, ez diçim dersên espanyolî". Ji bilî mezinan, zarok û ciwan jî van dersan dişopînin. Félix Lopez, peykervanê hunera 'santos' (peykerên kevneşopiya civaka herêmî ku îro bi espanyolî diaxivin) ku li koleja civakî dersan dide weha dibêje: "Li cem me, dema ku kesek dizewice, wekî kevneşopî dixwaze hunera peykervaniyê fêr bibê, ji ber ku piraniya kesan dixwazin di avahiyên kevneşopî de bijîn, lewma jî dihên dersên me dişopînin. Çand û kultura me, li van kolejên dihê berdewam kirin. Di pola min de, şanzdeh xwendevan hene, ku temenên wan di navbera 20 û 70 an de diguhere. Hinek ji wan, ji derdorê, hinekên wan jî, ji welatên biyanî hatine. (1)"

Serokê şaredariya Santa Fe Davis Coss girîngî dide perwerdehiya koçberên li bajarê xwe, statuya wan çî dibe bila bibê. Cross dibêje: "Hin dewlet îddîa dikan ku perwerdehiya zarokên koçberan bi taybetî jî yên ku bêfermî dijîn, li ser wan gelek buha dibe mal. Meksîka-nû ku yek ji dewletên herî xizan e, em di wê baweriyê de ne ku dema mi-

rov zarokan perwerde neke, li aboriya bajêr buhatir dibe mal. Santa Fe her tim bûye bajarê stargeha penaber û koçberan ji ber ku ew dikarin bi hêsanî li wê derê mafê xebat û perwerdehiyê bi dest bixin." Ji profesore kolejê Andrew Lovatto, ku ev bîst sal in li dibistanê kar dike, dibêje gelek normal e ku 'koleja civakî' ew qas bi navûdeng bûye û balê dikişîne ser vê mijarê: "Di vê demê de gelek kargeh deriyên xwe digirin, mirov ji kar dihên avêtin û rêjeya betalan bilind bûye. Çareya bi tenê ew e ku divê mirov pîşeyêke du-yem fêr bibê. Em vê derfet û îmkanê dixin xizmeta gel. Hêza kolejên ji vê perwerdehiya domdar dihê."

Dewleta federal jî rol daye vê kolejê da ku di qada herêmî de, bibe navgîna pêşxistina aboriyê û di qada navneteweyî de jî, ji bo dewletên xizan, bibe mîna-keke baş. Seroka koleja Santa Fe Xanim Sheila Ortega dibêje: "Li zanîngehê, mirov yan avjeniyê fêr dibe, yan jî noqî binê avê dibê. Lê di kolejên de, ji bo serkeftina xwendekaran çî ji destê me dihê, em dikan. Kalîteya perwerdehiya me ji ya zanîngehê bilindtir e, ji ber ku di poleke wan de carnar hejmara xwendekaran ji sê sed kesî derbaz dibin. Ji bo kesên temen bilind, û ji bo kesên ku ji debara malabata xwe berpirsiyar in û neçar in kar bikin, kolej hêviyeke mezîn e. Ez bi zîmanekî vekirî bibêjim: divê ji van kolejên re pere were xistin, ne ji zanîngan re."

Ji salekê û vir ve, ji ber krîza aborî, hejmareke mezîn kes hewlê didin di van kolejên de qeyda xwe çêbikin. Rêjeya serlêdana ji bo koleja Sana Fe, ji % 12 zêde bûye. Di demeke weha de, dewlet krediya ku ji bo sazîyên perwerdehiyê veqetandibû kêmtir kir: Wekî mînak, li Vîrjînya bakur, di nava çar salan de, rêjeya budçeya ji bo perwerdehiyê ji % 60 daket ji % 45 an. Lê belê bi ya raporên salane hejmara xwendevanên koleja Northern Virginia Community College (Koleja Geli ya Vîrjînya ya Bakur) tenê di salekê de ji % 10 zêdetir bûbû. Ji ber van sedeman, kolej bi pirs-

girêkên ciddî yên aborî re rû bi rû mane. Ji ber ku budçeya kolejên girêdayî rêjeya baca bajêr e. Xanim Ortego li ser pirsgrêka aboriya dibistanê weha dibêje: "Ji ber derfetên kêmtir ên aboriyê, ji ber ku em nikarin profesore nû bigirin kar, em neçar in qeydên deqê dawî red bikin. Li dewletên din, wekî mînak li Kalîforniya'yê rewş xerabtir e. Wekî tedbîra li hember vê rewşê, gelek kolej, di rêya xwendina bilind de, hejmara dersên xwe zêde dikan. Bi ya American Association of Community Colleges (Komeleya Kolejên Geli yên Amerîka'yê), bi qasî nivê xwendevanên ku xwe amadeyê lîsansê dikan, neçar in dersên xwe li malên xwe bixebitin. Piraniya van xwendekaran ji amerîkiyên afrikî û ji amerîkiyên espanyolî pêk dihê, ew jî dîsa piranî jin in.

Ji aliyê din ve, perwerdehiya azad çî qas pêş keve, aboriya wê jî pê re paralel mezin dibe. Bi ya lêkolînên salên 2009 û 2010'an ên saziya National Association of Independent Colleges (Komeleya Neteweyî ya Kolejên Serbixwe), li seranserê welêt, eleqeya ji bo kolejên zêde bûye ev jî bi xwe re çavkaniya aborî ya van dibistanan ji % 9.2 dewlementir kiriye (2).

Li zanîngehên taybet, rewş cuda ye, ew neçar mane qeyda gelek xwendekaran qebûl nekin, bi ya heman anketa li jor, rêjeya xwendekarên nû, di destpêka sala 2009'an de, tenê ji sedî 4,2 zêde bûye. Ji sî û heft salan vir ve ev rêjeya herî li jêr e. Perwerdehiya li zanîngehên taybet ew qas buha bûye ku ji bo hin malbatan, mîna ku ew maf li wan hatibe qedexê kirin. Zanîngehên erzan tijî dibin û yên buha jî vala dibin. Zanîngeha taybet a herî bi navdar a George Washington ji bo sala destpêkê salê 41.610 dolar dixwaze. Zanîngeha Maryland jî jê 8 hezar kêmtir dixwaze. Bi ya anketa saziya Oppenheimer Funds (Weqfê Oppenheimer), ji deh amerîkiyan neh, di wê baweriyê de ne ku buhayê terîfa zanîngehê wê di salên pêş de ew qas zêde bibê ku xwendina bilind wê bibê tiştek weha ku

*Rojnamevan.

Kadir Akyol, "Kent Bozumu"

mirov nikaribe xwe bigîhîne. Ji % 43 amerikiyan nekaribûn 5 hezar dolar berhev bikin ji bo derbasî zanîngehê bibin.

Zêdebûna hejmara betalan û her weha xerabûna piyaseya aborî, rewşa welêt ji aliyê neyînî ve guherand. Ji bo karekî baş were bidestxistin, herî kêrî divê mirov xwedî dîplomaya lîsansê be. Ji sala 2005'an vir ve, xwendina ji bo bi destxistina vê lîsansê ji çar salan daket sê salan. Pir kes hem dikarin di malên xwe de bi rêya internetê dersan bişopînin yan jî diçin kolejên civakî. Di neh salên dawî de, hejmara wan kesan ku bi vî awayî lîsansa 'Bachelor' bi destdixin, ji % 30 zêde bû. Bi vî awayî hem ji budçeya dibistanê mesref nayê kirin, hem jî ji budçeya malbatê ji dibistanê re nayê veqetandin û di ser de jî xwendekar di nava malbata xwe de dimîne. Dezgehên xwedî prestîj ên wekî Harvard'ê (ku rêjeya serkeftinê ji % 97 e) ne tê de, mirov bi giranî bi du rêyan dikare xwe bigîne dîploma lîsansê. Bidestxistina vê lîsansê û serkeftina xwendekar helbet girêdayî dibistanê û rewşa wê ya aboriyê ye jî. Lewma plan û projeya serok Obama ya di barê dibistanên civakî de, pir bi kêfxweşî hat pêşwazîkirin. Alîkarî û desteka dewleta federal dikare hêz bide encamên perwerdehiya kolejan û her weha wê cudahiya di navabera çînen civakê de kêmîtir bike.

Rêvebiriya welêt amade xuya dike, ji bo ku bersivê bide van hêviyan. Bi taybetî jî di hêla perwerdekirina karkerên ji bo kar û barên ekolojîk (karkerên kesk) de, daxuyaniyên erîni ha-

tin dayîn. Pirsgrîrêkên jîngehê û perwerdehiya li ser mijarê divê derdorên endustriyel jî eleqeder bike. Gelo wê dibistana Lane Community College (Koleja Gelfî ya Lane) bikaribe deriyên xwe ji hin xwendekaran re vebike û li ser teknolojiya ku enerjîyê nû dike û li ser parastina çavkaniyên avê û rêvebirina enerjîyê dîploma bide wan.

Gotina "karkerên kesk" ku ji aliyê mîltanên jîngehparêz û kesayetiyên polîtîk ên amerîkî ve gelek dihe hezkirin, bala pir kesan dikişîne. Hukûmeta federal di van dawîyan de ji bo vê mijarê qanûnekê derxist. Bi ya vê yekê ewê bi qasî 100 milyar dolar bixin xizmeta projeyên enerjîya ku xwe nû dike, tamîrta avahiyên ji bo bigihîjin asta standartên ekolojîk, bikaranîna enerjîyê ya bi zanebûn, modernîzekirin û nûjenkirina xetên elektrîkê. Ev projeya, ku wê carnar bi awayekî kredî carnar jî wekî alîkariyeke bêveger were finansîkirin, wê ji sed hezaran kesî re deriyên nû yên kar veke.

Bi ya rapora Neteweyên Yekgirtî, kêmasiya hejmara xebatkarên pispor ên teknîka ekolojîk (kesk) li tevahiya cihanê, li pêşiya mezinbûna sektora enerjîya ku xwe nû dike û li pêşiya perwerdehiya bikaranîna enerjîyê pirsgrîrêka sereke ye. Ev yek dihe wê wateyê ku divê li ser vê mijarê hem di qada federalî de hem jî li herêman, bernamêyên perwerdehiyê werin sazîkirin. Saziya Academy for Educational Development (Akademiya Pêşdestxistina Perwerdehiyê) û Konseya Neteweyî bi raporekê balê dikişînin ser gi-

rîngiya perwerdekirina pisporan û rola ku ji kolejan dihe hêvîkirin. Ji Redaktorên vê saziyê Mindy Feldbaum dibêje: "Bi hezaran xebatkarên ku di vê sektorê de hatine wezîfedar kirin, divê pisporiya xwe bi pêşbixin û li ser mijarê perwerdehiyê bibînin. Kolejên civakî saziyên bi tenê ne ku dikarin roleke girîng bilîzin. Ji ber tîkiliya wan a dîrekt a bi bazara kar re, ew dikarin bersiv bidin pêwistiyan kargêh, endustriya nû û karmazên ku pêdiviya wan bi kesên nû hene. (3). Seroka koleja Santa Fe Sheila Ortega raporê piştrast dike û weha dibêje: Xwendekarên me mifteya çarenûsa xwe ya pişeyî bi destdixin. Ev carnar şansê dawî ye, ji bo ku bikaribin xwe ji xizaniyê rizgar bibin. Ew her weha ji bo pêşeroja aboriya welêt jî dikarin bibin hêviyeke xuyangî.

Wergera ji fransî
Bedran Dere

(1) Hin kolej ji derveyî Amerîka'yê jî xwendekar qebûl dikin. Bi taybetî jî ji Çîn'ê. Di sala 2008-2009'an de hejmara xwendekarên biyanî ji % 10,5 % zêde bûye.

<http://chronicle.com/article/Number-of-Foreign-Students-in/49142>.

(2) Hin alîkarî ji aliyê bernamêyên dewletê ve dihe terxankirin, yê din jî di çarçoveya bernamêya Free Application for Federal Student Aid (Serlêdana bêmûçe ji bo alîkariya federal a xwendekaran) de wekî bûrs dihe dayîn.

(3) America.gov, Kolejên civakî amade ne xebatkarên (kesk) bigihînin 8 Nîsan 2009.

Dîrokçeya kolejên civakî

Kolejên civakî (community college) cara pêşî di sala 1901'an de di bin navê Joliet Junior College de, di çarçoveya dibistana Îllinois de hat damezrandin. Armanca wan ew bû ku xwendevanan bigihînin asta bi destxistina dîploma bakeloriyayê (li Fransa'yê di asta lîsansê de ye) Di navbera salên 1920 -1930'an de, di van kolejan de li ser mijar û pişeyên cihêreng ên profesyonel û nîv-profesyonel ders hatin dayîn û dîploma hatin belavkirin. Di 1947'an de, komîsyona Truman, di Higher Education for American Democracy (Perwerdehiya Bilind ji bo Demokrasiya Amerîkî) de bi awayekî vekirî wezîfe û armanca bingehîn a van kolejan diyar kir: perwerdehiyeke erzan di xizmeta civak û gelên heremî de.

Kolejên bi navê American Association of Junior Colleges ku bi tevahî çar sed û pêncî û heft (457) dibistan digirtin nava xwe tev di sala 1960'an de hatin vekirin. Di sala 1965'an de sistema dayîna bûrsê hat birêkûpêkkirin, Di salên 1970'î de pişe û perwerdehiya li ser teknîkê ya li ser du salan jî tê de hat bicihkirin. Di sala 1992'an de navê van kolejan wekî 'American Association of Community Colleges' (Komeleya Kolejên Gelfî yê Amerîkî) hat guherandin. Bi vê saziya perwerdehiyê ve girêdayî îro hezar û du sed kolej di nava xwe de bi qasî yanzdeh milyon û nîv xwendevan dihewinin. Di sala 2009'an de hejmara kesên ku dixwazin xwe qeyd bikin ji % 10 zêde bûye.

Di heman demê de, hin ji van xwendekaran piştî salekê dev ji dibistanê berdidin. (ji % 30ê wan hewlê didin derbasî dibistanên amerîkî yê bilind bibin) nîvê tevahiya xwendekaran jî heta bi destxistina dîplomayê xwendina xwe berdewam nakin. Seroka saziya Education Trust (Weqfa Perwerdehiyê), Xanim Kati Haycock dibêje "bi taybetî jî kesên ji hindikahiyan heremê xwe zû ji perwerdehiyê dikişînin" (1). Rastiyeke din ê kolejan ku mirovan aciz dike ew e ku salê bi qasî milyonek xwendekarên ji dibistanê cuda, ji bo dersên xwe yê şûnvenmayî bi taybetî jî matematîk û îngîlîziya xwe pêş bixin tev li dersên kolejan dibin.

Wergera ji fransî
Bedran Dere

(1) US News and World Report, "Dropouts loom large for schools", Washington DC, Îlon 2009.

TIRKIYE

Şîddeta li dijî kurdan û neteweperestiya tirk

DR. ÎLHAN KIZILHAN*

Têkoşîna kurdan a ji bo nasname û çanda wan, şerê çekdarî yê kurdan li dijî artêşa tirk, tirsên neteweperestî yên elîta desthilatdar xurt dikin û ew jî tirs û êrîşkariya xwe li ser gelê tirk didin xuyakirin.

Li bajarên mezin ên tirkî, kurd rojane bi hewldanên qetilkirî-nê, êrîş, destdirêjî û dijûnan re rûbirû ne; ev jiyanek rojane ya pêşhukim û dîtina dijminane ye. Ji bo welatîyên kurd, jiyanê rojane veguherîye ya lidervehiştin û êrîşên bi ser kurdan de. Êrîşkar ji aliyê kesên xwedîyê heman zêhnîyet û fikrî ve tînin parastin û ji aliyê pirraniyê bîdeng ve bi awayekî neyekser ji bo êrîşên bi vî rengî tînin teşwîqkirin û kirinên wan tînin rewşa kirin. Tevî şerê eşkere yê di navbera PKK'ê û artêşa tirk de yê li çiyayên Kurdistanê, şiddet û dijminahiya kurdan li bajarên mezin ên Tirkîye'yê ketiye qonaxê bi tehlûke. Rûbirûbûnê bi van dijberîyan û lêkolîneke li ser sedemên şiddeta bi vî rengî ya li dijî hindikahiyên dînî û etnîk gelekî kêmtir kirin. Belê, lê sedema bîdengî a vî "kîlî" û zêdebûna cihêkarî, lidervehiştin û rasîzman li Tirkîye'yê çi ye? Ji bo çî hê jî jênehatîbûna siyaseta tirk di bi awayekî demokratîk çareserkirina pîrsgirêka kurd de dewam dike? Yan jî gelo daxwaza çareserkirinê nîne û eger nîne, çima? Ez dixwazim di vî gotarê de bi van pirsan û pirsên mîna van dakevim.

Çareserkirina pîrsgirêkê yan parastina pîrsgirêkê?

Mîrov berê awirên xwe bide ser pêvajoya pîrsgirêkên li Tirkîye'yê, her weha yên li Yûgoslawya, Hindistan an jî Bakurê Îrlandayê, mirov dibîne: Ne înkâr dibe sedema pîrsgirêkan, lê belê pîrsgirêk ji ber çî sedem û berjewendiyan derketibin holê bila derketibin, bi xwe înkârê diafirînin. Para bêtir ev înkâr ne çavkaniyên pîrsgirêkan in, berevajî navgînek in ji bo ku pîrsgirêk demêke dirêj hebe û dewam bike. Dema mirov wisa bawer dike ku bi pirranî di pîrsgirêkan de tiştê hîmî û girîng çareserkin e, hingî mirov nabîne ku pîrsgirêk ji bo xwe yan jî ji bo dînamîkên civakî tînin dewamkirin û ev dînamîkên civakî jî bi riya pîrsgirêkan tînin seferberkirin. Sedema vî ew e ku di gelek pîrsgirêkan de kes hene ku karê wan ji çareserkirinê bêtir di pîrsgirêkan bi xwe de heye. Ev yek ne bi tenê bi rant û kurtêlxwûrên şer re sînordar e ku bi taybetî jî di warê aborî de – nexasîm ji pîrsgirêkên bi şiddet – kar dikin. Nexêr, tiştên din jî hene ku mirov dikarin ji pîrsgirêkê bi dest bixin: Şeref û hêz, alîgirên dilsoz, netewîbûn û nasname.

Nasnameya neteweperest û rewakirin

Hebûna komên etnîk û dînî hên cihêreng li welatên demokratîk weke pîrrengî û dewlemendiyê tê dîtin. Şertê vî helwesta erênî hebûna sistemeke demokratîk û mirovên bi pirranî demokrat in. Dewletên neteweperest, weke Tirkîye'yê

ku bi riya Kemalîzmê şîra wê "yek al, yek netewe û yek etnîsîte" ye, nasnameyên cihê bi kar tînin da ku pîrsgirêkê ji bo berjewendiyên xwe diwartir bikin. Li pey daxwaza derûnî ya lêgerîna nasnameyêke pozîtîf "ez kîm e?", analîzên siyasî, civakî, aborî, dînî û etnîk nayên kirin (û ne analîzek bi tenê heye), berê vî lêgerînê didin ser endametiya yek koma diyar ango "tirk." Ya esas, meyîla mirovan ber bi tîgîneke erênî ya xwe bi xwe heye (Turner, 1979). Ji ber ku beşek ji tîgîna me bi xwe (yan jî nasnameya me) ya tîkil-darî grêdana bi komêke ve ji berê ve hatiye binavkirin, hingî naxwe divê her wiha ji bo nêrîna bi çavê erênî li koma xwe bi xwe pêstercîhek hebe. Bi riya îdeolojî û pîvanên siyasî ev nîrxandinên erênî dikarin werin nepixandin û mubalexekirin. Encama liberhevgirtina di navbera koman de ji bo ferdan gelekî girîng e, lewra bi awayekî neyekser hêzê dide bawerîbixweanîna me. Eger koma ferd endamê wê (li vir "tirk") di aliyekî nîrxan de bi awayekî zelal weke çetir dikare were dîtin, hingî mumkin e ku di encama vî de koma din weke kêmnîrx û piçûk were dîtin. Bi vî rengî zextek pêk tê ya ku cihêrengbûnê ferz dike. Endamên komên cihê jî hewl didin koma xwe bi awayekî pozîtîf ji ya din cihê bikin. Bikaranîna şiddetê û cihêkarî di vî pêvajoya "nîrxpêdana pozîtîf" a koma xwe bi xwe de, derfet û îhtîmal in.

Pîrsgirêk seferber dikin, mijarên tevgerên civakî li dora wan dibin kom, diafirînin. Ew dijberan, belê herweha civatan jî çêdikin. Bi vî rengî mirov dikare

weha maneyê bide pîrsgirêka li Tirkîye'yê: Bi destê Kemalîzmê avakirina – û bi şiddetê pêkanîna – dijminahiya tirk û kurdan bi riya jihevcihêkirina tirk û netirkan, beşek ji projeya neteweperest e ku armanca wê ji derve xwecihêkirin û li hundir yekîtiyê. Di vî çarçoveyê de kurd dibin dijminê yedek, ne-tirk, ango di pratîkê de yên din. Li vir ya ku "nasnameya gelekî" ava dike li gorî dost û dijmin jihevcihêkirin e.

Dezavantaja bawerî bi hebûna tîgîna tirk

Pîrsgirêkên herêmî yê di navbera koman de, şerê çekdarî yê bi PKK'ê re û her weha tevgerên dînî-neteweperest para bêtir weke reaksiyonên parastinê li hemberî şert û mercên heyî hatin nîrxandin. Serborîyên biyanîbûnê, şert û mercên bînxirbûna civakê û anomî, bêparbûna nisbî weke ku pêkhatina wê rave bikin, xuya dikin. Rêbazên sosyolojîk ên rêûresma Emile Durkheim timî bi lez guherîna civakî-aborî, bajarîbûn, ferdîbûn, bînxir dîtina rêûresmê û dîn (Max Weber "jêçûna efsûna dinyayê") û bi serê xwe modernîte (weke pêvajoya jihevcihêbûna civakî) ji serborî û tecrûbeyên anomiyê (dûrbûna ferdan ji nîrxên civakê) û weke encam ji girîngiya zêde dibe ya siyaseta nasnameyê, berpirsiyar digire (Castell, 1997).

Ji bo dijwarkirina pîrsgirêkeke di navbera du koman de divê lihevnekirineke (yan jî nakokîyeke) tê hîskirin di navbera tiştê ya mirov e û ya ku mirov ji xwe re weke heq dibînine de di

rastiyê de yan jî bi awayekî lihevçêkirî, zelal were darîçavkirin. Ev lihevnekirin dikare bi riya liberhevgirtina di rabihuriyê de bi koma xwe re yan jî - hê bêtir – bi komên din re derkeve holê. Ev liberhevgirtin bigihêjin asta kendaleke di navbera ya bîdestketî û ya hatî hêvîkirin, hingî mirov xwe tîra xwe motîvebûyî hîs dikin da ku guhertîneke civakî bidin destpêkirin. Ev yek nexasîm dema ku liberhevgirtin di navbera koman de tê kirin û ne di navbera ez bi xwe û yên din te tê kirin, pêk tê (Castell 1997; Turner 1992).

Di encama rêzek lêkolînê de hat nîşandan ku pêşhukim, helwestên rastgir ên radîkal û heta ji bo şiddetê amadebûn, eleqeyê wan bi pêbarbûn û mehrûmbûna civakî re heye (Zick 1997). Koma pirranî ya "tirkî" divê xwedî wê hîssê be ku li gorî hindikahiya ne-tirkî (weke mînak kurd, ermenî, rûm û hwd.) bi dezavantaj be. Bi desteka fikrên neteweperest û endambûna komêke nîrxbilindtir a bawerî pê heye, dibe ku hîsa dezavatajîbûnê li cihê kar, di siyaseta de û li dibistanan bibe sedema cihêkariya li dijî netirkan.

Projeya neteweperest

Pir caran belavbûna neteweperestiya tirk û şiddeta li dijî kurdên li Tirkîye'yê weke reaksiyonek yan jî xweparastina ji "fîkrên biyanî" yên mîna komunîzm, demokrasiya girseyî yan jî tîrsa ji damezrandina dewleteke kurd hatin nîrxandin. Lê belê şiddeta di navbera tirk û kurdan de ya niha li Tirkîye'yê heyî, mirov nikare bêtir projeya neteweperest a Tirkî-

* Prof. Dr. İlhan Kızılhan, *İnstitüya Lêkolînê li ser aştîyê – Rojhilata Navîn, Coöperative State University BW, Universität Freiburg, xebatkarê koma projeya Pîrsgirêkan û aştîyê li zanîngeha Konstanzê, nîvîskarê gelek lêkolînên li ser hindikahiyên etnîk li Rojhilata Navîn û li ser posttrawmatalojîyê, şewirmendê zanistî ji bo gelek kanalên televizyon û radyoyê, ji bo dadgeh û sazîyên din ên dewletê zîlamê pîşpor, psikolog, doktorê civakê, psikoterapîst.*

ye'yê fêma bike. Ev ne projeyeke xweparastinê ye, berevajî êrîşkar e: Li gorî têgihîştina dewleteke pirranîparêz, pêkanîn (û ferzkirina) yekîtiyeke ku li dora endametiyeke lihevçêkirî ya etnîk hatiye binavkirin, armanca vê projeyê ye.

Têkoşîna kurdan a ji bo nasnameya û çanda wan, şerê çekdarî yê kurdan li dijî artêşa tirk, tirsên neteweperestî yên elîta desthilatdar xurt dikin û ew jî tirs û êrîşkariya xwe li ser gelê tirk didin xuyakirin.

Weke mînak ji damezrandina komarê û vir ve, artêşa tirk veguherî semboleke navendî ya yekîtiyê û lidervehiştinê, ji bo diyarkirina yên ku li gorî fikrê neteweperestiya tirk rewa ye di civaka tirk û siyaseta wê de cihê xwe bigirin û yên ku "biyanî" ne.

Di dema diyarkirinê de pêvajoyên diyar ên tevlîkirin û lidervehiştinê birêve diçin û ev pêvajo komeke em/dubeşkirina civakê li gorî tirk û ne-tirk xurt dike û berbipêş ve dibe. Ji bo ev pêk were ji destpêka damezrandina Komara Tirkîye'yê û vir ve bi riya sîstema perwerdeyê, çapemenî û tevnên din ên cur bi cur û rêxistinên wan ev îdeolojiya "Kemalîzmê" xistin hundirê her mal û sazîyê.

Li aliyê din axaftina bi zimanê kurdî, xwe weke endamê nasnameya kurd qebûlîkirin û têkoşîna siyasî ya kurdan qaşo nîşanên biyanîbûna kurdan û êrîşkariya wan a li dijî yekîtiya tirkan in. Ev nîşan jî bi peyvên mîna "terorîzm" û PKK tên bi gewdekirin. Atatürk û îdeolojiya wî ya neteweperest a bi navê Kemalîzm, ji bo tirkîtiya neteweperest semboleke cihê xwe girtî ye, ev tirkîtiyê jî li ser tevahiya komên siyasî û dînî di şerê hevparê li dijî tehlûkeya ji derve de bûye yek. Ev nirx û sembol divê hem ferdî û hem jî komî werin parastin. Nîqaşkirina vê di cih de weke xiyaneetê tê binavkirin.

Helwesta dij-kurd

Helwesta dij-kurd a ji damezrandina Komara Tirkîye'yê û vir ve ango ji 1923'an û vir ve heyî, ya ku di dema darbeya eskerî ya Kenan Evren a sala 1980'î de îdeolojiya dewletê ya ferzkirî bû, piştî destpêkirina hevdiştinê endametiya Yekîtiya Ewropa'yê di pratîkê de di şevê de hatin redkirin û li ber çavên raya giştî paşê navê wê weke "pêşlêvekirina kurd" hat hildan û çend hefteyan paşê weke "pêşlêvekirina demokratîk" ev nav hate sererastkirin. Ev pêvajo bi bayê bezê hê di malzarokê de hate fetisandin, lewra gavên ji bo vê pêwîstîyê ber bi demokrasiya di nava

gewdeyê dewletê de bi xwe û nîqaş û guftûgoyên raya giştî di nava civakê de nehatin pêkanîn.

Tirkîye ya ku kolektîf û komî renggirtî tevî mirovên xwe yên xwedî meylên li gorî reûresman, berjewendiyên tevahiyê, di vê rewşê de yên Tirkîye'yê, li pêşiya mafên ferdan digire û her weha li pêşiya mafên kurdan û hindikahiyên din jî (Kizilhan 2008).

Girîng e mirov hin tiştan li ser çarçoveya siyasî ya damezrandina Komara Tirkîye'yê bibêje. Bi vî rengî wê zelal bibe, jihevdeketina Împaratoriya Osmanîyan ku qet nebe pêncsed sal di ser xwe re bihurandin, bandora xwe li têgihîştina azadî û demokrasîyê ya dewleta piçûk a nû damezrandî kir û sîstema huqûqî ya civaka tirk îro jî xwe disipêre vî hîmî (Steibach 2000).

Ji destpêka sedsala 19'an û vir ve ji bo elît û întelektuelên tirkan maneya azadiyê lêgerîna li têngînên rizgarkirina (Dabag 1998) Împaratoriya Osmanî ya ji hev de diket bû. Di serî de întelektuelên bandora Şoreşa Fransa'yê gelekî li wan bûyî, li hin rîyan digeriyan da ku sazî û dezgeha mezin a rêveberîya îdarî, eskerî û aborî reformîze bikin. Armanca wan ti carî ne azadiya ferdî ya mirovan bû (Akşam 2006).

Mirov ji aliyê Îslamê ve lê binêre, fikrê azadiyê hingî jî û îro jî, ti carî ji bo ferdan nehat nîqaşkirin, berevajî ji bo tevahiya civakê fikrê azadiyê hat guftûgokirin. Ji ber vê yekê jî ne bi tenê pîrsgirêkên etnîk û dînî, daxwazên hindikahîyan timî weke êrîşên li dijî tevahiya Tirkîye'yê û weke hewldanên jihevdeksistîna Tirkîye'yê tên nirxandin (Steinbach 2000), heta bi mexdûrên bînpêkirinê mafan ên ku weke ferd serî li Dadgeha Mafê Mirovan a Ewropa'yê didin û gilî dikin jî tên gunehbarkirin ku destekê didin rûreşkirina Tirkîye'yê û hewl didin dewletê teşhîr bikin. Ev awayê fikrê kolektîf bandora xwe li tevahiya civakê dike û tesîrê li helwest û kirinên wê dike. Ango dema ku mirovan di dema damezrandina Komara Tirkîye'yê de behsa azadiyê dikir, maneya vê azadiyê azadbûna civakê ji bin nîrê desthilatdariya biyaniyan û li dinyayê ji nû ve avakirina prestîja tirkosmanî bû.

Azadiya bi maneya azadbûna ji ferzkirin û desthilatdariyên berê û her weha pêvajoyeke ferdubûyîna ya modern bi tenê azadbûna ji hêzên derve û hundir bû ku li pêşiya pêkhatina siyasî ya împaratoriya tirk asteng bûn. Îro bi xwe jî maneya azadiyê, azadbûn û bi awayekî azad pêkhatina berjewendiyên nete-

weyî yên tirk û fantazyên desthilatdariya dewleteke tûranî ye ya ku sînoren wê ji Anatolîê digihîjin Çînê (Dabag 1998).

Bi heman rengî têgihîştina sekularbûnê jî li Tirkîye'yê xwe disipêre heman zêhniyetê: Kemalîzm îdîa dike ku ew nûneriya laîktîya bi rastî dike. Fikrê xwe disipêriyê jî ew e ku Kemalîzm "dîn nîne, lê belê şewazekî jiyanê" ye û ji ber vê yekê jî bi şertê ku qebûl bikin tirk in û xwe bi vî rengî bi nav bikin, di-

kare mirovên ji her baweriyê bihewîne. Ji ber vê yekê bi awayekî ku bi zanistî nikare were piştrast kirin, heta kenê mirov pê were hewl hat dayîn peyva etnîk "tirk" weke peyveke di ser etnîsîteyan re bi nav bikin ku komên etnîk ên li Tirkîye'yê giş karibin pê werin binavkirin û ev komên etnîk jî weke tirk werin binavkirin.

Ji bo berbelavkirina neteweperestiya tirk şiddeta dewletê Tirkîye weke dewlet û îdeolo-

jî xwe bi kirin û çalakiyên cur bi cur yên şiddetê terîf dike û her weha bi awayê taybet ê pê sedemên şiddetê tên ravekirin û rêxistinîkirin jî. Van şewazên taybet kir ku neteweperestî û rêxistinên neteweperest belav bibin. Şiddeta li dora vê dijminîdîtinê hatî birêxistinîkirin, dikarî pêşî pîrsgirêkên civakî yên deveran bike herêmî û di bin navê "pîrsgirêka terorîzmê" de hemûyan li hev zêde bike. Ya di-duyan, ji şiddetê hat ku nerazî-

Kadir

, 40 x 90 cm

bûnên ji dewleta tirk ên cihê û gelek caran jî berevajiyê hev bûn, bihewîne û rexnekirina dewletê jî herêmi bike. Ya sisiyan şiddetê dikarî pêşniyarên ji bo beşdarbûn û hewldanên azadiyê biafirîne û qadên mirov dikare têde tevbigere veke ku şewazên siyaseta parlamanteriyê nikarin pêk binin.

Ya rastî jixwe diyar dibe ku pirsgirêkên civakî yên ku projeya yekîtiyê pêwîst dikin destûrê nadin ku daîmî ji holê werin

rakirin û timî dîsa ji nava men-tiqê xwe bi xwe ji nû ve derdikevin holê. Lê belê ji projeya yekîtiyê têgihîştina neteweperest a dewletê paş ve dimîne. Maneya vê ew e ku rast e, seferberiya neteweyî û timî hebûna nimûneyên rewakirinê yên pîr-raniyê nikarin yekîtiya tê hevî-kirin pêk binin, lê belê wan paşvexistineke misêwa ya rewabûn, normalbûn û siyaseta înkare lawaz kir.

“Nerewabûna” kurdan

Neteweperestiya esensiyalîst (ya xwe dispêre cewher) a komên neteweperest ên tirk û şiddet ku di ser wan re rêxistin-kirî (carcaran herêmîparêz in, weke mînak herêma Derya Reş, herêmên kurdan û hwd.), ji hev cihêkirin û jihevdiyarîkirina zela-l a dost û dijmin ferz dike; welatîyên rewa ji welatîyên nerewa cihê dike. Pirsgirêk di heman demê de dikare bibe we-

sîleya yekîtiya di navbera van komên neteweperest de, weke mînak yekîtiya di navbera CHP û MHP’ê de lewra naveroka pirsgirêkê gelekî zelûl e. Tiştê di pirsgirêkê de diyar û darîçav mexdûr û sînore di navbera dost û dijmin de ye. Pirsgirêk zelûl e, lewra ji vê û wê de di warê naverokê de pûç û vala ye. Ji bilî kişandina vê xeta sînor, ti mijara wê ya diyarkirî nîne. Zelûliya şemaya dualî, milîtantîya şêlû ya ku di warê xîtab û pratîkê de kişandina xeta sînor diyar dike, hevnegirtin û nakokiyên îdeolojîk di berjewendiyên komên cihê yên di nava heman “bereyê” de bêqîmet dike.

Li bajarên mezin ên tirk, şiddeta dişibe qirkirinê ya li dijî kurdan an jî şer û texrîbata li herêmên kurdan ên Tîrkiye’yê, ne ji ber mecbûriyetên avahiyê (strukturel) yan jî mecbûriyetên civakî pêk tên; sedema pêkhatina wan ne “xwedana der” a tebeqeyên nefretê ne jî. Dema ku şiddeta dewletê yan jî şiddeta neteweperest a ferdan û rêxistinên wan li dijî kurdan pêk tê, di serî de maneya wê îdfaya xwedîbûna erdên Tîrkiye’yê ya neteweperest û kemalist, îdfaya hebûna serweriya etnîk a tirkan û derxistina pêş a “nerewabûna” kurdan e. Ew di heman demê de tînin ziman ka ev îdfayên xwedîbûna erd çiqasî belav bûne, ev yek ji bo komên cihê yên etnîk çiqasî xwezayî bûye. Vê di serî de xwe di beşdariya saziyên dewletê da der û nîşanên din jî ev in; polêsê destwerneda êrîşkaran û qismî kir kurd (jin û zarok jî di navê de) bibin mexdûr û bêparastin dev bi êrîşkaran ve werin berdan, doktor û nexweşxaneyên ku şervanên PKK’ê derman nekirin û hwd. da der. Jixwe vê yekê helbet xwe pê da der ku hukûmet neamade bû bi fermanên zelal ê ku bidaya polês û artêşê, helwest û êrîşên mîna qirkirinê yên dijî kurdan bi dawî bike.

Eger armanc di pirsgirêkê de ne çareserî be çi bi dijberê, çi bê dijber, û bêhtir komekê weke kom zexm û qehûmtir bike û bibe berdevk û nûnerê berjewendiyên wê yên sereke, hingî postulatên înkarkirinê û siyaseta jidervehiştinê bi kêra wê tên. Ew dikin ku çareserîya mijarekê were paşvexistin, ji demên ne-real û dinyayê ne real re werin hiştin.

Esensiyalîzma dijminahiyê ya ku hê li ser şiddetê hûr û kûr di-be, dike ku pirsgirêk timî dîsa ji nû ve were terfîkirin, awayê wê li gorî şert û mercên herêmî û keliyê were guhertin, beriya her tiştî bi demê re dewamîbûna wê were misogerkirin û pirsgirêk timî ji nû ve were darîçavkirin. Kurt û kurmançî armanc ne ça-

reserî ye, berevajî bi ihtîmaleke mezin, bi navgîn û rêbazên nû dewamkirina pirsgirêkan e.

Wergera ji almanî
Lokman Turgut

Ev nîvîs ji bo Le Monde diplomatique kurdî hatiye nivîsandin.

Çavkanî

Akşam, T. (2006). A shamful Act. The Armenien Genocide and the Question of Turkish Responsibility (Kirineke mirov pê rûreş bibe. Qirkirina Ermenîyan û pîrsa berpirsiyariya tirkan). New York: Metropolitan Books.

Brown, K. (1981). Race, Class and Culture. Towards a Theoretization of the “Choice/Constraint” Concept (Nijad, çin û çand. Ber bi teorîzekirineke têgîna “tercîh/şert ve). Di: Jackson, P./Smith, S.J. (edîtor): Social Interaction and Ethnic Segregation (Danûstendina civakî û jihevûna etnîk). London, New York, rûpel 185-203.

Castells, M. (1997), The Information Age, Vol. II: The Power of Identity (Ser-dema agahiyan, berg II: Hêza Nasname-yê), Oxford 1997, rûpel. 65-67.

Dabag, M. (1998). Jungtürkische Visionen und der Völkermord an den Armeniern (Vîzyonên Jontirkan û Qirkirina Ermenîyan). Di: Genozid und Moderne, Bd. 1, Strukturen kollektiver Gewalt im 20. Jahrhundert (Qirkirin û modernîte, berg I, avahiye şiddeta kolektîf di sedsala 20’an de). Opladen: Leske und Budich.

Kizilhan, I. (2000). Kinder im Krieg, Soziale und psychologische Einwirkung des Krieges auf Kinder (Di şer de zarok, bandorên şer ên civakî û derûnî li ser zarokan). Di: Konflikt und Gewalt, Ursachen- Entwicklungstendenzen – Perspektiven. Schriftenreihe des Österreichischen Studienzentrums für Frieden und Konfliktlösung (Pirsgirêk û şiddet, sedem - meylên pêşketinê - perspektîf. Rêzenivîsên Navenda Lêkolî-nên ji bo aştî û çareserîya pirsgirêkan a awûsturyayî) – ÖSFK (weşener). Münster: agenda Verlag.

Kizilhan, I. (2004). Sozialisation im Krieg (Di şer de civakîbûn). Di: Sommer und Fuchs (edîtor). Handbuch der Kriegs- und Friedenspsychologie (pirtûka destan a psikolojiya şer û aştîyê). Weinheim: Beltz Verlag (rûpel 357-368).

Kizilhan, I. (2008). Die Gegenwartigkeit der Vergangenheit. Funktionen der Erinnerns an belastende Ereignisse (Rojanebûna rabîhuriyê. Fonksiyonên bibî-ranîna bûyerên li ser derûniya mirov bar in). Berlin: Regener Verlag

Steinbach, U. (2000). Geschichte der Türkei (Dîroka Tîrkiye’yê), München: Beck.

Tajfel, H. (1974). Social Identity and Intergroup Behavior (Nasnameya civakî û danûstendina koman bi hev re). Di: Social Science Information, 13 (1974)2, rûpel 65-93.

Tajfel, H. (1982). Gruppenkonflikt und Vorurteil: Entstehung und Funktion sozialer Stereotypen (pirsgirêkên koman û pêşhukim: Pêkhatin û fonksiyona steryotîpên civakî), Bern, Stuttgart, Wien.

Zick, A. (1997) Vorurteile und Rassismus (Pêşhukim û rasîzm), Münster: Waxmann Verlag.

ÎSLAM

Selefîzm an jî guhertina îslamî ya bi îstîqrar

FRANÇOIS BURGAT*

Ji salên 1970'î û vir ve di kên siyasî yê ereb li dora sê helwestên “musulman” reng digirin: Sofî navdar in bi dengdana rejîmên heyî, Birayên Musulman bêhtir bi dijberî û dengdayîna li dijî rejîman tîna nasîn, li aliyê din selefîst hilbijartinan weke hêmanekî ku civakê ji hev parçe dike dinirxînin û tercîh dikin ku xwe dûrî sindoqên hilbijartinan bigirin (beşa di çarçoveyê de bixwîne). Ev rêzên nivîsê ber bi vê encamê ve dibin: Qet nebe hin ji selefîstan riya xwe îzolekirinê dibijêrin (Li Erebiştan a Suûdî, di dema hilbijartinên herêmiyên 2005'an de), sofiyên li Iraq û Pakistane, ya çekdarî jî di nav de (ji nû ve) riya muxalefetê hilbijêrin. Eger em behsa Birayên Musulman bikin, tevgera ku sala 1928'an li Misirê ji aliyê Hesen el-Bannah ve hat damezrandin, ji wan hat ku girseyên hilbijartinan pêk bînin û wan bixin nava liv û tevgerê. Birayên Musulman hêdî hêdî bawerî pê anîn ku bikevin hilbijartinan û karûbarên xwe di çarçoveya parlemantarîzmê de bi rê ve bibin û ji wan tê pirranîyê bixin nava tevgerê.

Nîfşê Birayên Musulman ên ku di siyasê de kirin ku dewra pêşî a “îslamîstên” modern vejî û bi taybetî jî li Filistin, Misir û li Mexrebê di nava muxalifan de hê jî xwedî cihekî navendî ne, êdî her diçe bêhtir xwe dispêre hevrikiya bi tevgera jêre dibêjin “selefîst” (1). Û ya kêmtê nîqasî xisletên hevpar in. Ev xisletên “selefîzma” wan dikin yek, mîna ji ser xwe birina nîşana mîrateya Ixwan Muflişîn (ew “birayên tîkçûyî”) pêdiviyek e.

Tevî ku mumkin e xweîfade-

kirina wan li welatên ereb û di nava civakên rojava de cihên ku lê bi cih bûne, ji hev cihê be, di baweriya van “ên nû” yên seferberiyên îslamîst de tu tiştî ... nû nîn e. Wê ne rast be mirov bêje selefîst ew nîfş e ku piştî Birayên Musulman, Bereya Îslamî ya Silametê (Front islamique de salut - FIS), yan jî Adil wal-Îhsan ê mexrebî hatine. Ya rastî selefîst beriya Birayên Musulman hebûn, li Misirê û li Erebiştana Suûdî (2). Tê de guman nîn e ku seferberiya “Birayên Musulman” e ya ku xwe ji “qurmê” tevgera îslamî ya salên 1930'î qut dike. Ji wan hat ku heta salên 1990'î nav û dengê we belav bikin û di warê popularîte û darîçaviya siyasî de dengê xwe bi ser yê hevrikên xwe yên selefîst bixin.

Ji bo bigihîjin desthilatdariyê, Birayên Musulman beridîneke ji dil û bikok a doktrînal dan destpêkirin û pêk anîn – dema ev kirin jî referansên biyanî yên mîna destûra bingeşîn û demokrasî, ji bo gotin bi gotin xwendineke fikrê îslamî yê klasîk bi kar anîn. Mirov ji encamên van reforman matmayî namîne, ew bûn sedema tansiyon û parçebûnên navxweyî, û her weha qada serbest ji bo mijarên din ên lihevnekirinê jî hişt. Nîfşê Birayên Musulman çiqasî di bereya tîkoşîna qanûnî de giraniya wî zêde dibe, ewqasî jî ew bi nerazîbûneke selefîstan re rûbirû dibe; selefîstên ku “modernbûnê” Birayên Musulman weke “gavpaşdeavêtinan (tawîzan)” gunehbar dikin.

Dema mirov bi awira selefîstan lê binêre, nîfşê pîr dibe yê Birayên Musulman herî zêde “karîbû” li rejîmên ku weke laîk dihatin nasîn û ev nîfş li ber wan radibû (Misir, Sûrî û hwd.) heta radeyekê mecbûriyeta ji nû ve misilmanbûneke sembolîk, ferz bike. Û destûr dan ku were pîvan ka seferberiyên behskirî

yên “dînî” li vê herêma dinyayê di nava civakê de çiqasî bikok şax berdane: Tevahiya rejîmên behsa wan hat kirin ev daxwazên civakê kirin para xwe – tevî ku wan di mijara sansûrê de hin tişt lê zêde kirin.

Li hember koalîsyona otoritarîzma ereb û “civaka navneteweyî”, ji Selefîstan re hêsantir e guneh bixin stûyê yekdestdariya Birayên Musulman, stratejiya “Birayên Musulman” bi xwe heta niha ti berhemên zêde yên siyasî bi xwe re neanîne. Îdeologê el-Qaîde'yê yê Misirî Ayman el-Zehawirî Birayên Musulman bi destekkirina laîktî û demokrasîyê gunehbar dike. El-Zehawirî bi vî awayî bi renekî nakokane ji herkesî çêtir nîşan dide ku Birayên Musulman yek ji hêmanên “modernbûna” fikrê siyasî yê civaka xwe ne – qet nebe li gorî ya elîtên laîk, veguherînek e ku di warê civakî û çandî de bastir tê qebûlîkirin.

Selefîstan xwe ji rêûresma Birayên Musulman qut kir, beşek ji maneya vê ew e ku selefîst hin kategoriye fikrê siyasî yê Rojava yê ku ji aliyê Birayên Musulman ve kirasê îslamî li wan hatî kirin, red dikin: Damezrandina partiye siyasî, strukturên rêxistinî, tevlihbûna hilbijartinan, cihgirtina jinan di qada siyasî yan jî pîşeyî de (3).

Selefîst hemû wê îşaret bi girîngiya çavkaniyên yekser bikin, ev jî Quran û Sineta (4) Pêxember Mihemed e. Lê ev otorîteyên huqûqî dixwazin xwe ji “zanîn û tecrûbeyê mezhebên sunî (henefî, malikî, henbelî û şafîî) qut bikin,” û bi vî rengî ji qedexekirina vê şîroveyê wêdetir ya ku îfadeya civakî û siyasî ya berbiçav a pîvana dînî ye, dixwazin civak xwedî li mafê xwe yê pêkanîna dînî derkeve, heta ku yekdestdariya wê bi dest bixe (5). Ji bo ku israra xwe ya di prensîpa yekbûna xwedê

de nîşan bidin, selefîst her pîrozkirina mirovî ya di navbera bawermend û xaliqê wan de, weke “şirîkê” pisîk ê mirov ku ji xwedê re hatî çekirin, red dikin. Timî îşaretpêkirina hedîsên gelekî bi kitekit, li gorî wan her tişt bawermend ji bo zelalkirina xwendina wehiyan pê hewce ye, di nav xwe de hildigirin da ku vî bawermendî biparêze ku kes nekeve navbera wî û xwedê de. Kulta xasên xwedê û mirovên pîroz, pîroz û mezin dîtina şêx, sofi yan jî îmamên şîî yê ku weke qet tîknaçin navdar in û heta rêzgirtina ji zanyar û alimên nivîsê “yên ku dengê xwe tevî yê xwedê dikin” jî bi îdîaya zirarê didin prensîpa yekbûna xwedê, tîna redkirin.

Wekî din tevgera selefîst para bêhtir baskên bereyên ji wan re tê gotin “piyetîst (li dijî dogmayên ortodaksiya dînî)” yan jî “kiyetîst (ên xwe ji kar û emelê dinê şuştinê, di riya xwedê de ne)” (6) mezin dike, ev jî heta ku ji xwe re bêjin em misilman in, banga serî tewandina li ber her hukûmetê dikin, “bertîlxwar û otokratîk” bin jî. Armanc jî ew e xwe ji zirara herî xirab dîr bigirin: Fitne, angostê zirardayîna yekîtiya civaka bawermendan. Li ser banga ulemaya nêzî rejîma suûdî, tîna xwe selefîstan dîndariya xwe ji îfadeyên nakok paqîjîkirin û ji Birayên Musulman veqetîyan. Selefîstên li gorî Birayên Musulman xwediyê nêrîn û awirên kêmtir modernîst, ji Yemenê heta bi Misir û Mexrebê, rejîmên weke modernîzator navdar in bi awayekî nakok bêhtir xatirê wan girtin, lewra di vî alînegirtina di hilbijartinan de van rejîman amûreke lawazkirina muxalefeta xwe didît.

Li hin welatên cîhana ereb, selefîst rastî zextan tîna yan jî li rojava weke gunehkarê civakî û dînî tîna deqîrin. Ji ber vî jî kotaya wan a namzetên “cîhadîst”

a çalakiya yekser a li dijî elîtên neteweyî û xwediyên nîzama cîhanî heye. Dema vî dikin ji xwe re Seyid Qutb (7) ê Misirî mînak digirin. Seyid Qutb teza Birayên Musulman di salên 1960'î de radîkal kiribû. Li Erebiştana Suûdî û li Misirê, lê her weha li goşê û keviyên Ewrûpayê jî baskê piyetîst tevî nav refên hin tebgeran dibin, yê mîna ya Cuhayman el-Uteybî, plankarê êrîşa sala 1979'an li dijî mizgefta mezin a Mekehe (8), yan jî dibistana cîhadîst a teorîsyen Seyid Qutb û ya Dr. Eyman el-Zehawirî.

Tevî ku dan zanîn ew her nîvîsa “nû” red dikin jî, selefîst bi ti awayî ji bayê dînamîka guherîna ne parastî ne. Ji Birayên Musulman guhertî, bereya selefîstan bi awayekî xwezayîtir “pirreng” e di pêwendiyên xwe yê bi siyasê re (weke di vîzyona wê ya rola jinan a civakî ku tîna bi awayekî hişk tevlihevîna jin û mêran red dike) û yekrengiya wê ya rêxistinî kêmt e. Ew bi kelecana pêdiviya “vegerekê” ber bi “çavkaniyên” ji tevahiya tevlihbûna mirovan şuştî, destnîşan dike; ev yek ji yê beriya xwe bêhtir, bersivên doktrînal ên zelal dernaxe holê. Di xwendina Quranê ya selefîstan de ji yê beriya xwe bêhtir parastina li dijî şîroveyên guhertî, nîne. Û eger mekanîzmaya ji bo şîrovekirina eyatên xwedê pêwîst hat çekirin, ew beriya vî, bawermendan ji bandora desthilatdariya demî naparêzin.

Komên bi awayekî zelal ji Birayên Musulman qut bûyî, mîna ku şagirtên Hesen el-Bannah di dema xwe de tevgeriyan, beridîn; angostê tevli hilbijartinan bûn. Li Yemenê jî li Erebiştana Suûdî û Kuweytê jî selefîst qebûl dikin namzetan destnîşan bikin (9). Ev modernîzasyona ku weke xirab rûreşkirina Birayên Musulman rewa dikir, ji niha şûn ve dikare xisleta helwesta selefîs-

* Zanyarê siyasê, nivîskarê *L'islamisme à l'heure d'Al-Qaida* (Di dema el-Qaîde'yê de îslamîzm), weşanê *La Découverte*, Parîs, 2005.

Kadir Akyol, "Metamorphoz Kent", 150x130 cm, 2009

tan diyar bike. Di derketina holê ya salên 2000'î ya selefistan de, Birayên Mislîman ên "modernîzator" ew redkirin, bi rengê ku di dema xwe de elîtên "rojavayîbûyî" yên li dijî wan şer dikirin, ew red kiribûn. Di nava qada gelemperiyê de Birayên Musulman doza mafê zêdetir ketine nav kar û barên civakî û siyasî dikin, selefîst berovajî bersivê didin binketina îdîa dikin a şagirtên Hesên el-Bannah e û lîdervehiştina daimî ya ku ew bi xwe mexdûrê wê ne. Bersiva wan gengeşe û pratîkên li dijî lîdervehiştinê ye. Zelûliya selefîst, xwe ji guhertinê bêhtir di dewamîbûnê de dide der.

Ev dewamîbûn di destûra

sembolîk de jî xwe dide xuya kirin; ev destûra ku dike awirên medyatîk ê rojavayî biçin ser: Dêrdorên selefîst destûrê didin ku mekanîzmaya deqkirin û reşkirinê xwe nû bike, hem jî mîna salên 1970'î. Di salên 1970'î de yekemîn derketina holê ya "îslamistan" bû. Ev mekanîzma wan ji tevahiya lêkolînên çapemeniyê û tevahiya rêveberiya siyasî ya bi mentiq diparêze.

**Wergera ji fransî
Lokman Turgut**

(1) Bernard Rougier, Qu'est-ce que le salafisme? (Selefîzm çi ye?), weşanên PUF, Parîs, 2009.

(2) Cemîet Ansar el-Sunna sala 1926'an hat damezrandin ango du salan beriya li Qahîrê damezrandina rêxistina Birayên Musulman, û sala 1931'ê Şêx İbn Badîs Komeleya Ûlêmayên Cezayîrê saz kir.

(3) François Burgat û Mohammed Sbitli, "Les salafis au Yémen ou... la modernisation malgré tout (Li Yemenê Selefîst an jî ... tevî her tiştî modernî- zasyon)", Chroniques yéménites, Sanaa, hejmar 12, 2002. L'islamisme en face, weşanên La Découverte 2007

(4) Têvahiya kirin, gotin û rabûnûrûniştina pêxember û eshabiyên wî.

(5) Rougier, berhema li jor navbihurî, rûpel 19.

(6) Gilles Kepel, Jihad: expansion

et déclin de l'islamisme (Cîhad: ferrebûn û lawazbûna îslamîzmê), Parîs, weşanên Gallimard, 2000.

(7) Rêveberê Birayên Musulman; rejîma serokkomarê Misirê Cemal Abdulnasir ew avêt zindanê û sala 1966'an ew bi dar vekir. Ew teorîsyenê ku bû îlhama komên herî radîkal e.

(8) 20'ê Mijdara 1979'an, komeke ji dused îslamîstî mizgefta mezin a Meke'yê dagir kir. Dagirkirinê du hefteyan dewam kir û eger alîkariya cendermeyên fransî nebûya wê bêhtir dewam bikira.

(9) Pascal Ménoret, "Le cheikh, l'électeur et le SMS. Mobilisation électorale et pratiques de votes en Arabie Saoudite (Şêx, hîlbijêr û SMS. Seferberiya ji bo hîlbijartinan û pêkanînen dengdanê li Erebiştana Suûdî)", Transcontinentales, Parîs, hejmar 1, somestra 2., 2005

Vegotina peyvvan

Îslamîzm

Xetên vê peyvê nediyar û şêlû dimînin, lewra ev peyv bi kêra bi navkirina tevgerên gelekî ji hev cihê û hin caran jî dijberê hev tê; ji El-Qaîde'yê heta Birayên Musulman, di navê de Hamas û Hizbullah jî hene – rêxistinên şiddetê bi kar tînin jî û yên qaîdeyên demokrasiyê qebûl dikin jî. Yekane nuqteya wan a hevpar ew e ku xwe weke alîgirê şîrovekirineke dîne îslamê didin nasîn û wê ji bo çalakî û kirinên xwe yên siyasî dikin rehberê.

Birayên Musulman

Ev rêxistina herî bi bandor e. Ew in malzaroka pirraniya komên îslamîst jê çêbûyî, heta yên herî radîkal jî. Sala 1928'an ji aliyê Hesên el-Bannah ve hat damezrandin, şaxên xwe li cîhanê berdan û li gelek welatên ereb "bas-kên" wê hene yên ku di rastiyê de ji hev serbixwe ne (1). Para bêhtir muhafazekar in û ji bilî li Filistinê şiddeta çekdarî red dikin.

Selefîzm

Ji rêxistinekê bêhtir tevgerek e ku gelek cihêtiyan di nava xwe de dihe-wîne. Ev tevger banga vegera sineta Pêxember Mihemed û eshabiyên wî dike (selef gotineke bi erebî ye û maneya wê "pêşî" ne). Gelek caran wehabîtiya suûdî bandor lê kiriye. Selefîst beriya her tiştî pêre mijûl in ka li gorî şerîetê çi helal û çi heram e. Bi pirranî xwe ji qada siyasî dîr digirin û tevî vîzyoneke muhafazekar di warê civakî de, qada têkoşîna wan ji nû ve mîlîmankirina civakê ye. Komeke keviyê ya piçûk a cîhadîst ku ji selefîzmê peyde bû, banga şerê çekdarî dike, di el-Qaîde'yê de xwe dide xuyakirin (2).

Softî

Ev tevgereke mîstîk a mîlîman e, di terîqetên ji aliyê mezinên rûhanî ve damezrandî de bi rêxistin in. Softî jî xisleta wê pirrengiya wê ya gelekî dewlemend e. Li Rojava, li cihê ku dijberiya îslamîzmê heye, gelekî bi başî nav û dengê wê belav e. Lê rastî ji vê gelekî bi tevlihevî e. Weke mînak li Mexrebê rêxistina Şêx Abdulselam Yasîn a bi navê el-Adl we el-Ihsan (dad û qencî), desthilatdariyê û hêzên serxwe yên muxalîf xwe bi zor li vê rêxistinê radigirtin. Ji Hesên el-Bannah heta bi Hesên Tûrabî yê suûdanî, weke gelek lîderên îslamî, rengê tecrûbeyên sofî yên damezrênerê wê li vê rêxistinê ketiye.

(1) Bixwîne: Wendy Kristianasen, "Une internationale en trompe-l'œil (Înternasyonaleke xapandina çêv)", Le Monde diplomatique, Nîsana 2000'î.

(2) Bixwîne: Wendy Kristianasen, "Qu'est-ce que le salafisme?", Le Monde diplomatique, Sibata 2008'î.

Birayên Musulman ên Rojava

JEAN-PIERRE FILIU

Birayên Musulman ji du nîfşan ve li welatên ewrûpî torên xwe pêş de xistine. Wan di vî warî de kapasîteyê mezîna rêxistin û mudaxleyê gihandine hev û bi vî awayî wan kêşayetiya di warê anîna endamên nû de xistine di ber de. Wan karîbû xwe bikin muxattabên sereke li cem desthilatdarên giştî, ne tenê weha, bi sazkirina konseyê ewrûpî ji bo fetwayan û lêkolînê (CEFR) wan sebaretiya pêvajoya întegrasyona ewrûpî gav avêtin pêş, tevî ku di Yekîtiya Ewrûpa'yê de pirsên olî ji selahiyetên neteweyî dimînin. Civaknasa li Zanîngeha Louvain'ê, Brigitte Maréchal, bi navê “Rêwîtiyê li Welatê Birayan” pirtûkek pir bi belge, ku tabloyê ji du rengên cuda ye, pêşkêşî me dike: Ava-bûnên hişk li cem hinekan û wêrekiyê konseptûel li cem hinekên din (1). Ew awayê, ku ew rexistin nahêle projeyên ji bo jiyana çandî û civakî ya tevlihev

xweş here û asteng dike, wesif dike. Lê pêşbirka digel pêlên din, bi taybetî selefîst, rêxistin neçar hiştiye reseniya xwe biçesipîne û Marechal dibîne ku, “tevger, carinan bêyî ku bixwaze, kesayetiyên bi otorîte û serbixwe diafirîne ku, Birayan derbas dikan, lê jiyana rêxistinê jî dirêj dikan.”

Bi vî awayî, statûya mafê kesana îslamî li Ewrûpa'yê Birayan mobîlîze dike ku, ew jî dixwazin bi riya CEFR'ê plûralîzma legal teşwîq bikin. Di Sibata 2008'an de, ji Arşuvêkê Canterbury vexwendinek ku ne li bal bû ji bo dîdarekê ji wan re hat ku dawî bû seba tengaviyê. Di lêgerîna referansên rûhanî de ku di nav xelkê Musulman yê civakên rojavayî de peyda dibin, Şêxê Misrî Youssef Qardhaoui cihê gelek ber bi çav digire. Tevî ku, ew di sala 1926'an ji dayîk bû ye û ji hêla dîrokî ve ew ji Birayên Musulmanan dihê jimartin û ew bi dehan salan ve li Qatar'ê dimîne,

ewî zaniye, bi saya televîzyona satelîtî û internetê cihêkî bi rûmet li seranserê cîhanê ji bo xwe çêbike. Pirtûka kollektîf ku ne ji mîj ve li ser wî hatiye nivîsandin bi sernavê bi wate “Muftiyê Global” aliyên cihêwaz yê vê “diyarde” yê wesif dike (2).

Qardhaoui, Serokê CEFR'ê, alîgirê “jurisprudensek'a (îçtîhat) hindikayîyan” e, ya ku şerîatê întegreyî çarçoveya legal a welatên Yekîtiya Ewrûpa'yê dike. Ew alîgirê înstîtûsyonalîzekirinek a hîn ji pêşî de ye. Qardhaoui nîşan dide çî qas otorîteya van kesayetîyan bi tîkiliyên di gel desthilatdarên giştî yên ewrûpî dihê avakirin. Li hember firekçandîyê huqûqî (3), Tareq Oubrou, Îmamê Mizgefta Bordeaux'yê, bi ser ku ji nav tevgera “Bratîst” dihê, pêşniyar dike ku rûhiyeta huqûqa fransî derbasî şîretên olî bibin. Ev “şerîeta hindikayîyan” dixwaze wek “Dêra Gallicane” otonom be, heta dixwaze ku bi rêzgirtina ji serdestiya rêbazên komarî re, xwe

“layik” bike. Di pirtûkeke dîdaran de digel du nivîskarên fransî û belçîkî, ku êşkere xwe didin naskirin yek wek “bêbawer” û yê din wek “Musulman”, Oubrou misoger vebirî dike ku; “mafê Musulmanan mafê fransî [ye]” û ew li hember xwestekan derdikevin ji bo ku “her tim berê Musulmanan (yên Fransa'yê) bidin derve” radibe. Ew hîna dûrtir diçe: “Çênabe ku Filistin li ser hesabê jiyana me ya olî be, heta ne ya civakî be, li vir li Fransa'yê, ne jî tîkiliyên me digel cihûyên Fransa'yê li ser me ferz bike.” Her bi vî mantalîte, ew dibîne ku divê hemwelatîyê wî yên Musulman Şoha'yê (qira cihûyan) nasbikin, ji ber ku, “wekî welatîyên ewrûpî, divê em ji vir û pê ve vî dîroka trajîk a Ewrûpa'yê li ser xwe bigirin.” Ev nasnameya ewrûpî, Qubrou bi xurtî daxwaz dike, lê ew yek ji wan îmamên Fransa'yê yên hindik in, ku yek ji diduyan xwedî hemwelatîya fransî ne. Beriya ku li Bordeaux'yê bi temamî bi cih bibe, wî

li Pau'yê, li Nant'ê û li Limoges'ê rêberiya olî kiriye, her weha di zindanan de. Perwerdeyiya olî ku xwe bi xwe kiriye û xwendina dermannasiya îndustrîel, ku di ber de kiriye, hiştin ku ew hin destpêkên xwe yên dogmatîk di dema ciwaniya xwe ya mîltaniyê de red bike. Ew vî yekê bi “sefîhtiyek rast” wesif dike. Ew bi xurtî dibêje: “Cîhadiyên ku, bi şaşî ev nav di çapemeniyê de li wan dihê kirin, ew tenê gunehkar in.”

Wergera ji fransî
Shergo Omar

(1) Brigitte Maréchal, Les Frères musulmans en Europe, (Birayên Musulman li Ewrûpa'yê) PUF, Paris, 2009, 312 rûpel, 26 euro.

(2) Jakob Skovgaard-Petersen et Bettina Gräf (sous la direction de), Global mufti, the phenomenon of Yusuf al-Qaradawi, Columbia University Press, 2009, 262 rûpel, 35 dollar.

(3) Tareq Obrou, melle, Albin Michel, Paris, 2009, 252 rûpel, 16 euro.

Li Misir'ê çîna nû û şoreşa civakî

ALAIN GRESH

Di pûşbera sala 1967'an de, artêşa îsraîlî êriş dibe ser komên koalîsyona ku ji hêzên Misir, Sûrî û Êrdûn'ê pêk dihat û wan tîk dibe. Vî dîrokê ne bi tenê tîkçûna xeyalên yekîtiya herêma destnîşan dikir, her weha serokê misirî Cemal Abdul Nasir jî tîne hişê mirov. Wê ne bi tenê tîkîkestina nasyonalîzma ereb û destpêka bilindbûna îslamiyeteke polîtîk a bi şeweyên cihêreng îmze dikir û ne jî bi tenê destpêka tevgerê muhafazakar a cîhadeke cîhanî diyar dikir. Her weha, ew dihê wateya hewl û daxwazeke xurt a veguherîna civakî ya Misirê, damezrandina aboriyê netewî ya serbixwe, bigewdekirina civakê bêhtir wekhev û bêhtir dadperwer.

Me ji bîr kir em behs bikin, “zabitên serbest” ên di bin birêveberiya Nasir de, di tîrmeha

sala 1952'an de qral (keyser) Farûq ji ser text dixin û her weha nema xeyalên “Azadkirina Filistin'ê” dikan, an jî dev ji serencamên derveyî ber didin. Pêşî ew dixwazin monarşiyê xerabûyî bi temamî di bin erdê xî û digel vî dawî li serdestiya brîtanî bînin, ji bo damezrandina Misirê xurt û nûjen ku ji rêza paşdemayîne derket. Ji sala 1960'î û pê ve, berî hemû tiştî ew riya reformeke kîştûkaliyê didin ber xwe, xwe dajon nava nêrîna “sosyalîzma ereb”, her weha pê re jî partiyeke aboriyê bi netewebûnê dikan, bi ya pergala sovyetî endustiriyê xurt sazkar dikan, ku wê demê ew yek ji bo pêşketinê nêrîneke baweriyê pêşkeşî cîhana sêyemîn dikir. Ev şoreş bi çînen birêvebir ên kevin ku li derve hatibûn hiştin xwe dide diyarkirin: ku ew “feodalên” gundî û bajarî yên di nava bajaran de girêdayî rejîma kevin bûn. Şoreş

bi bernameyên berfireh ên di warê perwerdehî, tendurustî û bi derfetên demokratîk ên ketîna zanîngehê û bi zagonên civakê pêşverû û bi zêdekirina hejmara karmendan derdikeve holê û perepêş dibe: di sala 1962'an de, bi derxistina zagonê re hemû mezûnên zanîngehê di karmendiya gelêrî de peywir werdigin. Lê belê vî pakirina reel a rewşa kesên bêhtir xizan û livbaziya herî mezin a civakî digel pêkanînen otorîter -partiyan tekane, çewisanînen sendîkayan- û digel zêdekirina servîsên îstîxbaratê dimeşe.

Yûsûf Şahîn di filma xwe ya bi navê Beytik (Le Moineau-1972) de sînorên pergalê gelek baş anîbû ziman: xerabûn û berjewendiya di bin sloganên sosyalîstan de nixamtî. Piştî tîkçûna sala 1967'an, Nasir biryara lidarxistina nîqaşê dide da ku bi awayekî lez û bez ew nîqaş li

ser mijara “çîna nû” were kirin. Reforma kîştûkaliyê newekhevîyên din û kapîtalîzmeke bejî (çolterî) derdixe holê ku bes hindikahiyê jê sîdê werdigirt û piraniya giran ku ji gundiyan pêk dihat ji axê bêpar dima. Di nava bajaran de, bazirgan û rahîjmend bi birêvebirên dewletê û karmendên payebilind re hevkarîyê dikan ku ew karmend bi giranî zabîr bûn- ku di sala 1967'an de, ji 26'an 22 kes waliyên herêmî û ji sisêyan yek jî wezîr bûn- li dora zagonan di hêwirin û serwetekê bi gewde dikan. Partiya yekane û birêvebirî bêhtir navbeynkarî dike di navbera dewlemendan de, û livbaziyên civakî her dihen tengjandin.

Ev hemû “diyarkirin” rê li ber tundreviyê gote gotê vedike: pêdiviya partiyeke pêşeng (avangard), livbaziya çîna karer û gundiyan xizan, rola rewşenbîrên şoreşger. Ji sala

1968'an û bi şûn de, Misir dikeve nava livbaziyeke berfireh ku ew livbazî ji Amerîka'yê ta Vîetnam'ê cîhana sêyemîn dabû ber pêlên xwe.

Digel vî yekê, hêz û erkên şoreşa Nasirî tîkdişikên. Rejîma qelsketî naxwaze (an jî nikare) xwe nû bike û tundiya xwe hinek daxîne jêr. Di îlona sala 1970'ê de dema ku Nasir ji ber krîza dil jiyana xwe ji dest dide, çî alavên “dijraberîya şoreşekê” hene hemû cihê xwe werdigin. Zîlamê ku cihê wî werdigire, Enwer Sedat wê dest bi veguherînekê bike: hevbendiya bi Dewletên Yekgirtî re, serbestkirina aborî (înfîtah). Serdema şoreşan bi dawî dibe, bi tevî ku her tim berxwedaneke jîndar heye jî êdî “çîna nû” digel tîgîha bîrêziyê xwe dike ser zar û zîmanan.

Wergera ji fransî
Rifat Arya

URDUN

Krîza nasnameyê li cem Îslamiyan

VICKEN CHETERIAN*

Pêşketina bihêz, a Hamas'ê ku di van salên dawî de pêk hat -bi taybetî ji serkeftina wê ya Çile ya 2006'an û vir ve, ew bûye parçeyê hilbijartinên giştî- li ser axa ku ji aliyê Israîl'ê ve hat dagirkirin, wekî li ser diyaspora filistinî heye, li ser jiyana siyasî ya Urdun'ê jî ew bûye xwedî bandoreke girîng. Bi taybetî di nava rêxistina Birayên Musulman de ev rastî pirtir dixuye. Ji ber ku Birayên Musulman hêza sereke ya vî welatî ye û bûye sedem ku di nava rêxistinên filistinîyan de û di barê têkiliyên bi hukûmetê de nakokî çêbibin.

Bi ya birêz Abdel Latif Arabiyat, yek ji rêveberên dîrokî yê rêxistina Birayên Musulman beşa urdunî ye, bandora daxuyanîyên çapemeniyê, yên di barê pevçûnên navxweyî yên di nava serokatiya rêxistina wan de, bûne sedem ku ew bixwazin rewşê germ bikin. Digel hemû tiştan, ew qebûl dike ku, di barê nakokiyên navxweyî de, ew bûne xwedî gumanan û di nava rêxistinê de nêzîkatiya du beşan; "baz" û "kevok" derketiye holê.

Ev krîza ku di havîna 2009'an de derket holê, li ser hêza polîtîk a sereke ya vî welatî, ku rewşa wî hessas e, di demeke dijwar re derbas dibe. Bi wendakirina serdestiya xwe ya li Başûrê Şeria'yê, di dema şerê Pûşber a 1967'an de, wê demê herêm ji Rêxistina Azadiya Filistinî (OLP) re hişt û nikaribû careke din heman serdestiyê bi dest bixe, monarşiya haşîmî dizane ku pêşeroja wê ya siyasî di çareseriyê pirsgirêka filistinî re derbas dibe. Serjimeriya vî welatî, ku ji 6 milyonan zêdetir e, di nava xwe de bûye du parçe: Ji du urduniyan yek penaberê filistinî ye.

Beşa Urdun'ê ya Birayên Musulman di sala 1946'an de, sala

ku Qraliyeta Haşîmî serxwebûna xwe bidest xist, bi awayekî fermî hate damezrandin û ji bo monarşiyê, di demeke dirêj de, bû alîkariyeke girîng. Di sala 1970'an de, dema ku fedaiyên filistinî li dijî desthilatdariya Qral Huseyîn derketin (Elûnares) (1), Birayên Musulman xwestin "bêalî" bimînin, di encama heman pêvajoyê de wan peywira pir wezaretan jî bi dest xistin. "Hevalbendî rêxistineke şoreşgerî nebû, ew tenê ji bo seqemgîrî pêwîst bû. Bi pêşketina partiyên nijadperest û çepgir, me bi rêveberiyê re hevalbendiyekê nefermî ava kir." Ev gotin yên birêz Abdel Latif Arabiyat in, ew bi xwe wezîrekî berê ye û ji parlamentoya Urdun'ê re jî berdevkî kiribû.

Di hilbijartinên parlamento-yê, ên 1989'an de, hevalbendiyê ji 80 parlamenan 22'yan stendin û bû hêza herî girîng a Parlamento-yê. Lê belê peymana aştiyê, ku di sala 1994'an de di navbera Urdun û Israîl'ê de hate îmzekirin, bû sedem ku rexneyên wan li hemberî rêveberiyê tûjtir bibin, nemaze ji mirina Qral Huseyîn û hatina Abdullah II, di 1999'an de, şûn de, têkiliyên bi rêveberiyê re zêdetir xerab bûn, Ji ber ku rêveberiya nû Hamas qedexe kir û pir rêveberên wê jî ji welat dûr xistin. Yek ji lêkolînvanan di warê tevgerên îslamî de birêz Hassan Abou Hanieh weha bi bîr tîne "Ji bo Qral Huseyîn, Birayên Musulman mijareke siyasî bû, lê belê ji bo Qral Abdullah II ev pirsgirêke ewlekariyê ye."

Li dijî Hamas'ê tenê di nava rejîmê de nakokî pêknehatin; Her weha wî êrişên li dijî hevalbendiyê jî zêdetir kirin. Di 2006'an de, piştî beşdarbûna di merasîma cenazeya Abou Museb Al-Zarqawî de, yek ji nûnerên sereke yên Al-Qaida ya Iraq'ê, du parlementerên Birayên Musulman hatin girtin. Di heman salê de, rayedarên dewletê kontrola navenda alîkariya îslamî, ya nexweşxaneyan, ya klînîkan, ya dibistanan û ya

wargehan hêtîman girtin bin destê xwe. Rayedarên dewletê, rêveberên vê rêxistinê, ya ku wekî "dewleta di nava dewletê de" dihate naskirin, bi neqanûniyê tewambar kirin, lê belê tu car wan heman doz nekirin mijara dadgehan. Alîgirên vê rêxistinê ji sendîkayên xwendevanan, ji rêveberiyên şaredariyan û ji mizgeftan hatin derxistin. Bi ya berdevkê Birayên Musulman, birêz Jamal Aboubaker "ji bo me tu saziyeke bibandor nemaye. Em xwe di rewşeke darbeya leşkerî de dihesibînin. Sedemeke tenê ya vê rewşa ku em tê de ne heye; ji ber ku em hêzeke girseyî ne û ji aliyê gel ve dihên hezkirin û pejirandin."

Di hilbijartinên 2007'an de, hêza Eniya Çalakiya Îslamî, ya ku wekî vîtrîna Birayên Musulman hatiye naskirin, hat kêmkirin. Piştî kiryarên nelirê yên cur be cur, bi taybetî di qanûna hilbijartinan de, tenê 6 parlementerên wê mane. Ev rewş bû sedem ku Qral bi tena serê xwe bikaribe parlamento-yê fesih bike, di sala 2009'an de, bêtir ku dîroka hilbijartinên nû were diyarkirin. Bi ya mudurê Navenda Lêgerînê ya Al-Quds, birêz Oraib Rantawi "zexta ku bîst salan berê li dijî hêzên çepgir dimeşiya, îro li dijî rêxistinên îslamî dihê meşandin."

Li Urdun'ê, siyaseta derve qasî pirsgirêkên navxweyî girîng dihên dîtin. Li wê derê, ji protestokirina neheqiyên ku di dema hilbijartinan de çêbûyî, an jî nerazîbûnên di barê bêkariyê de zêdetir, mirov dikare pirtir xwepêşandanên di barê doza filistinî de, her weha yên di barê piştgiyariya bi Iraq'ê re bibîne. Ji ber vê yekê, ji aliyê refên rêveberiyê ve dihê gotin ku, wê hinekî bizehmet be ku bandora Hamas'ê di nava civaka filistinî de pêş bikeve. Mînak, rêveberiya Amman'ê, di dema pevçûna navxweyî ya di nava rêxistinên filistinî de, bi awayekî fermî piştgiyariya rêveberiya filistinî, ya ku di bin serokatiya birêz Mah-

moud Abbas de kir. Dê ev jî were zanîn ku, piraniya alîgirên hevalbendiyê ji filistinîyan pêk dihê û parçeyê wan xwe nêzîkî Hamas'ê dike.

Ji vê demê bi şûn de, nîqaşeke dualî di nava rêxistinê de dimeşe: digel daxwaza gel a ji bo pêvajoya hilbijartinên demokratîk, di vê demê de ku dewlet dixwaze hejmara nûnerên wan kêmtir bike, gelo pêwîst e ew tev li hilbijartinan bibin an na? Rêxistin bi eslê xwe "urdunî" ye an "filistinî" ye?

Van antagonîzmanan di Tebax a 2009'an de xwe baştir nîşan dan, bi taybetî bi alîkariya raporeke navxweyî ku rêveberiyê bi "tevlêbûna projeyê amerîkî-siyonîst ku armanca wê pelçiqandina pirsgirêka filistinî bû (2)" tewanbar kirin. Bi awayekî paradosal, zexta ku hat meşandin bû sedem ku serekên ciwan û yên zêdetir radîkal bikaribin bibin xwedî cihên girîng. Destnîşankirina du "bazan", birêz Zaki Bani Arshid, di 2006'an de, wekî serokê Eniya çalakiya îslamî û birêz Hamam Saîd, ji bo cihê "rêxistina giştî" ya Hevalbendiyê, di Nîsan a 2009'an de, bû sedema destpêkirina pêvajoyê girîng di dîroka tevgerê de. Di 60 salan de, ev cara yekem e ku urduniyekî bi eslê xwe filistinî dibe xwedî berpirsiyariyê weha girîng.

Birêz Bani Arshid, di barê wê neheqiyê de ku, bi rêya çapemeniyê li dijî wî dimeşe, nerazîbûna xwe weha aniyê ziman : tenê ev nebûye sedem ku ew nikaribe xwe îfade bike, her weha ew wî wekî kesekî pir radîkal nîşan dike: "Ez nijadperest nîn im, ez nûneriya xetê navîn dikim. Baweriya min bi reforman (guherînan) heye û ez bikaranîna şiddetê û terorîzmê rexne dikim." Bi van gotinan girêdayî wî da xuyan ku ew ferqekê dixwe navbera "terorîzmê" û "berxwedana li dijî dagirkeriyê." Di barê hevkarîya bi Hamas'ê re jî wî weha got "Dema ku Hamas li Urdun'ê bû têkiliyên min ên rêxistinî pê re hebûn. Lê belê ji

1999'an vir ve, tu têkiliyên me pê re tune ne." Birêz Bani Arshid, her weha da xuyakirin ku di nava tevgerê de jihevqetandineke di navbera "filistinî" û "urduniyên rojhilat" de heye.

Nebûna çareseriyekê ji bo pirsgirêka filistinî, bûye sedem ku li Urdun'ê tirs hebe û li paytexta vî welatî atmosfereke neyînî serdest be. Ji hilbijartina birêz Benyamîn Netanyahu, ya 2009'an û vir ve, Amman ditirse ku wê Israîl nihêrîna di barê "welateke alternatîv" ji bo filistinîyan derxîne pêş. Wê were zanîn ku parçeyê rastgirên Israîlî dibêjin ku Urdun welatê filistinîyan e. Her weha ew ditirsin ku, ji bilî diwartirkirina jiyana filistinîyên ku di axa dagirkirî de dijîn, Israîl tu tişteke neke, û wê bibe sedema koçbûna zêdetir filistinîyan ber bi Rojhilatê Urdun'ê ve.

Filistinîyên li Urdun'ê, bi giranî, di barê rewşa birayên xwe de têkildar in û ew dixwazin ku rojekê zû çareseriyekê rast bi Israîl'ê re were dîtin. Lê belê, heger rojekê hemû hêviyên wan wenda bibin, ewê zêdetir xwe tev li mijarên siyasî yên navxweyî yên Urdun'ê bikin û pirsgirêka hemwelatîyê derxin pêş. Heya niha ev xal ji bo wan zêde nedihat rojevê. Ewê bixwazin ku di nava saziyên girîng de, yên wekî parlamento û artêşê, bibin xwedî cih. Bê guman di vî warî de ew ê bi derdorên elîtên siyasî û leşkerî yên urdunî re bikevin nava pêşbaziye. Heger rewş weha bibê, tirs heye ku di nava girseya gel de radîkalî zêdetir pêşbikeve, bi taybetî di nava derdorên siyasî yên musulman de.

Pirsa di barê qelsiya Birayên Musulman de wê bibe sedem ku derdorên Salafî-Cîhadî, yên ku niha şiddetê bi kar tînin, zêdetir xwe xurttir bikin, ji niha ve ketiye rojevê. Lêkolînêr Osama Shahade, ku ew bi xwe jî mîlîtanekî Cîhadî ye, qebûl dike ku nakokiyên di navbera rayedarên urdunî û hevalbendiyê de ji niha ve valahiyeke pêk aniyê; lê belê, bi ya wî, "Salafîyên li Ur-

* Rojnamevan, nivîskarê *War and Peace in the Caucasus: Russia Troubled Frontiers*, C. Hurst-Columbia University Press, New York.

Kadir Akyol, 160 x 130 cm

dun'ê hêzeke baş rêxistî nîn in ku bikaribin encamekê bi dest bixin." Mohammed Abou Raman, pisporê di barê rêxistinên îslamî de û rojnamevanê Al-Ghad, digot ku Birayên Musulman, bi awayekî aşkere Al-Qaida'yê şermezar nake "Ew li dijî kuştina sivîlan û ya kesên bê guneh derneketine." Heman pispor vê helwesta Birayên Musulman bi bandora Hamas'ê ve girê dide.

U wî balê kişand ser reqabeta li Urdun'ê ya di navbera van du hêzan û Salafîyan de heyf. "Ev hêz hewlê didin ku di nava alîgirên kevin ên Birayên Musulman de ji xwe re alîgiran çêbikin. Di dema borî de, di mizgeftan de, bi awayekî eşkere endamên Birayên Musulmanan û her weha endamên îstixbaratê jî dihatin dîtin. Lê belê îro, li heman deveran em dikarin Bira-

yên Musulman, îstixbarat, Hizbut-Tahrir (3), Salafî, Cihadî û hwd bibînin, bi kinasî, têkoşî tundtir bûye." Bi ya Abou Rahman, têkoşîna dewletê ya li dijî hebûna Birayên Musulman ku di camiyan de heye, hin encamên neyînî derxistiye holê. "Niha, di mizgeftên Amman'ê de, bi awayekî giştî nîqaşên di barê Al-Qaida'yê de dihên kirin", her weha, "ev tevgera ku ji aliyê girseyan ve nayê hez kirin, û marjînal bûye, niha dest pê kiriye ku derfetên xwe yên civakî ferehtir bike", ev rewş ji ber siyaseta arzikirinê û her weha ya aborî, ku ji aliyê Qral ve ji 1999'an vir ve dihê meşandin, derketiye holê.

Azadbûna Abou Mouhammad Al-Maqdisi, di dawiya 2008'an de, bû sedem ku, di nava derdorên Salafî û Cihadî de, polemîk careke din dest pê bikin û tansiyon geş bibe. Birêz Al-Maqdisi,

şewirmendê Zarqawî, serekê Al-Qaida ya li Iraq'ê, bi awayekî tund stratejî û rêbazên Al-Qaida'yê rexne kiribû. Lê belê, heya niha bandora wî, di nava tevgerê de, pir qels mabû, ku di nava heman tevgerê de ew wekî kesekî di bin bandora hêzên îstixbarata Urdun'ê de dihate tewanbarkirin. Lê belê, ji azadbûna wî û vir ve, weha dixuye ku wî careke din baweriya milîtanan stendiye. Digel ku hin kêmasiyên alîgirên Zarqawî yên di aliyê zelaliya vîzyonê de û her weha di warê lîdereki karîzmatîk de hebin jî (4).

Bi ya Fahd Al-Khitan, analîstekî siyasî yê li Amman'ê, Birayên Musulman xwedî hêzê ne ku li dijî zextên derve û her weha li dijî atmosfera neyînî ya navxweyî li ber xwe bidin. Ji ber ku "Ji hemû partiyên din zêdetir, Birayên Musulman karibûn me-

kanîzmeyên demokratîk di nava xwe de pêş bixin." Digel zexta dewletê ku li dijî vê rêxistinê dimeşe, pir rêveberên wê nêzîkatiya pevçûna bi rayedarên dewletê re red dikan, Niha di hê pirsin ku Birayên Musulman wê heta kengî bikaribin pêşî li nakokiyên xwe yên navxweyî bigirin. Û, di vê dema ku atmosferê tund a civakî heye û her weha di vê dema nebûna çareseriyeke rast û pasîf aştîyane de, ji bo axa ku bi qasî çend gavan ji sinora Urdun'ê dûr, gelo wê kîjan hêza siyasî bikaribe ji vê rewşa marjînalbûna tevgera girseyî ya urdunî sûdê jê werbigire?

Wergera ji fransî
Ahmet Dere

(1) Di Îlona sala 1970'an de şerwanên filistinî ku li Urdun'ê bicîh bûbûn li dijî Îsraîl'ê dest bi çalakiyên çekdarî kirin. Mirê Urdun'ê Huseyîn, ji bihêzbûna filistinîyan ket gumanê û li dijî wan artêşa xwe xist tevgerê.

(2) Ali Abd al-Aal, "The Ghost of Division is Division is Following Jordan's Brotherhood", Islamyoon, 8 Eylûl 2009, http://islamyoon.islamonline.net/servlet/Satellite?c=ArticleA_C&cid=1252187873403&pagename=aslamyoun/IYA-Layout

(3) Partiya Urdun'ê ku di sala 1953'an de hat damezirandin li gelek welatan çalak e û ji nûh ve rêxistinkirina xîlafeta îslamî diparêze.

(4) Bixwîne: Mohammad Abou Rumman, "Jordan: al-Maqdisi wins int the first 'round' over the inheritance of al-Zarqawi", Al-Hayat, Beyrouth, 30 Mijdarê 2008,

<http://international.daralhayat.com/archivearticle/231066>

JAPONYA

Li welatê ku roj lê hil dihê dîplomasiya Mîkado

MARTINE BULARD*

Li heremeke ku çarenûsa wê nayê zanîn, Japonya diwxaze ku dewra wê ya navneteweyî bê naskirin. Lebelê hikûmeta Japon nikare ji Amerîka veqete. Dibe ku hikûmeta Japonya bedela vê mecbûriyetê di hilbijartinên meha tîrmehê de bi awayeke giran bide. (Serokwezîrê Japonya ji ber ku di hilbijartinan de sozê rakirina baregeha leşkerî ya Amerîka dabû û nikaribû ev soz pêk bîne hefteyên borî îstîfa kir. Notê LMD-kurdî)

“Em nikarin cîranê xwe hilbijêrin, lê em dikarin hevgerî xwe hilbijêrin.” Masaki Yasushi, wezîrê berpirsiyarê karên politîk a bal-yozxaneyê Japonya’yê ya li Fransa’yê, bi kurtasî di vê wateyê de qala alternatîfên jeopolîtîk ên welatê xwe dike. Cîranên Japonya’yê yên mirov kêr hez ji wan bike hene: Rûsya ku ji nû ve bi hêz dibe, Çîn ku dengê xwe hil dide û Kore ya Bakur ku projeyên xwe yên nukleer diyar dike. Gelo Japonya jî wekî mînaka Fort Alamo ye ku bi tenê Dewletên Yekgirtî yên Amerîka’yê wê diparêze? Ev îmaj her çend wekî karîkatûreke be jî, elîtên Tokyo’yê, yên pirî caran heyranên Amerîka’yê ne, gelekî pê bawer in.

Tevî vê yekê, pencîhemîn salvegera di ber çavan re derbaskirina peymanê ewlekariyê ya di navbera Japonya û Amerîka’yê de (US-Japan Security Treaty) (1) ku çarçoveya qanûnî ya têkiliyên her du welatan, û li ser erdên Japonya’yê bicîhkirina hêzên leşkerî yên amerîkî diyar dike, di hewayê şahiyê de derbas nabe. Piştî deshilatdariyeke giştî ya ji 50 salan dirêjtir a Partiya Lîberal Demokrat (PLJ), hatina serokwezîrê nû Hatoyama Yukio ji Partiya Demokratîk a Japonya’yê (PDJ) di Îlona 2009’an de, têkiliya di navbera herdu welatan de diwartir dike. Ne ku daxwazeke wî ya bi dawîkirina hevgerîna her du welatan xwe daye der, lê belê niyeta xwe ya “normalkirina”

têkiliyên bi Washington’ê re diyar kir. Dixwaze wekî her welatê serbixwe rêz ji welatê wî re jî were girtin. Di heman demê de ji bo afirandina “Civateke Rojhilata Asya’yê” têdikoşe. Gelo dixwaze ev civat berê xwe kêmtir bide rojava û berê xwe bêhtir bide rojhilat? Ev rewş derdore rêveberiya aborî têra xwe ditirsîne û dijminatîya muxalefetê, ya beşeke mezîn a rêveberiya îdarî - ku pir bi hêz e - û beşeke mezîn a demokatan gurr dike.

Nîqaşên li ser baregehên leşkerên amerîkî yên bi navê Futenma hene ku li nava Ginowan bi cîh bûye. Ginowan bajarek e ku serjimara wê 90 hezar e û li ser girava Okinawa ye. Bi ya peymanê di sala 1996’an de mohr kirî ku ber bi dawîya sala bihurî ve dema wê qediya, diviyabû ev baregeha leşkerî çend deh kîlometroyan ber bi bajarê Nago’yê ve bihata veguheştin. Lê şaredarê nû hilbijartî yê Nago’yê yê di hilbijartinên meha Çîleya buhurî de bi ser ket, ev biryara peymanê qebûl nekir. Bes bû ku Hatoyama ji bo li cîhekî din ê veguheştina baregeha leşkerî bigere doza demeke ji bo ponijînê bike, da ku hêzên rêûresmê êrîş bikin... û bi ser kevin.

Di Cotmeha 2009’an de Wezîrê Parastinê yê Amerîka’yê, Robert Gates da xuyakirin ku “ne guncan e ji bo lihevkerîna li ser cîhekî din hevdîtinê pêk werin.” Ji bo nîşandana nerazîbûna xwe, ew neçû xwarina fermî ku ji bo wî hatibû amadekirin. Di Wezareta Karên Derve (WKD) de ku gelekî piştgiyê daxwa-

zên amerîkiyan dike, her kes hîna jî matmayî maye. Rayedarekî payebilind ê dewletê li ber vê yekê weha radibe “Dîsa jî me hilbijartinê pêk anîn” û sedemên ji bo “şertên peymanê bîcîhanî” dijmêre. Ma ne wezîrê wî Okada Katsuya, ji bo mana baregehên leşkerî rewa bike, behsa “polîtîkaya realist” a li dijî serokwezîr dike? Ev lihevnekirina asta bilind, dike ku dîplomata û rayedarên payebilind nêrînên xwe bi awayakî anonîm diyar bikin. Çapemenî di riya Okada de dimeşe. Rojnameya mezîn a çepgirên navendê Asahi Shimbun gotina pêşîyan a japonî bi kar tîne û dibêje: “Fermana imparatoriye wekî xwêdanê ye (ku derketê dî tu carî venagere cîhê jê hatî) (2).” Lewra veqetandina ji vîzyona amerîkî ne guncan e.

Profesor Îşida Idetaka, pisporê çapemenî û serokê Interfaculty Initiative in information studies - IIIS (Insiyatîfa navbera beşan a di lêkolînên agahiyê de), qet xeman naxwe: “nêrînên rojnameyan, tercîhên dîplomat an jî yên hilbijartinan çî dibin bila bibin, lobiyeke xurt a amerîkî heye ku li ser her kesî bandorê dike. Ew li zanîngehên amerîkî hatine perwerdekirin, para bêhtir hev du nas dikin û hevalê hev in. Ew difikirin ku divê dorguherîna desthilatdariyê dêmîrêj bibe... û divê neguhere. Wekî ku tu riyeke din nebe. Divê mirov xwe ji vê teşeya fikrîne, ku me bi Amerîka’yê ve girê dide, xelas bike.

Da ku em karibin fêhm bikin, çima zehmet e mirov li paşero-

jekê bifikire ku ne di bin desthilatdariya Amerîka’yê de be, divê em vegerin heta demên hema piştî dawîya Şerê Cîhanê yê Duyemîn. Bi ya Nishitani Osamu, li Zanîngeha Zimanên Biyanî ya Tokyo’yê profesor e; “hingî Amerîka îdealeke polîtîk bû. Piraniya gel Amerîka wekî Demokrasîyê didît.” Ew, bi panzdeh kesên xwedîyê heman nihêrînê, avakerê “manifestoyekê” ye ku li ber mayîna Futemayê li bajarê Osamuyê radibe. Mirov divê her weha dîroka dirêj a PLD (Partiya Lîberal Demokrat) li ber çavan bigire. PLD ji gelek alîyan ve girêdayî Amerîka’yê bû - di nava wê de elîta leşkerî jî hene, ku bi gunehbarên şer bûbûn û bi rehma Amerîka’yê hatibûn efûkirin.

Lê belê dem û dewran guherîn. Yek kadroyên ciwan ên şirketeke telefonê û mîlîtanekî pasîfîst, Masami Honto dibêje: “Amerîka ji ber krîza aborî la-waz bûye, digel hevrikiya hêzên ku pêşdikevin rû bi rû ye, ketiye nav şeran ku ne yên me ne. Şerê sar xelas bûye lê ‘ew’ hîn jî wekî ku ev şer li ber devê deriyê me be, muameleyê bi me re dikin.”

Rast e ku Japonya êdî di rêza aborî ya cîhanê de duyemîn e. Lê belê sala di 1947’an de dema bi zora general Mc Arthur, Japonya’yê destûreke bingeîn a pasîfîk ku şer kirin lê qedexe ye, qebûl kir, ew welatekî tîkçûyî bû - her çend Japonya piştî demekê artêşeke bi navê “hêzen xweparastinê” avakiribe jî. Peymana ewlekariyê di navbera Amerîka û Japonya’yê de ku sala 1960’î hat sererastkirin, hebû-

na hêzên leşkerî yên amerîkî (heta 260.000 leşkerî) û girêdana Tokyo’yê bi Washington’ê re zexmtir kir. Peymaneke xwezayî di navbera her du welatan de pêk hat: “Dewletên Yekgirtî yên Amerîka’yê xwedîyê “keştiyeke firokeyan e, ku wê qet noqî avê nebe”, û sudeke mertalekî nukleer jî li arşîpela (koma giravan a) Japonya’yê dibe; Amerîka di heman demê de polîtîkayên xweparastinê yên Japonya’yê qebûl dike û bazara xwe ji berhemên japonî re vedike, Tokyo lêçûnên leşkerên Apê Sam (Dewletên Yekgirtî yên Amerîka) ku li ser axa wê ne, dide; Amerîka dîplomasiyê bi rê ve dibe, Japonya li pey diçe, ji ber ku dijminê hevpar e her duyan jî komunîzm e. Êdî tu tişt ji vê rewşa jeopolîtîk nemaye, lê peymanê newekhev û nehev kêş hîna berdewam dike.

Di 22’ê Adara 2010’an de, Hatoyama di axaftina xwe de li hemberî kadroyên akademiya parastina neteweyî dilê xebatkarên xwe rehet û xweş kir: “Hevgirtina bi Dewletên Yekgirtî yên Amerîka’yê re bingeha polîtîkaya derve ya Japonya’yê ye. (3)” Lê hevalên derdora wî wisa bersiv didin “em dixwazin danûstandinên di navbera me de heqîr bin” Hin ji wan buhayê xwedîkirina garnîzonên amerîkî bi bîr dixin - di salekê de nêzî 3 mîlyar dolar - û li aliyê din li hevderneketina budceya Japonya’yê zêde dibe ku ev yek tiştekî nedîtî ye.

Nîşaneke din a serweriya ji serdemeke din mayî, ev e: Ji Leşkerên Dewletên Yekgirtî yên

*Rojnamevan.

Amerîka'yê re qanûnên taybet ên îstîsnayî hatin derxistin. Şêniyekî bajarê Naha (ser bi Okinawa ye) weha dipeyive: "Dema qezayek di rê de rû bide, mekîneyeke spî ya polêsan dihê cihê qezayê û dûv re mekîneyeke reş û spî – ya polêsên leşkerî yên amerîkî ku bi tenê destûra wê heye di pirsgrêkên gîredayî leşkeran de dest werde." Gelê herêmê ji dil behsa gunehên leşkerên amerîkî dikin yên ku çî qasî giran jî bin, nehatine dadgehkirin (destavêtin, qezayên li ser rîyan, dizî...)

Senator Fujita Yukihisa ku serokê giştî yê Ofîsa Navnetewî ya PDJ'yê ye, îşaret pê dike ku "Yekane welat ku bi Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê re xwediyê hevgrîtîneke bi vî rengî ye, welatê me ye." Senator dibêje ev "dîtina min a şexsî ye" yek ji kêr hilbijartîyan e ku piştgiyê fikra guhertinê dike. "Di destpeke de armanc parastina Japonya'yê bû. Lê ji dema dawîya şerê sar û vir ve, sûda peymanê bi tenê li stratejiya Amerîka'yê dibe", wekî mînak li "şerên wê" yên li Iraq û li Afxanistan'ê. "Belê, divê em bi Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê re kar bikin, lê bi awayekî din." Senator îddîa dike ku têkiliya di navbera her du welatan de divê zelal be- behsa "peymanên veşartî" dike ku sala 1969'an ji aliyê Serokê Amerîka'yê Richard Nixon û serokwezîrê Japonya'yê Sato Eisaku ve hatine mohr kirin. Ev Peyman heta Adara sala 2010'an veşartî mabû. Adara 2010'an komîsyona, hukûmeta nû ew wezîfedar kir, rapora xwe ya li ser peymanên veşartî, eşkere kiribû.

Li welatekî ku bi bombekirina Hiroshima û Nagasakiyê trawmatîze bûyî, li aliyê rastê rêzdar Sato sisê prensîbên li ser çekên nukleer, ku hîna jî di meriyetê de ne, dabû qebûl kirin: "Ne hilberîn, ne xwedîbûn, ne jî destûrdana hebûna çekên nukleer li ser axa Japonya'yê." Beramberî vê yekê, Sato xelata Nobelê ya Aştiyê sala 1974'an wergirt. Li aliyê çepê, serokwezîr Sato serbestiyeke temam a tevger û manevrayê dabû Amerîka'yê: Bikaranîna baregehên leşkerî di wexta şerên bi welatên derve re, bêtî destûra rayedarên Japonya'yê (tevî ku peymana fermî Amerîka'yê mecbûr dike destûrê ji Japonya'yê bixwaze), depokirina çekên nukleer... Ji bo gelek pispor û rêveberên siyasî ev êdî "peymanê veşartî" ne bû, ji zû ve wan pê dizanî. Lê belê ji bilî aliyê komunist û aşitîxwazan, bîdengî heta 40 sal di ser re bibihurin, bûbû qanûnek.

Îro jî zehmet e mirov her tiştî eşkere bike ji ber ku pozîsiyona pir tişt û pir kesan bi awayakî rêkûpêk nehatine qeydkirin. Xetek di navbera alîgirên serxwebûnê û alîgirên Amerîka'yê de derbas nabe. Di nava yên ku

dixwazin xwe ji Amerîka'yê xelas bikin de netewperestên rastgir ku mîlîtarîstên ji dil in û carinan jî ew mirov in ku bi nortaljiya împaratoriya beriya şer dijin. Ji bo wan jî nû ve bazarkirina peyamana bi Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê re, şansek e ji bo xwe ji "îstîsnabûna" Japonya û ji destûra bîngêhîn a pasîfîst xelas bikin - xala navdar a 9. ku destpêkirina opêrasyonên êrîşkar qedexê dike (4) Rêveberiya Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê ji bo barê xwe yê leşkerî siviktir bikin, piştgiyê dide ji nû ve çekdarbûna bi leza Japonya'yê, ji hingî ve bi awayekî mirov matmayî bihêle serxwebûnxwaz û alîgirên têkiliyên xurt ên bi Washington'ê re hev digirin. Wekî Nishitani dibêje, "di dinyayê de yekane (yan jî hema hema yekane) welatê xwediyê destûreke bîngêhîn a pasîfîk, welatê me ye, lê em di listeya welatên mesrefên wan ên leşkerî zêde de, pêncemîn welatê cîhanê ne."

Ji salên 1990-1991'ê ve - dema yekemîn şerê kendavê - her çend Amerîka'yê jê xwestibe jî Japonya'yê nikaribû leşkerên xwe bişîne - hukûmetên japon qanûnên xwe her tim guhertin (di salên 1992, 1999 û 2001'ê de) da ku destûrê bidin operasyonên li derveyî welêt. Lê belê ev operasyon di çarçoveyê teng de dimînin û bi tenê ji bo misyonên parastina aştiyê, ji bo projeyên alîkariya insanî, yan jî ji bo çavdêriya hilbijartinên di bin rêveberiya Neteweyên Yekgirtî de dikarin bîn rêvebirin. Wekî encama vê rewşê jî qesmerî kirin da ku tiştên nayên qebûl kirin, bidin efûkirin.

Dema leşker şandin Kamboçya, Mozambîk yan jî Ruwanda'yê ev yek hindikî hatibû rexnê kirin, lê ber bi Iraqê ve şandina leşkeran wekî veqetîneke bi rastî ya ji bîdengiyê bû. Keştiyên artêşa Japonya'yê yên cebîlxane barkirî di okyanûsa Hindê de ji bo alîkariya balafirên NATO'yê yên li Afxanistan'ê, hatibûn şandin, vê yekê jî deng veda. Hatoyama soza xwe bi cîhanî û ev alîkarî di

Çileyê sala 2010'an de bi dawî kir. Lê belê pêşvejistina mertalê li dijî mûşekan di okyanûsa Pasîfîk'ê de, bi hevkarîya Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê re hîna jî di rojeve de ye. Wezîrê parastinê, bi piştgiyê hempîşeyê xwe yê wezareta karên derve re, daxwaza x

we ya şandina leşkeran ber bi derveyî welêt ve û gav bi gav "paqijkirina" destûra bîngêhîn venaşere (5). Lê berevajî vê yekê, her du partiyên piçûk yên koalîsiyona heyî ya hukûmetê, Partiya Sosyal Demokrat û Partiya Nû ya Gel, li ber vê radibin. Her çend hêzên aşitîxwaz bi qasî demên berî xurt nebin jî hîna çalak in (6). Di vê çarçoveya nediyar de, Hatayoma di dawî de li

ber zora amerîkaperestan serê xwe tewand û plana sala 1996'an ji Okinawa xiste meriyetê (7).

Barê dîrokê hewldana Niponn'ê asê dike

Bi ya senatorê demokrat Fujita divê "statuya peymana ewlekariyê ya di navbera Amerîka û Japonya'yê de cardin bê nîrxandin. Divê arteşa amerîkî bimîne lê divê endamên wê û cihê wê ji nû ve bîn nîqaşkirin. Divê hejmara baregehên leşkerî were kêr kirin." Bi ya wî herî kêr "du sedemên li wir mana Amerîka'yê hene. Li aliyekî welatê me tîra xwe xwedî hêzên leşkerî nîne. Hêza me tîrê dike ku em xwe ji nû ve çekdar bikin, lê ev yek di bernamêya me de nîne. Li aliyê din jî eger bibînin

ku Japonya xwe çekdar dike, vê yekê wê welatên cîran bitirsand. Dilê wan niha rehet e, lewra dibînin em hevkarîyê bi Dewletên Yekgirtî yên Amarîkayê re dikin."

Gelo Washington li Asya'yê garantiya ewlekariyê û aşitiyê ye? Ne misoger e ku cîranên Japonya'yê hemû wisa difikrin. Lê belê hemû wê bi awîrekî xirab li Japonya'yê daxwazên wê yên çekdarbûnê hene, binihêriyana. Ji xwe di sala 2000'î de, Serokwezîr Koizumi Junichiro bi awayekî sistematîk diçû serdana Perestgeha Yasukuni cihê ku gorên gunehkarên şer lê ne. Ev yek bû sedem ku li Çîn û Kore ya Başûr protestoyên mezin pêk werin. Piştî van bûyeran, "provokasyonên" bi vî rengî êdî qediyên. Lê Ishida diyar dike ku di sala jî Japonya'yê "hîna helwes-

Kadir Akyol, 30 x 160 cm

ta xwe ya li beramberî dîrokê nehatiye sererastkirin." Ev tespît pir caran di devê dîplomat û pisporan de ye û li peşîya pêkanîna projeya Japonya'yê ya asyayî, astengek e. Tevî ku ev proje yek ji daxwazan li pêş a Japonya'yê ye jî. Hatoyama eşkere kir ku ew piştgiyê dide avakirina "civateke rojhilata asyayê" ya Bi ya modela Yekitiya Ewropayê.

Di vê pirsgrêkê de para herî mezin a Çîn'ê ye, ku di navbera tîrs û pêdiviyên de diçe û dihe. Wekî ku di nav derdorên aboriyê de dihe gotin, bazara gelekî mezin a Çîn'ê "pêseroya Japonya'yê" mîsoger dike. Piştî krîzeke ku ji deh salan bêtir dewam kir, aboriya Japonya'yê hê girêdayî firotina ber bi derve ve ye ku îro gelekî kêr bûne. Wisa xuya ye ku Asya xwe ji vê krîza aborî baştir parastîye, û şûna rojava girtiye. Çîn jî şûna Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê ji destê wê girt û xwe kir hevgrî bazirganîyê yê yekem. Vê yekê kir ku têkilî çêbin. Di salan 2009'an de, nêzîkî çaryeka firotina ber bi derve ve ya japonî çûne Împaratoriya Navendê (ango Çîn), ji sedî 16'ê wê çûne Amerîka'yê û ji sedî 12'ê wê çûne Ewropayê. Lê belê bazirganî tîrê nake ku xwe ji kevneşopîyan xelas bike.

Tîrsa wendakirina piştgiyê Washington'ê

Ji serdemên destpeka nivîsê ve ku heta bi destpêka konfûçiyenîzm an jî bûdîzmê, kokên hevpar ên her du neteweyan hene ku dikarin hevkarîya di navbera wan de xurtir bikin. Lê belê, rabihurî ji nelihevkiyên jî mîst e. Berê, împaratorên Çîn'ê japon wekî "neteweyekî hacûckan" didîtin ku yekane mafê wan bac dan bû. Li aliyê din, di destpêka sedsala bihurî de, ji dagirkirina Mançûrî heta bi komkujiyên Nankînê, japonan fetha xwe ya kolonyal bi xeddariyeke kêmdîtî meşand. Di cîhanê de yekane mexdûrê bombeya bombeyan- Bombayê atomîk- nikaribû wekî Almanya ya ku hevgrî Japonya'yê bû, ji dîroka êrîşkariya xwe dersên ku diviyabû hîn bibin, derxe. Îro jî muzexaneyê li kêleka goristana Yakusunûnî, "şerê xweparastinê" yê Pasîfîk'ê mafdar nîşan dide.

Tansiyonên mezin ku sala 2005'an de gihiştibûn rewşa herî xerab, êdî neman. Li Taywan'ê - yek ji sedemên nelihevkiyên Pekîn û Tokyo'yê ye - ji hilbijartina Serokkomar Ma Ying-jeou ku alîgiriya hevkarîya bi Çîn'ê re dikir, destûr da ku ji nû ve dest bi hevkarîya baştir bikin. Berevajî serokkomarê berê yê zêdetir alîgirê sexwebûnê bû. Li Japonya'yê Koizumi çû û ev nîşana normalbûnekê bû. Hatoyama ji Hu Jintao re pêşniyara "veguhertina ava şêlû ya

derya Çîn'ê bi deryayeke biratiyê (8) kir, ji bo çareserkirina pirsgirekên erd ên giravên Senkaku (Diaoyu)2. Di Kanûna 2009'an de alîkarê serokkomarê Çîn'ê Xi Jinping çû Tokyo'yê û ji bo Împarator Akihito bibîne tiştê kir ku heta niha kêmhati-bû kirin. Di ser qonaxên protokolê yê rêûresma berî dîtina împarator re derbas bû û yekser çû cem wî. Li aliyê Japonya'yê di navbera 10 û 14'ê Kanûnê de, serokê PDJ'yê Oza-wa Ichiro ku xwediyê hêzeke mezin e, bi şandeyê ji 600 kesên navdar, ji bo gereke nehatî dîtîn, çûn serdana Çîn'ê.

Bi ya Profesor Kokubun Ryo-sei ji zanîngeha Keio li Tokyo'yê, "Pêşketinên bidestxistî hêja ne", lê dîsa jî ew tembîh dike da ku mirov nekeve nav analîzeke zê-de hêsan. Hevgirtineke çînî-japonî ya hewlê bide Dewletên Yekgirtî yê Amerîka'yê ji Asya'yê bike der tine, lê belê têkilîyeke sê-alî heye (Dewletên Yekgirtî yê Amerîka'yê, Çîn û Japonya). Çarenûsa van têkilîyên sê-alî di sedsala bistan de şahidî li serpêhatiyên cur bi cur kir: Di dema Şerê Cihanê yê Duyemîn de hevgirtineke amerîkî-çînî li dijî Japonya'yê hebû, pişt re hevgirtineke amerîkî-japonî li dijî Çîn'ê çêbû. Vê rewşê herî kêr "heta bi salên 1970'yî dom kir, wê çaxê Yekîtiya Sovyetan ji aliyê her sê welatan ve wekî dijminekî dihat hesibandin." Wê demê Tokyo li bendê nebû ku di sala 1972'an de Amerîka pozîsyona xwe li hemberî Pekîn'ê biguherîne. Serokê amerîkî hingî çû serdana Pekîn'ê û Çîn heta hingî wekî dewlet nedihat qebûl kirin, nas kir. Japonan navê "şoka Nixon" li vê bûyerê kir. Japonya bi vê bûyerê ew qas matmayî mabû ku hîna jî behsa wê dike. Di sala 1998'an de heman şok Japonya dîsa hejand. Kokubun weha rave dike "Serok Clinton ji hefteyekê bêhtir li Çîn'ê dimîne û di Tokyo'yê re derbas jî nabe. Me dest bi tatêl û mita-lên li ser vê 'jêbuhurîna Japonya'yê' [passing Japan] kir, tirsas me ev bû ku "hevgirtina stratejîk" a nû di navbera Çîn û Amerîka'yê de zirarê li Japonya'yê bike."

Demokratan vegeriya Qesra Spî û vê yekê fikarên Japonya'yê zêdetir kirin. Di warê fermî de herkes bi axaftina Barack Obama a li ser bêçêkkirina nukleer dilxweş û razî ye. Wezareta Karên Derve wisa dibêje "ev tiştê e ku me ji zû de dixwest." Lê piştî ku demeke kin li Tokyo'yê bihurand, serdana demdirêj a serokê amerîkî li welatê mezin ê cîran di Mijdarê bihurî de bala her kesî kişand ser xwe.

Dilê hukûmeta nû ya japonî nîn e ku bihêle Washington û Pekîn hevdiştin di navbera xwe de çêbikin û wê li derve bihêlin. Lewra bi awayekî xurt xwe nêzî Çîn'ê dike û (di dawiyê

de) daxwaza pêşdebirina karûbarên politîk ên herêmî, diyar dike. Rastî ev e ku fikra "Civata Rojhilata Asya'yê" ne ya wî ye. Ev fikir, piştî krîza aborî ya salên 1990'î de derketibû holê, lê ji aliyê Washington û Pekîn'ê ve nehatibû qebûl kirin. Hatoyama vê peşniyarê pêşkêş dike: "Di demeke dirêj de hebûna pereyekî [asyayî] yê hevpar" ku wê "rola nû ya Asya'yê di rêvebirina karên cihanê de (9)" êşkere bike. Hewldaneke piçûk a fona dravî ku armanca wê alîkariya ji bo welatên xizan e. Kore ya Başûr tev li wê bû, belê riya hevrikiyê vekirî dimîne.

Navbera Pekin û Tokyo'yê de pêşbirka Asya'yê

Çîn rêvebirîya diplomatîk dike û bi deh welatên endamê Yekîtiya Neteweyên Başûrrojhilata Asya'yê (YNBRA) (10) re peymanekê kirînuftirîna serbest mohr kir ku ji 1'ê Çileyê sala 2010'an û vir ve kete meriyetê. Ji bo ku derengmana xwe telafî bike, Tokyo bi armanca avakirina tiştê jê re dihê gotin "Kevana Azadiyê" bi xwîngermî berê xwe dide Hindistan, Awustûralya û Zelanda-ya Nû. Ev yek jî berevajiyê otorîtarîzma Çîn'ê ye. Hukûmet bi taybetî dixwaze xwe bi Delhi-ya Nû bide hez kirin ku ji bo giraniya Çîn'ê xetereke mezin e. Di Cotmeha sala 2008'an de

"Peymanekê hevrikiyê ya stratejîk" hat mohrkirin; meşandina operasyonên leşkerî yê hevpar wekî yê Amerîka'yê dihên plankirin. Tevî ku girîngî bi van têkilîyan dihê dayîn û hêviyê didin mirovan, ev têkilîyên li pêş dihên girtin marjînal dimînin. Mezinahiya bazirganiya navbera Japonya û Hîndistanê kêmtirî ji sedî yekê bazirganiya Japonya'yê ye.

Di nava rêveberiya Hayatoma de, hin kes mînakê hevgirtina di navbera Fransa û Almanya'yê de li ber çavên xwe digrin û difikrin ku hevgirtineke bi Kore ya Başûr re wê bêhtir hêviyan bide. Li Wezareta Karên Derve pisporekî têkilîyên navbera welatên Asya'yê diyar dike ku: "Bi Çîn'ê re di warê aborî de em heman zimanî diaxivin, lê di barê mijarên din ên hemûyan de nêrînên me gelekî cihê ne. Li rojhilata Asya'yê bi tenê du welat xwedî aboriya bazarê û demokrasîyê ne: Kore û Japonya. Ew dikarin bibin motorên hevkarîyeke herêmî." Lê her çî qas wisa xuya bike jî tu garantiya serketinekê nîn e, lewra li aliyekî Çîn ditirsîne û li aliyê din jî Japonya li ber dilan nagera û aram nake.

Li vir, dîlşikestin û dilmayînen dîrokî hîna jî ihtîmaleke ji nû ve lihevkiirineke diplomatîk asteng dikin. Piştî xebateke dualî ku sê salan ajot, di Adara 2010'an de raporeke 2200 rûpelî hat çapkirin. komîsiyona dîroknasên Ko-

re ya Başûr û Japonya'yê sebarê bi çend xalên kilît li hev nekirin: Bi darê zorê xebitandina mirovan ku hukûmeta Japonya'yê di dema şer de ferz kiribû, her weha xebitandina "jinên rehetkirinê", ev gotin ji bo jinên Koreyî yê ji bo fuhûşê hatin mişaxtkirin, dihê bikaranîn. Pispore Wezarete Karên Derve dibêje: "Divê em sebr bikin. Êdî lihevkiirînên politîk û aborî hêsanîr in. Ji dema ku Kore kete nav refên welatên pêşketî êdî xelqê Kore'yê bêhtir bi xwe bawer e. Li aliyê Hatoyama jî, êdî em amade ne bi dilekî ferehtir dîrokê lêbikolin." Lê belê têkilîyên sê-alî – Japonya, Çîn û Kore ya Başûr- bê dahol û zirne derket holê. Li dora mijara aborî kombûyî, ev her sê alî ji sala 1999'an û vir ve di civînên bilind ên Yekîtiya Neteweyên Başûrrojhilata Asya'yê (YNBRA) de dihên cem hev. Di 13'ê Kanûna 2008'an de cara yekem ev her sê welat li ser navê xwe civiyan. Kokubun dibêje: "Di dawiyê de fikra Civata Rojhilatê Asya'yê rengê xwe digire."

Dîsa jî, eger em li cudatiya pozîsyonan li hember "pirsgireka" Kore ya Bakur binihêrin, em dikarin bêjin paşeroj wê bibe meşê nû û dirêj: Pekîn hevdiştin û zextê bi kar tîne; Seoul hişk dimîne; Tokyo jî hevdiştin red dike. Mûşekên ku li ser erdên Japonya'yê dihên avêtin û gefên nukleer wê ditirsînin, lê belê di

dilê xwe de, tu kes jî tiştêkî bi vî rengî bawer nake.

Hêmanekê din a ku pêşketina stratejîk a Japonya'yê asteng dike, Rûsya ye. Dîsa pêlên dîroka Şerê Cihanê yê Duyemîn hîna nehatine qulubandin. Îro jî tu peymana aştîyê di navbera Tokyo û Moskova'yê de hîna nehatiye mohr kirin, sedema wê jî nelihevkiirineke li ser giravên Kurîl e ku ji wan re Japonya "erdên Bakur" dibêje. Hatoyama ku li wir li madeyên xam ên enerjîyê digere û hevrikiya birayê xwe yê dijmin Çîn'ê dike, hewlê dide hevdiştin li dar bixê. Hevdiştinên dualî zêdetir di bin.

Şêst sal piştî têkçûna Japonya'yê li Pasîfîk'ê û bîst sal piştî hilweşîna împaratoriya Sovyet'ê, Japonya li riyekê digere da ku bikeve cîhana piştî şerê sar. Hatoyama qala otonombûneke ji Dewletên Yekgirtî yê Amerîka'yê dike û li pey hevkarîyeke nû ya herêmî ye. Gelo danseke sêgoşe bi Çîn'ê re dixwaze? Gelo li dijî Pekîn'ê, dixwaze bi desthiladariyeke xurt a amerîkî re riya xwe dewam bike? Ya rastî ev xewna guhertinê ya hukûmeta nû ya Japonya'yê, di kêliya herî xerab de pêk dihê. Çîn wekî ku baskên wê derketibin xwe pêş dixê û Japonya jî bêhna wê çikîyaye.

Wergera ji fransî Lokman Turgut

(1) Peyman di 19'ê Çileyê 1960'î de hat mohr kirin û di Hezîranê de hat qebûl kirin.

(2) Edîtoryala rojnameya Asahi Shimbun, Tokyo, 2'ê Nîsana 2010'an.

(3) Axastin û daxuyaniyên serokwezîr, www.kantei.go.jp

(4) Bixwîne; Emilie Guyonnet "Les ambitions militaires du Japon passent par les Etats-Unis (Planên eskerî yê Japonayê di Dewletên Yekbûyî yê Amerîkayê re derbas dibin" le Monde Diplomatique, Nîsana 2006'an.

(5) Bixwîne; Masami Ito, "Greater peacekeeping role OK, not truce enforcement (ji rolekî mezintir re ji bo parastina aştîyê ERÊ, ne ji bo xurtkirina agirbestê)" Japan Times, Tokyo, 23'ê Adara 2010'an.

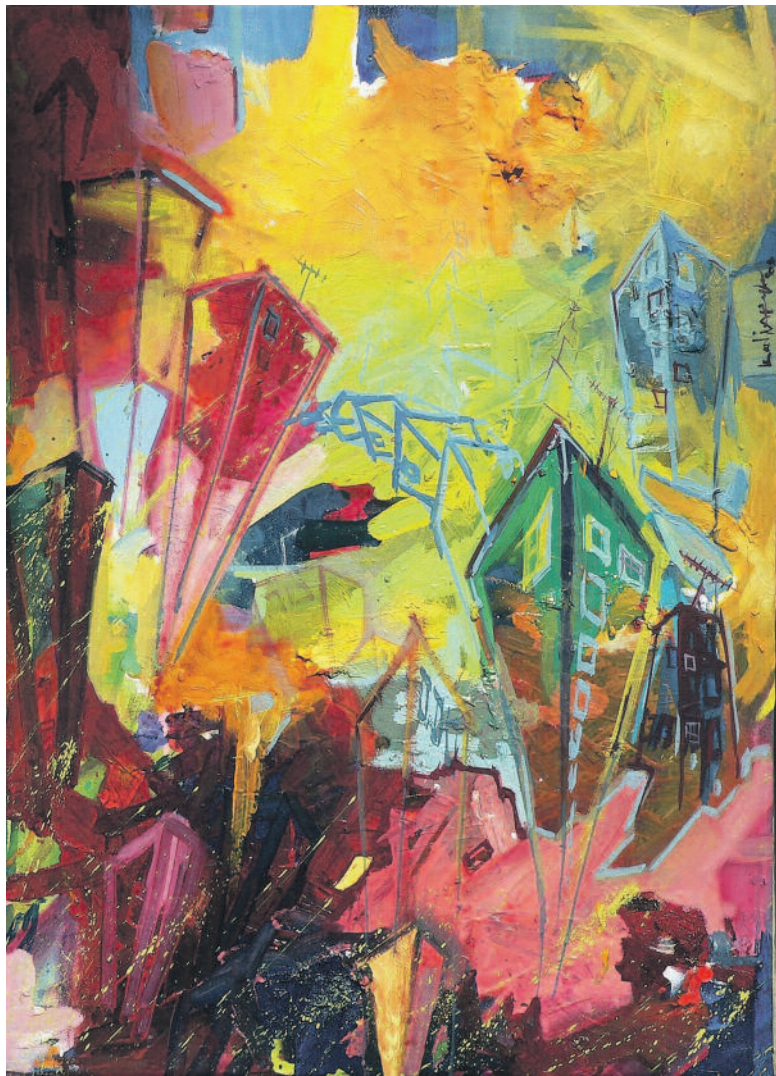
(6) Bixwîne; Katsumata Makoto, "Le mouvement pacifiste japonais depuis les années 1990, le débat en cours (Tevgera pasîfîst a japonî ji salên 1990'î û vir ve, nîqaşên li dar in)" Recherches internationales, Paris, hejmar 86, Nîsan-Hezîran 2009.

(7) Bixwîne; Gavan McCormack, "Client State: Japan in the American Embrace (Welatê girêdayî: Japonya di bersînga amerîkî de)", Verso, New York û Londra, 2007.

(8) Axastinên ku Asia Times çapkirîye, 23'ê Îlona 2009'an.

(9) Hevpeyvîne bi rojnameya South China Morning Post, Hongkong, 25'ê Cotmeha 2009'an.

(10) Bîrmanya, Bruney, Camboçya, Îndonezya, Laos, Malezya, Filipîn, Singapûr, Tayland, Vietnam. YNBRA bi Japonya, Çîn û Kore ya Bakur fereh bû û jêre tê gotin YNBRA + 3.

Kadir Akyol, 100 x 120 cm

AFRÎKA

Bankayeke ne wekî yên din

DR. YVES EKOUE AMAÏZO*

Di 2005'an de, wezîrê berê yê aboriyê yê Ruwanda'yê Donald Kaberuka ku bi dilsoziya xwe ya ji bo pêşxistina aboriya parzemîna Afrikayê dihê nasîn, bi alikariya piraniya Hîssedaran (ji % 78,82 yê hemû Hîssedaran) wekî serokê Bankaya Pêşxistinê ya Afrîka'yê (BAD) hat peywirdarkirin. Wî di sala 1994'an de, piştî komkujîya li Ruwanda'yê, di pêşxistin û nûjenkirina aboriya vî welatî de roleke girîng lîstibû. Piştî vê peywira nû wî ji xwe re kiriye armanc ku "Bankaya Pêşxistinê ya Afrîka'yê BAD ji her alî ve bigihîne asta bankayên din ên cihanê, wekî Bankaya Pêşxistinê ya Asya'yê û Bankaya Navneteweyî ya Pêşxistinê. (1)"

Ji wê demê ve, ev sazî pirsgirêkên herî li pêş ên neteweyî û herêmi yên hemû welatên endam dide berçav û hewlê dide ku vê parzemînê bixe bazara cihanê, rêjeya xizaniyê daxe astke maqûl, entegrasyon û reqabeta Afrîka'yê ya di piyasa cihanê de bilind bike. Di vê rê de gav ji hatin avêtin: Di saziyê de, sîstema navendî hat kêmkirin, li herêman nivîsgeh û nûnerî hatin vekirin, burokrasiya hişk hat kêmkirin, kapasîteya xebat û analîzên aborî hatin bilindkirin. Ev guherîn nîşan didin ku ev banka wê bibe navendeke girîng a zanyariya aboriyê.

Bankaya Pêşxistinê ya Afrîka'yê BAD di 1964'an de hat avakirin, di 1967'an de li Abidjan (Beravên d'Ivoire) bi cih bû, lê tenê bi endametiya welatên Afrîka'yê. – di 1982'an de welatên derveyî Afrîka'yê jî bûn endam- di destpêkê de armanc ew bû ku "li welatên endam, piştgirî bidin pêşxistina aborî û rewşa civakî bigihînin aramiyê-ke domdar (2)". Di nava hedefên BAD'ê de têkoşîna li dij xizaniyê jî hat bicihkirin. Lewra Netewe-

yên Yekgirtî jî di nava hedefên xwe yên Milenyûmê (hezarsal) de ji xwe re kiriye armanc ku ewê heta 2015'an rêjeya xizani û belengaziya daxin nîvî. Wekî çalakiyên herî li pêş ew girîngî didin projeyên entegrasyon û hevgirtina aborî ya herêman. BAD bi armanca teşwîqkirina perexistinên aborî, çavkaniyên xwe bi taybetî ji bi rêya kredî û deyndayînê, dixizmeta welatên hewcedar. Ne tenê kredî, ew her weha di barê politikayên aborî de ku divê werin meşandin, hem teknîkî û hem jî, ji hêla şewirmendiyê ve diçe hawara van welatan. Bi vê armancê 1491 xebatkarên bankayê – ji wan 217 kes di sala 2008'an de dest bi kar kirine, - hewlê didin da ku BAD bigihîje armancên xwe. Ji 2003'an û vir ve naven-da demî ya bankayê li Tunusê ye.

Di sala 1972'an de, banka xwe guherand û navê xwe kir gruba bankayên ji bo pêşxistina Afrîka'yê (GBAD). Di vê çarçovê de Fona Pêşxistina Afrîka'yê FAD jî ava bû û di 1976'an de, Fona Taybetî ya Nijerya (FSN) (3) jî tev li vê fonê bû. Di çarçoveya têkoşîna li hember xizaniyê de, FAD bi ya rewşa welatan, carnar krediyên bi şert û merc (4), carnar krediyên bêfaîz, carnar jî tenê alîkarî dida welatên xizan ên afrikî ku pêdiviya wan bi alikariyê hebû. (5) Çavkaniyên fonê bi taybetî ji welatên endam ên derveyî Afrîka'yê dihên, ew welat bi giranî endamên Rêxistina Navneteweyî ya Hevkarî û Pêşxistina Aborî (OCDE) ne. (Ji bilî Afrîka'ya Başûr).

Her sê salan carekê FAD begav xwe nû bike. Ev cara donzdan e ku ew xwe di ber çavan re derbas dike. Di serdema yanzdan a FAD'ê de, bi qasî 6,53 milyar Euroyên wan hebû ku aîdî çil welatan bû (6). Di navbera 2004 û 2008'an de, fona wan ji ber perexistinên bêplan û bêpêşdîtin ew qas daket ku nîvê hebûna xwe wenda kir.

Fona Taybetî ya Nijerya'yê (FSN) ji aliyê xwe ve ji xwe re kiriye hedef ku "alîkarî bide welatên herêmi yên endam (PMR) ku ji ber aboriya wan a qels, pêdiviya wan bi pêşketineke aborî

û civakî heye." Ev hewldana rêveberi a Nijerya'yê wekî alikariyêke dilnizm dihê qebûlkirin. Ji ber ku di 31'ê Kanûna 2008'an de, kapasîteya wan a deyndayînê 266,51 milyar Euro bû. Ew jî krediyêke bi şert û merc a ji bo zêdeyî bîst salan e ku rêjeya faîza wê di navbera ji %2 û ji %4'an de diguhere.

Ji ber xebatên cuda û beşên cihêreng, burokrasiya bankayê carnar pir dereng dimeşe. Pêdivî heye ku rêveberiya BAD'ê û ya FAD'ê, Fona Taybetî ya Nijerya'yê (FSN) jî bigirin nava xwe û bi hev re xwe entegreyî sîstema nû bikin. Gruba BAD'ê ku xizmeta xwe tenê ji welatên Afrîka'yê re dike, hewceyî hêz û hevkarîyêke aboriyê ye.

Panzdeh welatên afrikî yên xwedî rîzîkoyêke kêr ku dikarin deynê xwe bidin, bi navekî din ji wan re dibêjin "deshilatdar" (7) (li Afrîka'yê bi tevahî pencî û sê dewlet hene) û hin sektorên taybet dikarin bi rêjeyêke normal a nêzî şertên bazara cihanê, ji BADê kredî bi dest bixin. Çavkaniya van krediyên ji fona deynan û ji welatên endam dihê. Şert û mercên kredîdayînê bi giştî ji aliyê rêveberiya bankayê ve dihê diyarkirin. Di sala 1982 de, welatên derveyî parzemîna Afrîka'yê jî karibûn bibin endam û tev li sermayeya bankayê bibin. Lê di rêveberiyê de mafê wan ê dengdanê tenê ji %33 bû, ev rêje îro derketiye ji %40.

Di 2008'an de, BAD xwediyê sermiyanê 2 milyar Euroyî bû. Wekî tedbîr, tevlehbûna nava sermayeya bankayê, bi kontrol dihê kirin. Tenê rêveberiya bankayê biryar dide ka kîjan welat kengê û çî qas dikare pereyê xwe bixe ser sermayeya bankayê. Ger ji nîşkan ve pêwîst were dîtin û alîkarîyêke lezgîn hewce be, wê demê bang li welatên endam dihê kirin ku sermayeya bankayê bilind bikin. Ger hemû welatên endam, bi ya ku hatiye diyarkirin, pereyê xwe tev li sermayeya bankayê bikin, ji %60'ê sermayê ji welatên afrikî dihê, tenê ji %40'ê (8) sermayê, ji welatên endam ên derveyî parzemînê dihê. Di rastiyê de, rêjeya sermayeya ku îro jê re

destûr dihê dayîn di bankayê de kom bibe, tenê ji %10,81 ê Hîsseyan e. Yên din ji %89,19 Hîsseyan di rezervê de ye. Heta niha (bi giranî) pêdiviya BAD'ê pê çenebûye ku bang li welatên endam bike da ku rezervê serbest berdin.

Di konseya rêveber a bankayê de ji her welatek nûnerê cih digire û biryara herî bilind a gruba BAD'ê ji aliyê wan ve dihê girtin. Ji wan nûnerên endam, konseyeke din a bilind (a ji hijdeh kesî) dihê hilibjartin ku ew berpirsiyariya karûbarên rêveberîya bankayê di nava xwe de li hev par ve dikin. Ji endaman, 5 welat bi ya rêjeya sermayeya xwe xwedî mafekî berfireh ê dengdanê ne: Japonya (ji %6,26), Dewletên Yekgirtî yên Amerîka'yê (ji %5,87), Fransa (ji %5,04), Almanyaya (ji %5), Kanada (ji %3,85). Bandora Çîn'ê gelek kêr e, ji ber ku tevlehbûna wê tenê ji sedî 0,92 ye. (9)

Hîsse û çalakiyên bankaya BAD'ê cihêreng in, wekî mînak: finansmana ocaxên madena tînan li Kenya'yê, hilberîna paxir li Zambia'yê, hilberîna madena nîkel li Madagaskar; alikariya aborî ji bo şîrketên piçûk û mezîn ên Misir'ê; ji bo kêmkirina rêjeya xizaniyê alikariya hukûmeta Mozambik'ê; finansmana çekirina rêya di navbera Guine û Senegal'ê de, avakirina bendava hîdroelektrîkê li Uganda'yê; amadekirina projeya avakirina balafirgeha Addis-Abeba li Etiopya'yê; alikariya aborî ji bo welatên xizan ên di bin deynên giran de; pêşxistina aborî û kapasîteya hilberînê ya welatên herêmi yên endamên fona bankayê; finansmana krîz û rewşên awarte.

Di navbera salên 1967 û 2008'an de, du navgînên sereke yên budçeya bankayê hebûn; yek krediya ji bo proje û reforman a din jî alikariya ku ji dilsozan dihat. Bankayê bi giranî piştgirî dida sektora transportê, kiştûkal, pêşxistina gundan û herêmên derveyî bajaran, sektorên cuda yên komunikasyon û danûstendinê. Di 2008'an de, alikariya ji bo binesaziyê, ji %23'ê budçeya giştî bû. (10) Armanc pêşxistina parzemîna Af-

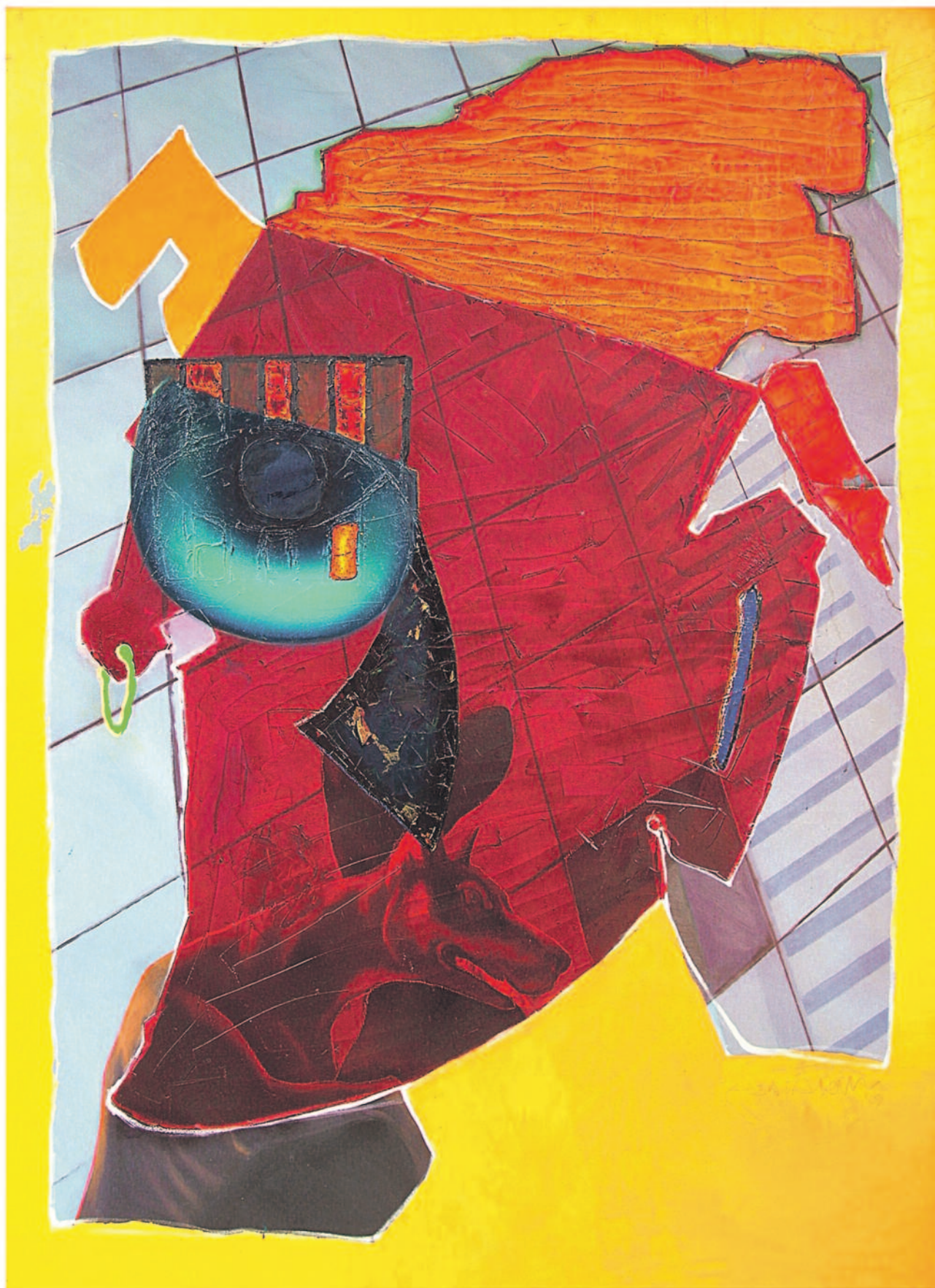
rîka'yê ye. Marja budçeya vê parzemînê ya hilberîna navxweyî, di sala 2000'î de ji rêjeya ji sedî -0,1 % derket ji sedî 2,8'an. (11) Krîza aborî ya sala 2008'an, mezinbûna aboriya herêmi ku ji sala 2003'an û vir ve dihat piştgirîkirin, da sekî-nandin, (bi qasî ji %5,9). Rêjeya mezinbûnê di 2009'an de, daket heta ji %1,9, lê belê li parzemîna Afrîka'yê resesyon an ku rawestana aborî bi giştî pêk nehat. (12)

Bankaya Pêşxistinê ya Afrîka'yê (BAD) di rewşêke weha nazik de, di gel cudahiya mezin a di navbera herêmi û welatan de, dîsa jî roleke girîng lîst. Di sala 2009'an de, deyn kirin û alikariya ji bo bankayê du qat zêde bû. (beriya krîzê 4 milyar Euro bû, di dawîya 2009'an de, bû 8 milyar). (13) BAD bû wekî pompeya yekem a aboriyê ku bersîveke ciddî dida welatên ku hewcedariya wan bi alikariyê heye. Di vê krîzê de ji ber pir sedemên cihêreng gelek welatên parzemînê karibûn serûbin bibûna lê BAD li hember buhrana aborî ya 2008'an, ji van welatan re bû wekî sitûn û stargeh.

Di çarçoveya plana xwe ya stratejîk a ji bo serdema navbera 2008-2012'an, banka li hember krîzê navxweyî û derve ku dikarin derkevin holê, bi ya gumannên pisporan, tedbîrên girîng girtine. (14) Grub xwe weha amade kiribû ku bi ihtîmala ku daxwazeke mezin a alikariyê were kirin, dikaribû ji du milan ve bigihîje hawara welatên hewcedar. Hem bi rêya BAD'ê hem bi ya FAD'ê. Di encama krîza aborî de bazara krediyê ew qas ket tengasiyê ku heger ev amadekariyên bankayê nebûna, hin welat karibûn ber bi topavêtinê ve biçûna. Heta Botswana digel rewşa xwe ya baş, xwe nêzîkî BAD'ê kir da ku di rewşêke kirîtik de bikaribe xwe bigihîne bazara krediya Navneteweyî. (15)

Bi ya hesabên dawî yên di 31ê Kanûn'a 2008'an, BAD jêhatîneke 337,18 milyar bi dest dixe, lê di dawîya 2007'an de ev hêjmar 358,21 milyar bû. Banka kara ku bi dest dixe li hîssedaran belav nake, lê di rezervê de dihêle da ku dema ku hewce be bixe

* Aborîzan, şewirmendê navneteweyî yê aboriyê, direktorê saziya Afrika-nasiyê (Afroloji), nivîskarê pirtûka "Crise financière mondiale : des réponses alternatives de l'Afrique," (krîza aborî ya cihanê û tedbîrên alternatîf ên Afrîka'yê) weşanên Menaibuc, coll. "Interdépendance africaine", Paris, 2010 (di tebx'ê de derdikeve)

Kadir Akyol, "Metamorfoz III", 160 x 120 cm, 2009

xizmeta însiyatifên taybet. Di he-
sab de ev yek her çend wekî lê-
çûn were nîşan dan jî di rastiye
de wekî alîkarî digihîje hin pro-
jeyan. Di vê krîza dawî de piştî
daxwazên mezin ên welatên he-
rêmê, konseya rêveberiya BAD'ê
biryar girt ku di 2008'an de, kara
xwe bixe xizmeta çalakiyên
FAD'ê: ew jî alîkarî dide welatên
xizan ên xwediyê deynên giran
(PPTE) (16).

Ev hêza BAD'ê bi giştî girêda-

yî çavkaniya dewlemendî, bine-
saziya aborî û kaliteya rêvebe-
riya aborî ya welatan e. Dema
ku welatên endam di aboriyê de
perexistinên xerab bikin, di
projeyên stratejîk de gavên
çewt bavêjin û yan jî zerar bikin,
helbet Gruba BAD wê nikaribe
bigihîje hedefên xwe. Ev grub
her weha xwedî peywireke we-
ha ye ku divê dayîna deynan bi-
xe bin garantiyê û destûr nede
ku hukûmetek deynê xwe bi

tevlîhevî ji hukûmetên nû re bi-
hêle. (17)

Piştî hesabên jêhatina giştî,
derket holê ku di sala 2008'an
de BAD'ê 62,33 mîlyon Euro
wenda kirine, lê belê di sala
2007'an de kara wê 250,46 mîl-
yon Euro bû (18). Divê neyê ji-
bîrkirin ku peywira sereke ya
bankayê ew e ku di şert û mer-
cên zehmet de, ji warê aborî de
xwe bigihîne hewara welatên
endam. Ew her çend di xizmeta

welatan de be, alikariya xwe ya
ji bo sektora taybet jî, şûn ve na-
de. Li ser hemû projeyan ku jê
re dihên şandin hûr dibe, wan
bi hasasiyet di ber çavan re der-
bas dike. Krediya ku ji bo sekto-
ra taybet hatiye terxankirin vê
gavê tenê ji % 20,7 alikariya
giştî ye. (Dike 808,81 mîlyon
Euro)

Bi xêra gruba BAD'ê parzemî-
na Afrîka'yê roj bi roj pêş dike-
ve. Rastiyek jî heye ku Afrîka

hîna jî nebûye xwediyê navgîn û
alavên xwe yên aborî ku bikari-
be bi wan, kapasîteya xwe ya
hilberînê bilind bike û dewle-
mendiyên xwe yên sererdê û bi-
nerdê bixe xizmeta gelê
herêmê. Pirs sereke ew e ku ji
bilî alikariya navneteweyî ku bi
rêya gruba BAD'ê dihê kirin, ge-
lo parzemîna Afrîkayê wê kengê
ji xwe re, di nava xwe de, navgîn
û çavkaniyeke aborî biafirîne ku
bi wê rêyê bikaribe bibe aktorê
sereke yê çarenûsa xwe ?

Wergera ji fransi
Bedran Dere

(1) (Afrîkaya ciwan) Jeune Afrique,
Paris, 15 adar 2005.

(2) "Comprendre la Banque Africai-
ne de Développement: Guide d'introduc-
tion pour les ONG", BAD, Tunis, mai
2007, p. 1.

(3) Fonên din ên taybet: fona petrolê
ya ereb, fona taybet a ji bo hişkbûna
xwezayê û birçîbûna li Afrîka'yê, Fona
Taybet a Hawarê.

(4) Deyndayîneke bi şert wekî avaki-
rina devereke ji bo xiymeta gel.

(5) Sî û heşt welat: Angola, Bénin,
Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Cap-
Vert, Komores, Kongo, Côte d'Ivoire, Dji-
bouti, Erythre, Ethiopî, Gambie, Ghana,
Guine, Guine-Bissau, Kenya, Lesotho, Li-
béria, Madagascar, Malawi, Mali, Mauri-
tanie, Mozambîk, Nijer, Uganda, Komara
demokratî ya Kongo, Komara Afrîka Na-
vîn, Ruwanda, Sao Tomé-et-Principe, Se-
negal, Sierra Leone, Somali, Sudan,
Tanzanie, Çad, Togo, Zambi.

(6) Hesabên di naveroka nivîsê de tev
ji nû ve wekî Euro hatine hesabkirin, ji
bo hêsankirina xwendinê.

(7) Afrîka başûr, Algérie, Botswana,
Misir, Gabon, Guineya Ekvator, Libiya,
Maroc, Maurice, Namibie, Nigeria, Nami-
bie, Seychelles, Swaziland ût Tunus.

(8) "Rapora salane ya 2008", BAD-
FAD, Dakar, Sénégal, 12-14 gulan 2009,
pp. 179 et 180.

(9) "Rapora salane 2008", op. cit., pp.
263.

(10) "Rapora salane 2008", op. cit.,
pp. 286, 48 et 49.

(11) Îstatîstîkên ji bo Afrîka'yê 2009,
BAD, Tunis, 2009, p. 53.

(12) "Regional Economic Outlook:
Sub-Saharan Africa. Weathering the
Storm", Fona pere ya navnetewî Was-
hington D. C., 2009.

(13) Donald Kaberuka, "From the Di-
gital Divide to the silent Digital Revolu-
tion, Statement at the Assembly of the
African Union", BAD, 14mîn civîna asayî,
31 janvier 2010, Addis Abeba, Ethiopie,
p. 3.

(14) Not û puan ji aliyê ajansên pis-
por ve tên dayîn (Standard & Poor's,
Moody's, Fitch Ratings, et Japan Credit
Rating, etc.).

(15) Botswana weke model tê girtin,
"rêvebiriyeke serkeftî" li Afrîka'yê hesa-
bek "şefaf", çavkaniyeke "serbixwe".

(16) Moody's Global Sovereign, "Afri-
can development bank. Credit Analysis",
Londres, îlon 2009.

(17) Lire Anne-Cécile Robert, "ji Co-
nakry heta Nairobi, gelê afrîkî dengê
xwe didin, lê belê biryar nadin", Le Mon-
de diplomatique, sibat 2010.

(18) "Rapora salane 2008", op. cit. pp.
24, 34, 35.

EWRÛPA ÇAWA DERÎ LI CÎRANÊN XWE DIGIRE?

Kontrola koçberiyê wekî îhale dane welatên cîran

ALAIN MORICE Û CLAIRE RODIER*

Ji salên 1990'î û vir ve, Yekîti'yê bi awayekî lezgîn, şewirmendên xwe yên teknîkî şandin cem welatên berendam û bi wan re li hev kirin ku ewê pêşî li çavkaniya koçberiyê bigirin. Di sala 2004'an de, di navbera welatan de, toreke ji "wezîfedarên têkoşîna dijî koçberiyê" hat lidarxistin. Armanc ev bû: "Hevkariya ji bo pêşîlêgirtina koçberiya qaçax, têkoşîna li hember vê bûyerê, vegerandina koçberan û rêvebirin û kontrola pêlên koçberiya qaçax."

Ewrûpa'yê diwarên xwe guherandin. Beriya bîst salan, li Berlin'ê, berpîrsên neteweyên demokratîk tev bi hevdengî hilweşîna dîwarê bi nav û deng wekî serkeftin pêşwazî kirin. "Her kes xwedî maf e ku karibe, welatê xwe jî di nav de, ji her welatî derkeve." Ev Xala 13'an a danezana gerdûnî ya mafên mirovan e ku di sala 1948'an de hatibû qebûlîkirin. Bi derengî be jî, êdî derfetên ji bo pêkanîna vê xalê derketibûn holê. Di daxuyaniyê sala 1991'an de, Konseya Ewrûpa'yê kêfxweşiya xwe ya ji bo serbestiya li ser tixûbên welatên endam tîne zimên û weha dibêje: "guherîna polîtîk rewşeke wisa derxistîye holê ku mirov dikare bi serbestî li seranserî Ewrûpa'yê bigire. Ev jî, ji bo pêşketina civakeke azad û çandê dewlemend, bi xwe re şert û mercên erênî derdixê holê." Azadiyê wisa ku pir dem derbas nabe, mirov ji encamên wê ditirse. Di destpêkê de hatibû xistin ku "mafê ger û seyaheta serbest, çawa ku di beyannameyên navneteweyî de hatiye nivîsandin, destûr nade ku kesekî bi serbestî li welatekî din bi cîh bibe." Rayedaran tirs û fikareke din bi lêv kir: "Zêdebûna hejmareke mezin ya penaberan, hem li Ewrûpa'ya navîn hem jî li Ew-

rûpa'ya rojava nîşan dide ku peyman Cenevre'yê ya di barê tixûban de, wê ji aliyê koçber û penaberan ve xerab were bikaranîn." (1)

Di dawîya şerê sar de, xeteke nû ya tixûb hat ava kirin. Li ser van xetan bedenên wisa bilind hatin ava kirin, ha xuyangî ha veşartî, hem li ser erdê hem li ser deryayê dibin sedemê mirina mirovan. Li Rojava, Yekitiya Ewrûpa'yê, projeya berfirehkirinê xist bazarê û di berdêla endametiye de ji wan welatan xwest tixûban biparêzin û jêre çavdêrî bikin. Her dewlet neçar maye dîwarê xwe yê arzî yê Berlin'ê ava bike. Li peravên Derya Sipî, di civîna bilind ya Ewrûpa'yê ya Tampere de biryar hat girtin ku ji sala 1999'an û pêve "dewletên endamên Yekitiyê û dewletên ne-endam yên cîranên tixûbî, li ser sînoran di nava xwe de hevkarî bikin û li hember kuştinên organizekirî û bazirganiya mirovan têbikoşin."

Penaber û koçberên ku carnan wekî "qaçax" carnan wekî "qurban" yan jî dema alîkarî didin hev, wekî "şebeke" tîne bi nav kirin (2), îro bûne hedefa axaftinê balkêş ku îdîa dike, ew ji bo baştir wan biparêzin, li hember wan tîdikosîn. Civîna Bilind ya Serokên Yekitiya Ewrûpa'yê ya li Séville (Hezîran 2002) bi giranî ji têkoşîna li hember koçberiyê re hat veqetandin û ev xebata li hember penaberî û koçberiyê wekî gava herî lezgîn ya yekitiyê bi binav

kir, hem jî bê ku niyeta welatên cîran bipirse.

Bi vî awayî, ev parzemîna Kevin, di nava wê tirs û fikarê de ye ku nikare tixûbên xwe bixe bin kontrolê, lewma jî serî li rêbazeke taybetî xistiye -bêyî ku şertên peymanên navneteweyî pêk bîne-. bi ya vê rêbazê, divê berê têkoşîna xwe bidin çavkaniya koçberan, û di vê warî de jî welatên transît hatine wezîfedar kirin. (3) Migreurop, komeke lêkolînavan (li kêlekê bixwîne "çavkanî"), ji bo ku karibin astengiyên li pêşiya ger û seyaheta serbest terîf bikin, neçar dimînin konsepta bi navê "externalisation" (berovajiyê navneteweyî, der-neteweyî, yan jî bikaranîna çavkaniyên derve) ku ji zimanê aboriyê digirin, bikaribînin. Mafê ger û geştê ku daxwaza wî tê kirin ji xwe bi peymanên navneteweyî hatine misoger kirin.

Tixûbên derve yên erdnîgara Schengen'ê (li nexşê binêrin) ji vir û pêve xwedî dîwar û sûreke duyemîn e. Ji bo parastina wî jî, pêwîstî bi hevalbendiya welatên derdorê çêdibe. Programa La Haye (Lahey) ya 2004'an (4) ku di rastiyê de xwedî nîyetê xerabe, bi vê hevokê hatiye nivîsandin: "aliyê derve yê polîtîkaya li ser koçberî û penaberiyê": Naveroka wê tev bi derewên îdeolojîk hatine tijî kirin. Di rastiyê de armanc ewe ku kumê serê kontrolvanê sînoran bidin serê dewletên cîran yên derveyê Ewrûpa'yê. Ji vê polîtîkayê re

jî kirasek hatiye dûritin. Hevkariyê bi qasî ku tariye ewqas jî neheq e. Rêvebirên 27 dewletan têkoşîna li hember koçberî û penaberiyê nerm nîşan didin û di nava xwe de wekî "hevkariya ji bo rêvebirin û kontrola pêlên koçberiyê" bi nav dikin.

Ji bo pêkanîna konsepta "Externalisation" (der-neteweyî) navgîneke nerm û ji tixûban dûr dihe bikaranîn. Du aliyên vê navgînê hene, yek hemû kontrol tev li derekî neyên kirin ango berfirehkirina kontrolê, yê duym îhaleya ji bo "têkoşîna li hember koçberiya qaçaxî." Di fermiyetê de rewş cuda ye: hemû welatên Yekitiyê Peymana Cenevre'yê ya di barê penaberiyê de îmze kirin û her weha soz dan ku ewê xala 13'an ya beyannameya mafên mirovan ya gerdûnî ku dibêje "Herkes xwedî maf e ku karibe, welatê xwe jî di nav de, ji her welatî derkeve" pêkbin.

Ji salên 1990'î û vir ve, Yekîti'yê bi awayeke lezgîn, şewirmendên xwe yên teknîkî şandin cem welatên berendam û bi wan re li hev kirin ku ewê ji çavkaniyê pêşî li koçberiyê bigirin. Di sala 2004'an de, di navbera welatan de, tevneke ji "wezîfedarên têkoşîna dijî koçberiyê" hat li darxistin. Armanc ev bû: "Hevkariya ji bo pêşîlêgirtina li koçberiya qaçaxî, têkoşîna li hember vê bûyerê, vegerandina koçberan û rêvebirin û kontrola pêlên koçberiya qaçax."

Bi vî awayî, koçberî berê ku

pêkwere navê wê di raporên de wekî "illegal" (qaçaxî) dihe bi nav kirin. Karê bingeîn yê wezîfedarên vê tevnê ewe ku alîkarî bide hêzên herêmî dakû li balafirgehan û li deriyên tixûban pasaportan baştir di ber çavan re derbas bikin. Ev tevger jî dihe wateya bînpêkirina mafê desthilatdariya welatên herêmê.

Di sala 2001'an de, bi biryara Yekîti'yê sistemeke nû ya ceza hat sazîkirin: Berpîrsên her cure wesayît, yên barkêşiyê jî di nav de, dema di wesayîta xwe de kesên tarîxa vîze û ya pasaportên wan derbasbûne bihewînin wê werin cezakirin. Zêde giran e, -ceza carnan dikare heta 500.000 euro bilind be, mesrefa vegera wî kesî jî li ser şirketa xwediyê wesayîte ye-. Bi vê sistemeke personelekî bê erk li gorî dilê xwe dikare rêwîyan hilbijêre. Mafê kontrolê bi vî awayî hatiye arzî kirin ango ji dewletê derbasî şirketên taybetî bûye. Lê dema ku were zanîn ka ew bi kîjan rêyî û bi alîkariya kê hatine welatê lê ne, encamên pir giran derdikevin holê. Weke mînak di sala 2007'an de, heft mesîgirên tunusî bi biryara dadgerê îtalî bi bahaneya ku "alîkarî dane koçberiya qaçax" hatin sûcdar kirin û girtin, keştiyên wan jî hatin desteserkirin. Ji ber ku ew çûbûn hawara rêwiyên keştiya ku noqê binê avê bûbû û ew anîbûn peravê herî nêz yê bûyerê, bajarê Lampedusa (Sicîlya). Ji xwe qanûnên li ser rêwîtiya deryayê jî wisa ferz

* Her du nivîskar jî li CNRS'ê antropolog in. Nivîskara duyem cîgira serokê MIGREUROP'ê ye.

dikin (5).

Ji sala 2005'an vir ve, ajanse-ke Yekitiya Ewrûpa'yê ya bi navê Frontex (6), operasyon û karên kontrola li ser deryayê ya di navbera Afrika û giravên Kanarya de dide meşandin. Kanala Sisilya jî dikeve nava çarcova wezîfeya wan. Serokwezîrê Spanya'yê Jose Luis Zapatero, di dawiya sala 2009'an de, bi kêfxweşî anî ziman ku li welatên wan, hejmara koçberiya qaçax ya bi rêya deryayê daketiye nîvî. Lê belê bi yapir çavkaniyan, hejmara miriyên penaberên rêwî yên bi rêya deryayê û bi rêya rêşayî kêm nebûye. (li nexşeyê binêrin.) Zêdekirina astengiyan û bihêzkirina ewlekariyê, pêşî li koçberiyê nagire, tenê koçberan neçar dihêle ku rêyên xetertir biciribînin. Kes nizane endamên saziya ewlekariyê ya Frontex, di nava kîjan şertan de û bi tevgerê çawa mudaxaleyê koçberan dikin. Divê heryek ji wan û yên ku dixwazî serî li mafê penaberiyê bidin, di çarçoveya normên Yekîtî'yê de nasnameyên wan werin diyar kirin. Ji aliyê din ve, tevgera hişk ya saziya Frontex ya di dema diyarkirina nasnameyên koçberan de çiqas bi yaqanûnan e. Welatên Ewrûpa'yê vê diwarî û tevgera antîdemokratîk ya ku li ser xaka wan dihê meşandin ji nedîtî ve dihên. Ev jî dikeve çarçoveya bînpêkirina mafên bîngehî yên mirovan.

Konsepta "Externalisation" (der-neteweyî) ya ji bo kontrola tixûban tevneke navneteweyî da li darxistin: "hevkarîya gerdûnî ya bi welatên ku koçber jê dihên û yên transît re." Ev peymana Ewrûpayê ya ku di sala 2008'an de ji aliyê bîst û heft welatî ve hat îmze kirin bi temamî li ser pîrsgirêka penaberî û koçberiyê ye. Ev înfîyatîf bi pêşniyaza serokê demê yê Yekîtî'yê Fransa ve hatibû pêniyaz kirin. Di bin navê "hevkarîya ji bo kontrola koçberiyê û pêşketina aborî" de li ser welatên cîran dihê ferz kirin ku bibin gardiyana nê tixûbên Yekîtîyê. Divê agahî were dayî ka koçber ji kîjan wealtî hatine, di ser kîjan welatî re dixwazin derbasî kîjan welatê Yekîtîyê bibin. Bi vî awayî ev welat neçarî di berdêla berjewendiyên aborî û carnan polîtîk de tixûbên Ewrûpa'yê biparêzin.

Welatê Marok, (Fas) di sala 2008'an de, ji ber tevgera xwe ya li hemberî koçberan, ji aliyê Yekîtîya Ewrûpa'yê ve "statuya pêşketî" bi destxist û di ser jî hat bi xelat kirin. Di payîza sala 2005'an de, bi qasî bîst kesên ji herema Sahara ya Afrîka'yê hewl dan li ser txubê Marokî û Spanî (7) li Ceuta û Melilla, ji çepêrên hesinî yên sînor derbas bin. Hemû di encama gulebaran artêşa marokî de jiyana xwe ji dest dan. Ne tenê ev buyer, her weha li ser tixûbê Cezayîrê jî

artêşa marokî bû sedemê kuştina gelek penaberan. Buyerên kuştinê yên bi vî rengî bi awayeke zanebûn ji aliyê hukumeta marokî ve hat medyatîze kirin. Buyereke din ku zêde di çape-meniyê de cîh negirt ew bû ku roja 28'ê Nîsan'a 2008'an, li ser derya herêma Al Hoceima (bakur-rojavayê Fas'ê) herî kê m sî kes, ji wan çar zarok, di avê de xeniqîn. Ji ber ku bi ya şahidên bûyerê, artêşa marokî bi zanebûn botên ku penaber lê siwarbûbûn qul kirine, û tev noqî binê avê bûne (8). Di barê zelal-kirina bûyerê de tu anket nehatin çêkirin.

Peymanên bi welatên cîran re hatine îmze kirin bi taybetî jî yên ku ji bo ji nû ve qebûl kirina penaberên di ser xaka wan re transît derbasbûne, (peymana şûnve vegerandina koçberan) aliyê herî girîng yê mijarê ye. bi ya zagonên îro, ji bo ku penaberêk ji ber kêmasiya kaxizên xwe ji ser xaka Ewrûpa'yê were tert-xub kirin, divê yan welatê wî yan jî welatê ku herî dawî, transît tê re derbasbûye wî qebûl bike. Tê zanîn ku ku welatên cîran yên ku rola transît leyîstine, ji ber ku tê de tu berjewendiyên xwe nabînin, şûnvevegera penaberan qebûl nakin, lewma jî welatên ewrûpî ku ji vê rewşê hayedarin ketine nava çerxeke bê dawî ya sûçan ku ji mantiq dûre û mafên bîngehî yên mirovan bînpê dikin. Li Senegal'ê, li Ukranya'yê û li hin welatên Balkanan, şûnvevegerandina kesên "qaçax" di bin şertên zehmet de bê parastin û bê formaliteyên fermî hat pêkanîn. (9)

Yekîtîya Ewrûpa'yê û welatên endam li hember koçberên berendamên penaberiyê şer dane destpêkirin, qurbanê sererast yê vî şerî mafê penaberiyê ye.

Kesên ku ji ber rewşa xwe mafê penaberiyê heq dikin, li "welatên tampon" ku wekî parazvanên bircên Ewrûpa'yê hatine wezîfedra kirin, li hev hatine kom kirin û ji mafên xwe yên penaberiyê bê par hatine hiştin. Di bin navê qaşo "parvekirina wezîfeyan" de Yekîtî hewl dide bide bawer kirin ku ewê bi awayke maqûl penaberên li kampan agahdar bike ku ew naxwaze mafê penaberiyê bide wan. Ew welatên ku demborî ji van penaberan re malovaniyê dikin jî bi pereyan dihên xelat-kirin. Yekîtîya Ewrûpa'yê bi vê tevgera xwe cesaret dide welatên ku hem ji aliyê aborî ve hem jî ji aliyê polîtîk ve nikarin penaberan qebûl bikin û her weha li hember gelên ku li welatê xwe di nava jiyaneke nexweş de ne, dibe sedemê mezinbûna pêla nijadperestiyê. (10)

Yekîtî her weha piştgirî dide vebûn û pêşxistina kampên penaberiyê yên li welatên derdorê ku bi xwe fînanse dike. Weke mînak ji sala 2004'an vir ve li Ukranya. Yek ji wan welatane ku îmzeyê xwe avêtiye binê peymana Cenevre'yê ya di barê penaberiyê de. Li Lîbya'yê jî tevgerên xerab yên li hemberî penaberan bi berfirehî hatin belge kirin. (11) Di gel vê yekê ji gulana 2009'an vir ve, Îtalya koçber û kesên dixwazin bi rêya deryayî ji bo penaberiyê bikevin welatê wan şûn ve vedigerîne Lîbya'yê. Bi vê tevgerê Îtalya hem peymanên navneteweyî yên di barê deryayê de bînpê dike û hem jî prensîbên şûnvevegera penaberan davêje bin lingan. (12) Bi ya van prensîbên navneteweyî divê kesên pêdiva ya wan bi parastinê hene şûnve neyêne vegeandin. Ev bînpêkirinên mafên bîngehî yên miro-

van ji aliyê welatekî endamê Yekîtî'yê ve dihê pêkanîn, hem jî li hemberî wî ti reaksiyon û nerazîbûn nehatiye nîşandan, ne jî ji bo pêşerojê ti çareserî hatiye pêşniyaz kirin. Di tîrmeha 2009'an de, Komîsyona Ewrûpa'yê pêşniyazî li Lîbya'yê kir ku bi wan re bikeve nava "hev-girtina ji bo rêvebirin û kontrola pêlên koçberiyê." Komîsariya Neteweyên Yekbûyî ya ji bo penaberan (UNHCR) ji xwe derfetên xwe seferber kirine ji bo ku "alîkariya mirovî" bigîhîne kampên penaberan yên derveyê Yekîtî'yê.

Hevkarî û hevalbendiya Yekîtî'yê ya bi welatên cîran re ji bilî bînpêkirina mafên penaberan mafekî din ya bîngehî dixê xeterê: ew jî mafê çûyîn û hatinê ye. Ev tevger herher weha koçberên ku naxwazin werin Ewrûpayê jî dixê bin tesîra xwe. Konsepta "pêşketina hev-girtî" (co-développement) di gotinê de her çend xweş were guh jî di rastiyê de di xizmeta paşketin û şûnvemayî de ye. Ji bilî aliyî fermê yê mijarê, gelek aliyên sexte û veşartî yên ewlekarî û parastina tixûban hene. Ji bo pêşgirtina li "koçberiya illegal" pîr projeyên tedbîrê hatin fînanse kirin.

Di konsepta "pêşketina hev-girtî" de armanc ewe ku biryarên yek alî yên Yekîtîya Ewrûpa'yê bi gelên din bide qebûl kirin û vê propagandayê derdixê pêş: pêşketina aborî ya welatên ku koçber jê derdik-evin, dikare bi awayeke daîmî pêşî li koçberiya qaçax bigire. Di vê propagandayê de du xapandin hene, ji ber ku pêşketina aborî ya welatekî, hemwelatîyên wê hê bêtir dixê nava tevgera çûyîna derve. Ya din jî "alîkariya" ku Yekîtî bi vê ar-

mancê dide wan welatan, ji aliyê rêvebirên wan ve dihên desteser kirin. Lê ev defik û xapandin digêhêje aramanca xwe, ji ber ku ev welatên hewcedar, ji bo ku wezîfeya xwe ya pêşgirtina li koçberiyê bînin cîh, deriyên çûyîna derve asê kirine û ji hemwelatîyên xwe re bûne wekî zîndan. Encamên berbiçav yên hevkarîya di navbera wekî mînak Îspanya û cîranên wê yên afrîkî de gîhîstine vê astê: li Cezaîr û Marokan'ê, di qanûnan de "koçberiya qaçax" wekî sûc dihê qebûl kirin. Lê li Senegal'ê ew sererast dihên cezakirin. Lê belê her gel û welat ji vê xapandinê re serî danayne. Di nîsan'a 2010'an de, serokê Malî'yê bi hemwelatîyên xwe yên li diyasporayê da zanîn ku ew ji "pêkanîn û tevgerên xerab yên li ser sînoran" hayedar in û bi tu şeklî ew van bînpêkirinan qebûl nakin. Çawa ku rojnemaya senegalî Le Soleil (roj) di arîfeya Konferansa Euro-Africaine de ya ku di sala 2006'an de li Rabat'ê pêk hatibû, di sernivîsa xwe de jî bikaranî: Wateya externalisation ew e ku "Ewrûpa mifte li tixûbên me dixê."

**Wergera ji fransî
Bedran Dere**

(1) Encama 4'emîn konferansa wezîrên ewrûpî yên ji pîrsgirêka koçberiyê berpirsiyar Luxembourg, 1991.

(2) Dosyê bixîne "şebekeyên biyanî", Plein Droit, n° 84, Adar 2010.

(3) Jelle Van Buuren, "Yekîtîya Ewrûpa'yê wê kengê li dora xwe çemberek ava bike", Le Monde diplomatique, çile 1999.

(4) Plana li ser pênc salan ku cîh dide deh karên lezgîn yên YE

(5) Bixwîne Philippe Rekacewicz, "Koçber, mudaxeleya rizgarkirinê ya li ser deryayê û mafên mirovan", Visions cartographiques, 27 Îlon 2009. — <http://blog.mondediplo.net/>

(6) Bixwîne Jean Ziegler, "penaberên birçîbûnê", Manière de voir 108 "Afrîka ya pêwîst", kanûn 2009 - Çile 2010.

(7) Migreurop (berhema hevbeş ya Emmanuel Blanchard û Anne-Sophie Wender), Şerê li hemberî koçberan, pirtûka reş ya Ceuta u Melilla, Syllepse, Paris, 2007.

(8) Loubna Bernichi, "La marine royale enfonce", Maroc Hebdo, 16 mai 2008.

(9) Claudia Charles, "peymana şûnve vegeandina penaberan û rêzgirtina mafên mirovan", noten agahdariyê yên parlemena Ewrûpayê, Îlon 2007. Li dosya koma Migreurop binêre: <http://www.migreurop.org/article1348.html>

(10) Ji bo Marok'ê bixîne rapora GA-DEM (Koma dijî nijadperestî û parstina koçberan), Rabat, Sibat 2009: <http://www.migreurop.org/article1395.html>

(11) Rapora saziya îtalî bixwîne Cf. ASGI (Associazione per gli Studi Giuridici sull'Immigrazione), Bologna, Hezîran 2009 :http://www.asgi.it/home_asgi.php?p?n=314&l=it

(12) Rapora Komîteya li hemberî êşkencê (CPT) ya Konseya Ewrûpa'yê ya di barê Îtalya'yê de bixîne. 28 Nîsan 2010.

Em çawa dizanin?

Têkoşîna li hemberî koçberiyê herçend yek ji karên lezgîn ê Yekîtîya Ewrûpa'yê be jî, di belgeyên fermî de cîh nagire. Ji bo tevger û helwesta polêsan a li hemberî koçberan baş were dîtin, divê belge û raporên saziyên derveyî hukûmetan di ber çavan re were derbaskirin: United for Intercultural Action, Ev saziyeke anti-rasîst e (dijî-nijadperestî), navenda wê li Amsterdam'ê ye. Hemû bûyer û mirinên koçberên ku hewl didin bikevin nava txubên Schengen'ê, dixê rapor û hêjmara wan derdixê. (www.unitedagainstracism.org). Migreurop, Ji komeke lêkolînvanan pêk tê û li ser polîtîkaya Ewrûpa'yê ya koçberiyê kar dikin. Di destê wan de listeyeke dirêj ya kampên penaberan heye (www.migreurop.org).

Nexşeyên erdnîgarî yên vê dosyayê ji aliyê lêkolînvana Olivier Clochard ve (endamê koma Migreurop) û bi alîkariya Thomas Honoré, Pierre Raseev, Guillaume Bernard û Nicolas Lambert hatin amadekirin. Nexşe ji berhema Armand Colon hat girtin, ya bi navê l'Atlas des migrants en Europe, géographie critique des politiques migratoires, (Atlasya koçberan ya Ewrûpa'yê, erdnîgareke hasas ya politikaya koçberiyê.) Paris, 2009. Nexşe ji aliyê Philippe Rekacewicz ve li gorî dosyayê hat guherandin û sererast kirin.

Nivîs û nexşeyên cihêreng yên li ser mijarê dikarin di malbera înternetê ya li Le Monde diplomatique de were xwendin.

(<http://blog.mondediplo.net/777>).

ÇAND

Dema ku binê hewayê sor bû

Kadir Akyol, 40 x 160 cm

Hejmara taybetî ya le Monde diplomatique, 196 rûpel, 12 euros. Li firoşgehan.

Li ser rêya Rewan-dûzê nuqteya kontrolê ya nobedaran heye. Ev nuqte her weha tixûbên herêma desthilatdariya hukûmeta Bexda'yê û ya xaka kurdên girêdayî General Barzanî diyar dike. Piştî kontrola dawî ya hêzên ewlekarîya Baasî, wesayîta me rêya xwe berdewam dike. Rêwiyên ku bi me re ne şa dibin, mîna ku ji xeterekê rizgarbûbin, bêhna xwe fireh dikin û yek ji wan dibêje: "Hûn bi xêr hatine Kurdistan a azad." Di wê navberê de jî kaxiz û belgeyên ku divê di kontra pêş de nîşanî pêşmergeyan bidin amade dikin.

Li aliyê rast ê bajarê Rewan-dûzê, ku li quntarên çiyayên bilind hatiye ava kirin, li ser devê kendalekê, xwezayê balkêş heye, mîna ku bi devê balte hatibe neqîşkirin. Hêzên artêşa Iraqê tu car nikaribûn ev bajar ji holê rabikin. Li derveyî bajêr, baregeheke mezin a hêzên Bexda'yê heye: ji agirbesta 11'ê Adara 1970'an û vir ve, artêşa Iraqê hewl neda ku ji vê tixûbê derbas be. Di navbera wan û sinora herêma kurdan de, tenê çend sed mîtro mesafe heye.

Li pişt me, bi qasî sed kîlometre dûr, bajarê Hewlêrê û bi qasî 250 kîlometre dûr jî bajarê Kerkûkê heye. Ev bajar şev û roj bi fîşengên saziya berê ya

nefta Iraqê ve dihê ronîkirin. Li Kerkûkê îro, salê bi qasî 50 mîlyon ton petrol derdikeve, çav li rê ye ku ev hejmar di demeke nêz de derkeve 80 hezar tonan. Ev bajar bi hilberîna xwe ya bilind a petrolê, di navbera Bexda û General Barzanî de sedema alozî û mijara nîqaşê ye. Ji bo Kurdan ev bajar paytexta Kurdistan'a Iraqê ye. Yek ji mîltanên ciwan, ku bi me re rêwîtiyê dike, dibêje: "delîla herî mezin ew e ku li Kerkûkê tu goreke ereban tune! Hûn dikarin lê bigerin, hûnê rastî tu goreke ereban neyên!"

Kurdan vê gavê tenê herêman çiyayî xistine bin kontrola xwe. Em jî niha li ser rêya "Hamilton"ê ber bi wan herêman ve diçin. Rêyeke xirab e, wekî derbazokeke çiyayî teng e, li hev civ dibe û dirêj dibe. Ev rê diçe heta Hecî Umranê, ser tixûbê Îran û Iraqê. Ji wê derê jî derbasî bajarê Îranê, Xane dibe ku hêzên Amerîkî piştî Şerê Dûyemîn ê Cîhanê li vî bajarî, baregeheke leşkerî ava kiribûn. Ev rê her weha heta bajarê Mahabadê dirêj dibe. Îro ev rê şahre-ga jiyanê ya welatekî wisa ye ku li ser tu nexşeyê Rojhilata Navîn cih nagire, û ji aliyê tu hêzeke navneteweyî ve nayê naskirin. Serokê vî welatî General Barzanî -bi gotina wî- "ji gelek serokdewletan ku welatê wan li Neteweyên Yekgirtî xwedî nûneran in, zêdetir xwedî desthilatdarî ye." Ji ber ku bi sedan hezar kîlometre tixûbên stratejîk ên nav dilê Rojhilata

Navîn di bin kontrola wî de ne: tevahiya tixûbên Iraq û Tirkîye'yê, qismekî tixûba Iraq û Sûriye'yê û her weha bi qasî nivê tixûbên Iraq û Îranê!

Di navbera hukûmeta Bexda'yê û hêzên General Barzanî de tîkiliyeke balkêş heye. Her çend bêhna şerekî nû were jî, her du alî ji hebûna hev re deng dernaxin. Artêşa Iraqê bi qasî deh salan li hember hêzên Barzanî şerekî diwar da meşandin, carnan sûcên giran û hovîtiyên mezin hatin pêkanîn, lê ev şer tu caran dijminatîyeke nîjadî dernexist holê. Di dema pevçûnên herî diwar de jî, kurdên Bexda'yê - dora niv mîlyon- tu car ji ber aîdiyeta xwe ya nîjadî nebûn hedefa zulmê. Di demekê de ku ji bo kuştina endamên malbata Barzanî xelat dihat dayîn, rêvebirên din ên kurd dikaribûn bi hêsanî bi rêya balafirê ji Bexda'yê derkevin rêwîtiya Londonê yan jî Moskova'yê! Dîsa di demekê de ku nûnerên hukûmeta Iraqê nikaribûn bikevin herêma di bin kontrola hêzên General Barzanî de, hukûmeta Iraqê mehê 250.000 dînar (bi qasî 750.000 dolar) pere alîkarî dida pêşmergeyên girêdayî hêzên Barzanî! Di hukûmeta Iraqê de digel ku pênc wezîrên kurd hene, rêvebirên Iraqî xwe ji êrişên bombeyî yê li ser gundên kurdan şûn ve nadin... Bi kurtayî, ev ne rewşeke aram e, ne jî nîşana şer e.

Piştî rewîtiyeke bi wesayîte ya niv saetî, em ji geliyekî ku dişibe geliyên piçûk ên li Alpan,

(bi cemedana xwe, bi hêşinayî, bi keriyên bez ên ji mih û bizinan pir dişibin hev), derbas dibin û digihîjin Galala'yê. Bajarê herî mezin ku bi giştî ji aliyê hêzên Kurdan ve dihê kontrolkirin. Ji bo qaçaqxçîtiya bi Îranê re, ev herêm ji aliyê aborî ve dema xwe ya herî xweş dijî. Piştî çend deqqeyan em li Nawperdan in, bi qasî 30 kîlometre dûrî Rewandûzê: Ev der baregeha hêzên General Barzanî ye. Peymana 11'ê Adar'a 1970 jî li vê derê hatibû îmzekirin. Li Baregehê çend holik hene ku serwan bi axê hatine girtin û di hundir de jî çend mobîlya hatine bicihkirin û hew... Hemû hebûna vê rêxistinê, ku deh salan in ku li hember artêşa Iraqê li ber xwe daye, tenê ji van çend maseyên metalîk û ji van cîhazên telefonê pêk dihat.

Li vê derê mirov dikare rêberê tevgera berxwedana kurd General Barzanî yê 70 salî û her du kurên wî Îdrîs û Mesûd bibîne. Her du kurên wî yê 30 û 25 salî di tevgerê de êdî xwedî rolên girîng in. Lê belê ji heşt mehan û vir ve, gelek kesayeti-yên nû dihên herêman: xwendevanên kurd ên Iraqî ku li Ewropa'yê dijîn û xwendina xwe berdewam dikin, carnan dihên herêman û alîkariya "teknokratîk" didin General Barzanî. Bi vî awayî, rêxistina berxwedana kurdan ku heta niha tenê ji hêzên çekdarî pêk dihat, bi alîkariya van xwendevanan êdî dikare dengê xwe bigihîne cîhana derve jî.

Li jêr hewayê sor

Le Fond de l'air est rouge (li jêr hewayê sor) filmeke Chris Marker'e. Bi destûra wî Le Monde diplomatique ev nav wekî sernivîsa roportajên taybetî yê ku di navbera salên 1960 û 1975'an de hatine weşandin, bi kar anî. Wan deman, li Başûr, têkoşîna li hemberî dagirkeriyê ber bi serkeftinê ve diçû û li rojhilat reformên sosyalîzmê pêk dihatin. Li Rojava tevgerên ciwanan li hember sîstema sosyalîst derdiketin. Rojnamevanên ku li her çar aliyên cîhanê belav bûbûn, bi dûr û dirêj behsa rêwîti û serpehatiyên xwe dikirin. Bi berhemeke du sed rûpelî, xwendevan dikarin bi van rojnamevanan re derkevin rêwîtiya çil welatan.

Ji destpêka serhildana li Angola bigire heta "manastira marksîst" a Albanî, ji berxwedana li Vietnamê bigire heta dagirkeriya li Filistinê, ji çêbûna Bangladeshê bigire heta darbeya leşkerî ya li Şîlî'yê, ji beşdarbûna Afxanistanê ya di şer de bigire heta dîktatoriya serbazên yûnanî, ji mudaxale-yên navxweyî yê Çekoslovakya'yê bigire heta hewldanên darbeyên li hember rejîma Hassan II... Di nava ew qas mijarên cîhêreng de, ev nivîsara li jêr, ji roportajeke Chris Kutschera hatiye berhevkirin. Ev hevpeyvîn di Nîsan'a 1974'an de li Kurdistan'a Iraqê hatiye çêkirin.

**Wergera ji fransî
Bedran Dere**

AFXANISTAN

Kabûsa stratejên rojava

Zorekekî afganî û kevokên aştîyê! - www.ihh.org

Dema ku Amerîka û hevalbendên wî yên Hevgirtina Atlantîk'ê (NATO), li Afxanistan'ê, rastî zehmetiyên, ku di sala 1979'an de Artêşa Sor rast hatibû, dibin, wê demê stratejên rojavayî hewl didin ku paşerojê niqaş bikin, daku ji pirsgirêkên îroyîn re çareseriyên bibînin.

Her wiha, li gorî Mériadec Raffray (1), ji navenda doktrîna ji bo bikaranîna hêzê (CDEF), leşkerên Moskova'yê, ên ku ti carekê ser neketibûn, asta daxwaza serhildanê, ya girseyên di kampên afgan de, teqmîn nekiribûn. Bi saya guherînekê taktîkî, a di 1981'an de – yekîneyên zêdetir saxlem û zinde ku di herêmê de baş hatine bicihkirin, bikaranîna giştî ya hêzên taybet û her wiha ya balefiran û helikopteran- wan dîsa karibû bandorê li ser berxwedanê de çê bikin, bi taybetî li ser girseyên mezin.

“Artêşa biheybet, ya ku biewle ketibû Afxanistan'ê, di nava demê kurt de xwe di qadeke fireh de dît û li wê derê nizanibû çî bike, weke balyozeke ku nikaribe mêşekê bikuje”. Ev hevok, ji aliyê serheng Philippe François (2) ve hatine ziman, bi van hevokan wî xwast “vegera berbi tecrûbeyê”, ya artêşa sor, ku bi înfîsiyatîfa Akademiya Frunze, dibistana şer ya hêzên bejayî ên Sovyet'ê, topî serhev bibû, bîne ziman. Leşker rastî “êrişeke piçûkxistinê ya ku, sed sal berê, ji aliyê îngilîzan ve hatibû jiyan kirin” li ser heman cihê tiyatroyê, hatibûn, “kemîna lidijî dagirker”. Ev serhengê hêzên avî wiha dibêje: “Werema afgan êrişê

40'emîn artêşê kir, her wiha wê hemû saziya leşkerî kir bin bandora xwe, ji bo xwe li hemû civakê belav bike, wê hesasiyeta xwe bi cîhanê da bihîstin.”

Di demê kurt de, stratejiyekê li dijî serhildanên girseyî hate lipêxistin, artêşa Sovyet'ê rêbazên “ji bo nehêle civak bi hikûmetê re bibin yek, terorîzekirina girseyê” û her wiha “parçeyê behrê vala bike ku duşmin, weke masî tê de bêav bimîne” ji xwe re eciband. Di heman demê de wê kontrola herêmê kiribû bin bandora xwe, lê belê ew der ciheke vala bû. Bi awayeke giştî wê rojê rewş ji “fetihkirina dilan û aqilan” dûr bû. Bi rêya analîstên Olivier Hubac û Matthieu Anquez (3), General David Kilcullen wiha digot “Şûna ku em hewl bidin artêşekê û firmeyekê tine bikin, qezenckirina dilan dihê wateya îqnakirina kesên ku serkeftinên we ji bo berjewendiyên wan dibin hacetên xurt; “qezenckirina aqilan” bi we dide ferz kirin ku wan îqna bikin daku hûn dikarin wan biparêzin, lê belê, berxwedan wan nabe derekê. Ev her du konsept jî bi nêrîna “kes ji we hez dike an jî ne”, tine. Tenê hejmara berjewendiyên we ên şexsî dihê hesapkirin, ne tiştên a hestî.”

Nivîskarên pispor ên di warê stratejiyê de, tînin ziman ku çawa amerîkiyan bingeha têkoşîna şoreşger, a li Iraq'ê, derxistin zaniyê – bi vegera wan a bi derfetên teknolojik ku piştî têkçûneke nîvçe, a li Iraq'ê, pêkhat. Pisporên teorîk, ên li Washington'ê, hewl dane ku lêkolînanên şerê lidijî serhildanên gir-

seyî, bi taybetî ên fransewî, bikin ber kar ku berpirsyartiya “zehmetiya herî mezin” ku ji aliyê serfermandarê artêşa fransewî, Jean-Louis Georgelin (4) ve pêk tê. Têkoşîna li dijî serhildanên girseyî duşmin ji hêza wî a zinde dûr naxe, lê belê, bêistîkariya wî, an jî qelskirina wî tê, dikare bi wî biryarên girîng bigirint. Ev jî di “çarçoveyê ciddî ya bikaranîna hêzê” de derbas dibe, û divê ew bi awayeke “çalakiyekê global” pêk were, leşker û sivil werin tevlihev kirin û bi vî awayî ji pêwîstiya “çeka psikolojik” re bersiv were dayîn.

En formûla General Chaliand bigirin dest- “Têkoşîna lidijî serhildanan, xebatekê civakî ye” – Hubac û Anquez, li ser pêdiviya windabûna ji bo berjewendiyên hikûmeta legal îsrar dikin. Ji aliyê nivîskar ve ev gotinên General David Petraeus, fermandarê hêzên amerîkî ên li Rojhilata Navîn, wiha dihê diyarkirin “Ji bo her hêza rizgariya gelan kêşan heye ku ew bikaribe xwe weke artêşekê birêxistin bike.” Tenê mirov dikare bêje, li gorî Hubac û Anquez, qelsiya Rojavayîyan li Afxanistan'ê li gorî rastiya hêzên ku “nikarin dil û aqilên gelên xwe fetih bikin” e: Hesasiyeta herî mezin ya girseyan, bi taybetî ya girseyên ewrûpî; rastiya wendariyên şer vedîşêrin; xera bûna “motora îdeolojik.”

Fermandar Amin Wardak (5), yek ji şefên berê yê berxwedana afgan ku naha li Fransa'yê penaber e, wiha dibêje: “Iro, ez bihêrs im, ji ber ku rejîma ku amerîkiyan li Afxanistan'ê çê ki-

rine, nameşe.” Her wiha ew wiha dibêje; “lê belê, digel vê nerkeftina mezin, NATO dixwaze her tim zêdetir lemkeran û çekan bişîne Afxanistan'ê. Ev jî tenê şer gur dike.” Ev şahîdî, cureyên aliyan û her wiha ên aktorên navneteweyî, ku ketine nava şerê li Afxanistan'ê, bi me dide fêmkirin. Serheng Geoffroy de Larouzière, profesore dibistana şer e (6), her wiha, di dawiya 2003'an de, ji leşkerên Fransa'yê ên li Afxanistan'ê re fermandarî kiribû, wiha ji xwe dipirse; “gelo em ê neceribînin ku bi afganan bidin qebûlkirin, dê ew çawa bimeşin?” “Gelo mafê wan nîn e ku ew bixwe bêjin ka ew dixwazin çawa bibin?”

PHILIPPE LEYMARIE

Wergera ji fransî
Ahmet Dere

(1) Mériadec Raffray, Afghanistan, serkeftinên artêşa sor ku hatî jîbîrkirin, Economica, Paris, 2010, 144 rûpel, 19 euros.

(2) Taktîkên artêşa sor li Afxanistan'ê, Tercûme û daxûyaniyên, serheng Philippe François, Economica, Paris, 2010, 215 rûpel, 29 euros.

(3) Olivier Hubac, Matthieu Anquez, Qada şer a afgan: xera bûna qedexekirî, nivîskar André Versaille, Bruxelles, 2010, 283 rûpel, 19,90 euros.

(4) Hevpeyvîna bi general Georgelin, “hilgirtina rizîkoyên şer”, Le Figaro, Paris, 22 août 2008.

(5) Amin Wardak, bîranînên ser, Art-haud, Paris, 2009, 392 rûpel, 22 euros.

(6) Geoffroy de Larouzière-Montlosier, Rojnameya Kaboul'ê, Bleu autour, Saint-Pourçain-sur-Sioule, 2009, 204 rûpel, 15 euros.

Naverok

Desthilatdariya banqeyan

Serge Helimi ► 1-2-3

Hevalbendiya kujer a çekan

Dr. Nikolaus Brauns ► 1-4-5-6

Tirkiye perçeyê Ewropa'yê ye?

Dr. Hasan Kaygısız ► 7-8

Bankayên lobist li Bruksel'ê nobedarên demokrasiyê ne!

François Ruffin ► 9-10

Li dibistanan ewlekari

Chase Madar ► 11-12

Di perwerdehiyê de hêviyê nû

Dominique Godrèche ► 13-14

Şiddeta li dijî kurdan û neteweperestiya tirk

İlhan Kızılhan ► 15-16-17

DOSYA: İSLAM

• Selefîzm an jî guhertina îslamî ya bi îstîqar

François Burgat ► 18-19-21

• Birayên Musulman ên Rojava

Jean-Pierre Filiu ► 20

• Li Misir'ê çîna nû û şoreşa civakî

Alain Gresh ► 20

• Krîza nasnameyê li cem îslamiyan

Vicken Cheterian ► 21-22

Japonya:

Li welatê ku roj lê hil dihê diplomasiya Mikado

Martine Bulard ► 23-24-25

Afrika:

Bankayeke ne wekî yên din

Dr. Yves Ekoué Amaizo ► 26-27

Kontrola koçberiyê wekî îhale dane welatên cîran

Alain Morice û Claire Rodier ► 28-29

Dema ku binê hewayê sor bû

► 30

Afxanistan:

Kabûsa stratejên rojava

Philippe Leymarie ► 31

Ji evîn û ji tozê

Xavier Lapeyroux ► 32

PIRTÛK

Ji evîn û ji tozê

Nivîskar: Ernest J. Gaines
Wergera ji amerîkî: Michelle Herpe-Voslinsky
Weşanxane: Liana Levi, coll. "piccolo", Paris, 2010, 256 rûpel 9 euro.

Louisiane. Di nava zeviyeke bejayî, hişk û ziwa de, mirovên reş bi kedkarî dixebitin. Di ser wan re, mirovên sipî, hukumdarê herêmê tenê emir û fermanên xwe dibarînin. Lê hatina mirovekî, mirovekî bi tenê, Markus, her tişt dikare buguherîne. Cihana ku em tê de dijîn, îro li ber serûbinbûnê ye. Mêzîna sîstema kevin xirab bûye. Tirs û fikar bersivên xwe dibînin.

Jim Kelly hem tiştên bi xwe dîtine ji me re dibêje, hem jî tiştên ku kesên din dîtine ji me re dibêje. Ji ber ku Markus dema ku di berdêla heft û heşt sal xebateke dijiwar de ji aliyê axayê herêmê Marshall Hebert ve ji girtîgehê tê derxistin, êmanetê Jim – xebatkarekî reş yê bê pirs-girêk – tê kirin. Lê belê Marcus ketibû defîkê. Ew difikirî ku ewê bi vî awayî çend salên xwe yên zehmet yên li zindanan kêmbike. Lê piştî ji Jim re wiha dibêje: "Ji bo min, zehmetiyeke ji jiyana min ya îro girantir ne mumkune hebe. Jim, Ez vê gavê li vê derê kole me, ji jiyana koletiyê dijiwartir jiyana nîne."

Ernest J. Gaines bi karakterên pirtûka xwe re, girênekên ku mirovan dipelixînin û mekanîzmaya ku gotin û tevgeran diyar dike, yek bi yek ji hev derdixe: rastiya zehmet, tekiliyên serdestî û desthilaêtdariyê, pêkanîna adet, kevneşopî û kodên civakeke bê mirov, weke fermanên zagonan hatine diyar kirin.

Marcus piştî demekê dilê jina şefê komê Bonbon, ya bi navê Louise berbi xwe ve dikişîne. Jînik jî ji xwe di jiyana xwe ya teng de asê mabû. Lewma firar kirin, edî ji bo Markus gelek zehmet bûbû. Markus ji Jim re dibêje "Niha ez dixwazim em herdu bi hev re ji vê derê birêvin, ew jî weke min kole ye li vê derê." Louise jineke sipî ye, lewma jiyan hinek zehmetir dibê. Meseleyek tozê ye, meseleya mekanîzmeyek ku nexweş ketibe ji ber hebek dendikê niha jî bûye du heb. Li vê derê evîn kême, ji ber ku herkes ji bo kesekî din, alaveke. Şert û merc wisa ferman dikin. Cihana mirovxuran, birçî, weke sipîral li dora

xwe digere û wenda dibe. Di nava rûpelan de, herkes bûye yan nêçîr yan nêçîrvan, karakterên weke Jim û Marcus, Louise, Bonbon û metresa wî Pauline, Marshall Hebert û hemû kesên di rola duyem de, – xaltika Margaret, rêvebir, û Bishop û hemû kesên din her kes rola xwe ya ku civak li wan ferz kirye dileyîzin. Mirovên Reş û Sipî hemû jî bûne girtiyên şert û mercên xwe. Dema yek çewt dikeve, rêz xirab dibe, hemû civaka wê derê dicirife û hertişt serû bin dibe.

Nivîskar Gaines berê xwe di de hedefê. Ew di rêya herî kin de, bê ku li derdorê bigere diçe nava dilê bûyer û lehengan. Bûyer li ser dika rastin diqewumin, hem jî li ber çavan, Bi nivîseke bijarte, elegkirî, û sere-rast Gaines ti tiştêkî bê kontrol bernade. Li seranserê çemê wî

ti darekî bê kêr tine. Dema mirov dikeve nava kûrahiya bûyeran ne mumkune mirov bandora hêza nivîsarê hîs neke. Bi aliyê xwe yê modern John Steinbeck, û herwiha Tennessee Williams tîne bîra mirovan. Dîrok mîna ku xwe dubare bike. Encama vê cîrokê mîna ku berî niha jî hatibe nivîsandin.

Dîmenek di seriyan de dimîne: "Lingê wî di ber derî de asê bû, Bishop di pişt wan berçavikên xwe yên stûr de, bi çavên matmayî li min nêrî û got. Ev avahî ji aliyê bapîrên wî ve hat çekikrin, tev bi keda koleyan. Lingê wê ket ber deriyê vê avahiyê."

Êdî tirs derbas bû. Jim li ser hersê tevgerên ku li ber çavên wî qewumîbû êdî zelal bû. Li hember Louise û Marcus minetdar bû: "Ez dixwazim ji wan re

Kadir Akyol, 90 x 60 cm, 2010

bibêjim ku wan buhureke nû vekir. Belê ezê ji wan re wisa bibêjim: Ewê rê vebikin, kesên din pê bihesin, fem bikin û ewê karibin di şopa wan de biçin."

Ernest J. Gaines jî weke nivîskar rêyeke nû vedike – nivîskarê mezin yê "romana başûr", di sala 1994'an de bi pirtûka (Ji wan re bibêje ez mirovek im) Dites-leur que je suis un homme xelata National Book Award bi dest xist. (Editions Liana Levi), di sala 2004'an de jî ev berhem bû yek ji pirtûkên ku ji bo namyetê xelata wêjeyî ya Nobelê hat nîşandan.

XAVIER LAPEYROUX

Wergera ji fransi
Bedran Dere

Le Monde Diplomatique kurdî
 Ji aliyê Independent Kurdish Media Group GmbH ve tê weşandin

Edîtor
 Faysal Dağlı

INDEPENDENT KURDISH MEDIA GROUP GMBH

Konrad-Adenauer-Ufer 39
 50668 Köln / Almanya

Desteya rêvebirîyê
 Murat Satık
 Rıza Dinç
 Metin Göktepe
 Faysal Dağlı

Le Monde Diplomatique kurdî

Şewirmenda weşanê
 Berîvan Aymaz

Asîstanta edîtor
 Semra Polat

Asîstantê weşanê
 Sharo İbrahim Garip

Rêvebirê hunerî
 Hasan Hüseyin Devenci

Designer
 Mehmet Nazmi Demir

info@lemonde-kurdi.com
 www.lemonde-kurdi.com

Webdesigner
 Erhan Yekta

ABONETÎ
 Independent Kurdish Media Group GmbH
 Post Bank
 Konto: 371219609 - BLZ: 50010060
 IBAN: DE84 5001 0060 0371 2196 09
 BIC: PBNKDEFF

Almanya:
 Salane: 50 euro - 6 meh: 25 euro
Derveyê Almanya:
 Salane: 60 euro - 6 meh: 30 euro

Le Monde Diplomatique

Damezrêner
 Hubert Beuve-Méry

Rêvebir
 Serge Halimi

Sernûser
 Maurice Lemoine

Çîgirên sernûser
 Martine Bulardi
 Philippe Rivière
 Anne-Cécile Robert

Redaksiyon
 Alain Gresh
 Mona Chollet
 Pierre Rimbert
 Dominique Vidal

Rêvebirê hunerî
 Alice Barzilay

Dokumantasyon
 Olivier Pironet

Sekreter
 Sophie Durand
 Monique Salomé

Tel: 00 33 (0) 153 94 96 01
 Fax: 00 33 (0) 153 94 96 26

1-3, rue Stephen-Pichon,
 F-75013, Paris, France